Külliyat
OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
PROF. DR. HASAN KAVRUK ARMAĞAN SAYISI
ISSUE: 22 / MARCH 2024 ISSN:2587-117X
SAYI: 22 / MART 2024

HZ. ALİ'NİN HİKMETLİ SÖZLERİNDEN SEÇMELER: MEHMED HÂLİS'İN ENVÂRÜ'L-EDEB İSİMLİ ESERİ[1]

Selections from the Wise Sayings of Caliph Ali: Mehmed Halis's Envarü'l-edeb

Âdem CEYHAN
Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com, orcid: 0000-0002-9680-6580
Emine AYTEN
Balat Makine Endüstriyel İnşaat Taahhüt Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi Bandırma-Balıkesir, emine_ayten@hotmail.com, orcid: 0000-0003-2203-2583
Tuncay ÖZTÜRK
Şehit İlker Karter Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi-Eskişehir Tepebaşı, tuncay_ozturk_35@hotmail.com, orcid: 00000-0002-2426-3441
Adem KÖPÜR
80. Yıl Salihler Ortaokulu, Dikil-İzmir, ademkopur@hotmail.com, orcid: 0009-0004-3191-8989

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi
Geliş/Received: 10.03.2024
Kabul/Accepted: 22.03.2024

DOI: 10.51592/kulliyat.1450590

ÖZ
Türk edebiyatı tarihinde Hz. Ali'ye nisbet edilen güzel sözlerin çoklukla yüz ve aşağı yukarı iki yüz küsurunun tercüme yahut şerh edildiği bilinmektedir. Anılan yüz söz çeviri ve açıklamaları, büyük kısmı itibarıyla meşhur Arap yazarı Câhız (ö. 255/869) tarafından derlenen *Mie Kelime*'nin, iki yüz küsur olanlar ise Tabersî'nin (ö. 548/1154) *Nesrü'l-leâlî* ismi altında elifba harfleri sırasına göre bir araya getirdiği 290 kadar vecizenin tercüme veya şerhleridir. Bununla birlikte az sayıda olsa da Âmidî'nin (ö. 550/1155) *Gurerü'l-hikem*...'inden seçilmiş sözlerin tercümesine de rastlanmaktadır. Daha çok Sultan II. Abdülhamid devrindeki Hazîne-i Hâssa müsteşarlığı ve eski eser alım satımıyla tanınan Mehmed Hâlis (1273-1340/1856-1922), *Gurerü'l-hikem*'den seçtiği 496 Arapça sözü Türkçeye çevirip onlardan yirmi-yirmi beş kadarını kısaca şerh de ederek *Envârü'l-edeb* adıyla 1324 (1908-1909) yılında bastırmıştır. Bu çalışmada Hâlis Efendi'nin hayatı ve kütüphanesi hakkında bilgi verildikten sonra söz konusu eseri Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilerek okuyucuların incelemesine arz edilmiş; böylece 1995'te mütercim adı anılmaksızın ve sadeleştirilmiş olarak yayımlanan o kitapçığın hem diliçi çevirisi hem de Latin alfabesine aktarılmış asli hâliyle neşredilmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler
Hz. Ali, Vecize, Hâlis Efendi.

ABSTRACT
In the history of Turkish literature, it is known that more than a hundred or more or less two hundred of the beautiful sayings attributed to Caliph Ali have been translated or commented. The aforementioned one hundred translations and explanations are, for the most part, translations or commentaries of the *Mie Kelime* compiled by the famous Arabic writer Câhız (d. 255/869), and the two hundred-odd are translations or commentaries of some 290 aphorisms compiled by Tabersî's (d. 548/1154) under the title *Nesrü'l-leâlî* in the order of the letters of the alphabet. There are also a few translations of selected sayings from Âmidî's (d. 550/1155) *Gurerü'l-hikem*, although these are rare. Mehmed Hâlis (1856-1922)), better known as the undersecretary of Hazîne-i Hâssa during the reign of Sultan Abdülhamid II and for buying and selling antiquities, translated 496 Arabic sayings selected from *Gurerü'l-hikem* into Turkish and briefly commented on twenty to twenty-five of them and published them in Istanbul in 1324 (1908-1909). In this study, after giving information

Keywords
Caliph Ali, aphorism, Hâlis Efendi.

[1] Bu çalışmada Mehmed Hâlis'in *Envârü'l-edeb* adlı eseri üçe bölünerek Adem Köpür, Emine Ayten ve Tuncay Öztürk tarafından Latin harflerine aktarılmış; ortaya konan metni Âdem Ceyhan düzeltip incelemiş ve günümüz Türkçesine çevirmiştir.

about the life and library of Hâlis Efendi, the work in question was translated into Latin letters and today's Turkish and presented to the readers' review; thus, it was aimed to publish that booklet, which was published in 1995 without the name of the translator and simplified, both in it's original form and in it's original form transferred to the Latin alphabet.

Atıf/Citation: Ceyhan, Â. (2024), "Hz. Ali'nin Hikmetli Sözlerinden Seçmeler: Mehmed Hâlis'in Envârü'l-edeb İsimli Eseri", *Külliyat* Osmanlı Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı, 22(Mart), 63-116.

Sorumlu yazar/Corresponding autohor: Âdem Ceyhan, ceyhanadem@hotmail.com

GİRİŞ

İslam tarih ve kültürünün en mühim şahsiyetlerinden biri olan Hz. Ali'ye birtakım eserlerin nisbet edildiği bilinmektedir. Onun hutbe, hitabe, mektup ve vecizelerini torunlarından Şerîf er-Radî (359-406/ 970-1015) *Nehcü'l-belâga* (Belâgatin Büyük Yolu) adı altında derlemiş; söylediği rivayet edilen şiirleriyse Şerîf el-Murtazâ (355-436/ 966-1044) tarafından *Dîvânu Alî b. Ebî Tâlib* ismiyle bir araya getirilmiştir. Abdülvâhid b. Muhammed el-Âmidî (ö. 550/1155), Hz. Ali'ye ait vecizelerden on bir bine yakınını derleyip elifba tertibine göre sıralamış; böylece meydana getirdiği esere *Gurerü'l-hikem ve dürerü'l-kelim* adını vermiştir. Kitap hacmindeki bu gibi eserler yanında Hz. Ali'ye ait olduğu haber verilen hikmetli sözleri içine alıcı kitapçıklar da vardır: Tanınmış Arap âlim ve yazarı Câhız (ö. 255/869), onun çeşitli konular hakkındaki yüz güzel sözünü *Mie Kelime* namıyla toplamış; Tabersî (ö. 548/ 1154) ise yine aynı sahabe tarafından söylendiği rivayet edilen 290 vecizeyi elifba tertibine göre sıralamak suretiyle hazırladığı kitapçığa *Nesrü'l-leâlî* adını vermiştir.

Bahis konusu *Mie Kelime,* Türk edebiyatı tarihinde daha ziyade "*Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü) başlığı altında, ara sıra da *Mahsûl-i Âlî fî Şerh-i Kelimât-ı Alî*, *Şemmetü'l-esrâr* gibi adlarla Türkçeye çevrilmiştir. *Nesrü'l-leâlî*'nin de aynı isimle veya *Lü'lü'-i Mendûd, Nazmü'l-cevâhir, Rişte-i Cevâhir* vb. adlarla tercüme yahut şerh edildiği bilinmektedir. Eldeki metinlerden anlaşılabildiği kadarıyla 14 veya 15. asırda başlayıp devirler boyunca süren bu tercüme ve şerh faaliyetleri, 20. yüzyılda da devam etmiş; böylece Hz. Ali'nin güzel sözleri, şiirleri, oğullarına öğütleri ve Mısır valisine hitaben yazdığı *Ahid-nâme* gibi mektupları konusunda onlarca eser meydana getirilmiştir.

Onun hikmetli vecizelerinden bir kısmını seçerek Türkçeye çeviren yazarlardan biri de "Hazîne-i Hâssa müsteşâr-ı sâbıkı" Mehmed Hâlis'tir. 19. asrın ikinci yarısı ve 20. asrın ilk çeyreğinde yaşamış Osmanlı devlet adamlarından, aynı zamanda binlerce değerli eserden meydana gelen kütüphanesiyle tanınmış kitapseverlerden olan Hâlis Efendi (1273-1340/1856-1922), Abdülvâhid-i Âmidî'nin (ö. 550/1155) *Gurerü'l-hikem* adlı eserinden seçtiği beş yüze yakın vecizeyi tercüme etmiş; II. Meşrutiyet'ten sonra "*Envârü'l-edeb"* (Edep Nurları) ismiyle bastırmıştır. Biz bu çalışmada önce Mehmed Hâlis hakkında kısaca bilgi verecek; sonra onun *Türk Edebiyatında Hazret-i Ali Vecizeleri* adlı kitabımızda incelediğimiz mezkûr eserini (Ceyhan 2006: 332-339), Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirerek okuyucuların istifadesine arz edeceğiz.

"Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız" adlı makalesinde Mehmed Hâlis'in neşrettiği *Envârü'l-edeb*'i de baskı yeri ve tarihiyle anan Agâh Sırrı Levend (1894-1978), bu eserin konusu hakkında sadece "Ali'nin sözlerinden" olduğu

bilgisini vermekle yetinmiştir. (Levend, 1963: 105). Abdülbâki Gölpınarlı (1900-1982), *Nehcü'l-belâga* tercümesini takdim ederken, Hâlis Muhammed'in de *Gurerü'l-hikem*'den bir seçme meydana getirdiğini, küçük boyda 52 sahifeyi tutan bu eserin basıldığını anlatmış (Gölpınarlı, ts.: 15); fakat adını, baskı yeriyle yılını bildirmeyi ihmal etmiştir.

Anılan incelememizde de ifade ettiğimiz gibi, Hâlis Efendi'nin *Envârü'l-edeb* isimli eseri, edebiyat, tarih ve kültürümüze dair bazı popüler eserleriyle tanınan Dursun Gürlek tarafından sadeleştirilerek 1995'te "*Hz. Ali Efendimizden Öğütler- Edeb Nurları*" adıyla yayımlanmıştır (Gürlek, 1995). Fakat bu neşirde mütercim Mehmed Hâlis'in ismi anılmadığı gibi, sadeleştirme işinde de eserin Arap harfli metnine tamamen bağlı kalınmamış; vecizelerin asıllarıyla şerh kısımları ara sıra fark edilmeyerek bazan sadece izah bölümlerinden nakiller yapılmıştır. Söz konusu eseri yayımlayan yazar, onun tamamını değil, üçte ikisini sadeleştirmiştir. (Gürlek, 1995: 29-68). Mukayese sonucunda anlaşıldığına göre, *Envârü'l-edeb*'ten yapılan aktarmalar 68. sayfada sona ermekte; 69. sayfadan itibaren ise başka kaynaklardan derlenmiş vecizeler nakledilmekte; fakat bu sözlerin hangi eserlerden seçildiği konusunda okuyucuya bilgi verilmemektedir. İnceleme neticesinde onların, *Emsâl-i Alî* (meselâ s. 100-104), *Düstûr-ı Ahlâkî* (meselâ, s. 70), *Hazreti Ali ve Öğüdleri* (meselâ s. 71, 72, 73, 77, 78, 80) gibi eserlerden derlendiğini gördük. Anılan kitapların ilki Muallim Nâcî (1266-1310/1850-1893), ikincisi Ahmed Râşid, üçüncüsü ise Ziya Şakir'e (Soku, 1884-1959) aittir. Ancak son iki eserde, Hz. Ali'ye nisbet edilen şiir ve vecizeler doğrudan doğruya *Dîvânu Alî* ve *Nehcü'l-belâga* gibi kitaplardan tercüme edilerek değil, bunların çevirilerinden faydalanılarak meydana getirildiği için, bazı eksiklik ve fazlalıklar da bulunmakta; dolayısıyla böyle ikinci elden kaynaklara dayanılarak hazırlanan metinler de aynı kusurları taşımaktadır. Vecizelerin en eski kaynaklarına gidilmemesi, Arapça asıllarına yer verilmemesi, tercümelerinde serbest davranılması, çevirileriyle şerh kısımlarının birbirinden ayırt edilmemesi, gerçek metinden az veya çok farklı eserlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Değerli, fakat dili eskimiş eserlerin sırf Latin harflerine çevrilerek yayımlanması, günümüz okuyucusu tarafından kolayca anlaşılamama, bundan dolayı ilgi görmeme riskini taşımakta; sadeleştirilmiş neşirleri ise, asıllarından az veya çok farklı hâle getirildiği için, akademik çevrelerde -haklı olarak- güvenilir bulunmamaktadır. Herhâlde işaret edilen mahzurları gidermenin çaresi, eski eserlerimizi, eğer müellifin rızasına aykırı değilse, hem Latin harflerine aktarılmış asli metinleri hem de diliçi çevirileriyle neşretmektir. (Ceyhan, 2006: 338-339). Biz bu çalışmamızda, söz konusu kitapçığın Osmanlı Türkçesini bilmeyen okuyucular tarafından da anlaşılmasını hedeflediğimiz için hem günümüz Türkçesine aktarılmasını gerekli gördük, hem de aslını okumak isteyecek kişiler için Latin harflerine çevirisini vermeyi lüzumlu bulduk.

1. Mehmed Hâlis Kimdir?

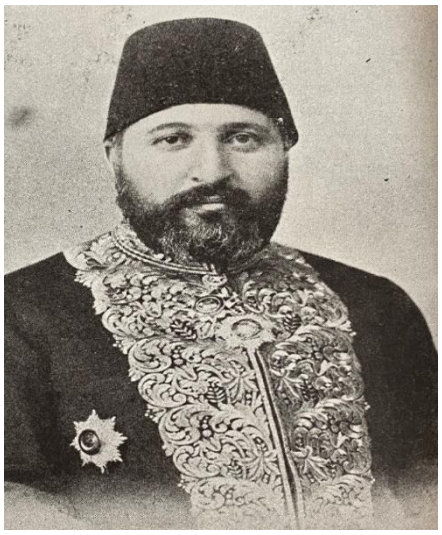

Envârü'l-edeb'in iç kapağında, anılan ismin altında "İmâm Alî kerremallâhu vechehu hazretlerinin hikemiyyâtından muktebesdir." açıklaması yer almakta; "câmi' ve mütercimi", günümüz Türkçesiyle söylenecek olursa, derleyen ve çeviren Mehmed Hâlis'in "Hazîne-i Hâssa müsteşâr-ı sâbıkı" olduğu bildirilmektedir. Bu, onun Şirvanlı Mehmed Hâlis Efendi (1843-1913) gibi aynı ada sahip diğer tanınmış kişilerden ayırt edilmesini sağlayan bir işarettir. Mehmed Hâlis'in tahsil ve memuriyet hayatı hakkında Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivlerindeki Sicill-i Ahvâl Defterlerinde bilgi bulunmakta ve anılan isimde bir kitapçığının yayımlanmış olduğu şöyle belirtilmektedir: "Mûmâ ileyhin *Envârü'l-edeb* nâmında bir risâlesi intişâr eylemiş ve bir nüshası dosyası meyânında hıfz edilmişdir." (Dh. SAİD.d. 42/299).

Muzika-i Hümâyun Arabî muallimliğinden emekli Abdullah Efendi'nin oğlu olan Mehmed Hâlis, H. 1273/ M. 1856 yılında İstanbul'da doğmuştur. Sıbyan mektebinde dinî bilgileri başlangıç seviyesinde edindikten sonra rüşdiye mektebine devam etmiş; cami ve medreselerde verilen dersleri de takip ederek âlî (aletle ilgili) ve 'âlî (yüksek İslâmî) ilimlere dair tahsilini tamamlayıp icazetname almıştır. Ayrıca bazı hocalardan tefsir, usul, Arap ve Fars edebiyatı; meramını sözlü ve yazılı olarak anlatabilecek kadar Arapça ve Farsça öğrenmiştir. 1290/ 1873 yılında, on yedi yaşında memur olarak çalışmaya başlayan Hâlis Efendi, mesleğinde ilerleyerek 1901'de Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne Muhasebeciliğine tayin edilmiş; zaman zaman azledilse de onun bu vazifesi 1908 yılına kadar sürmüştür. II. Meşrutiyet'ten sonra "istibdat" devrinin ileri gelen devlet adamlarından olduğu için mal ve mülkleri haczedilmiş; sahip olduğu rütbeler kaldırılıp nişanları geri alınmıştır. Otuzbir Mart Vakası (13 Nisan 1909) akabinde Midilli'ye sürgün edilen ve 1912'de çıkan kanunla affedilen Hâlis Efendi'ye hak ettiği emeklilik maaşının verilmesi de devletçe uygun görülmüştür. Kendisi hayatının bu devresinde tekrar resmî vazife alabilmek için Ortaköy İttihad ve Teâvün Kulübü'ne maddi yardımda bulunmaya hazır olduğunu belirterek kabulü için uğraşmıştır. (Abdullah Turâbî, 1325: 12).

Muhtemelen müstear bir isim olan Abdullah Turâbî'nin "*Hâlis Efendi- Bir Heykel-i İstibdâd*" adıyla 1325 (1909-10?) yılında yayımladığı kitapçığından[2] da "Hazîne-i Hâssa sâbık müsteşâr ve muhâsebecisi"nin hayatı ve şahsiyeti hakkında az-çok bilgi edinilmektedir. Abdullah Turâbî, bu eserini, 1901-1908 yılları arasında Hazîne-i Hâssa müsteşarlığı ve muhasebeciliği yapan Hâlis Efendi'nin II. Meşrutiyet'ten sonra Hazîne-i Hâssa Nezaretine getirileceği haberleri üzerine yazıp neşretme lüzumunu duymuş; broşüründe, adı geçen kişinin önceki devirdeki bazı faaliyetlerinden bahsederek böyle bir makama tayininin uygun olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.
10 Mart 1331 (23 Mart 1915) tarihinde kurulan Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümenine, birkaç ay sonra

[2] Hâlis Efend'inin hayatı hakkında bilgi bulunabilecek yayınlara dair sualim üzerine beni bu eserden haberdar eden Prof. Dr. Ali Birinci'ye teşekkür ederim.

Hâlis Efendi de İslâm medeniyeti ve Türk kültürüne ait meselelerdeki bilgi ve ihtisasından dolayı aslî aza olarak dahil edilmiştir. ("Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni" 1331/ 1915: 576). Bu tayinin, onun kütüphanesinden faydalanma maksadından ileri geldiği anlaşılmaktadır.

Zengin kütüphanesi hakkında da kısaca bilgi vermeye çalışacağımız Hâlis Efendi, tutulduğu rahatsızlıktan kurtulamayarak 26 Cemâziye'l-âhir 1340/ 24 Şubat 1922 tarihinde vefat etmiştir. Naaşı, Beşiktaş'ta Abbasağa Mahallesi Hasan Paşa Akaretlerinde, yakınlarından Aziz Bey'in evinden kaldırılarak derviş ve dedelerin okudukları tehlillerle Ortaköy'de Yahyâ Efendi Dergâhına getirilmiş; cenaze namazı kılındıktan sonra babası merhum Hacı Abdullah Efendi yanındaki kabre defnedilmiştir (*Peyam-Sabah*, 1338/1922: 3). Cenazede oğulları Mehmed Cevad, Mehmed Tevfik, eski Selânik valilerinden Mehmed Sâdık Bey ve sair kişiler bulundukları gibi, bazı polis ve askerler de yer almıştır (*İkdam* 1338/ 1922: 3). (Hâlis Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve kütüphanesi hk. daha fazla bilgi için bk. Hızlı 2022: 545-575).

2. Hâlis Efendi Kütüphanesi

Türk tarih, edebiyat ve kütüphaneciliği gibi konularla alâkalı eserleri okuyanlar, Hâlis Efendi adına zaman zaman rastladıklarını hatırlayabilecektir. Meselâ Mehmed Ârif, Cem Sultan'ın maiyetinde bulunan kişilerden Haydar Bey tarafından yazıldığını tahmin ettiği *Vâkıât-ı Sultân Cem* adlı eser için kaleme aldığı takdim yazısında, Hâlis Efendi Kütüphanesi'nde bulunan bir kitaptan şöyle bahseder: "Hazîne-i Hâssa müsteşâr-ı sâbıkı Hâlis Efendi'nin kütüphânelerinde dahi Sultân Cem'in ser-güzeştine dâ'ir *Gurbet-nâme* nâmında dîger bir eser vardır." (*Vâkıât-ı Sultân Cem* 1330: b).

Bursalı Mehmed Tâhir (1278-1344/1861-1925), *Osmanlı Müellifleri* adlı üç ciltlik kitabının müteaddid sayfasında, söz konusu ettiği eserin bir nüshasının Hâlis Efendi Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirtmiştir. Birkaç örnek göstermek gerekirse şunlar anılabilir:

"2- *Esmâ'ü'n-Nebî*- Bir nüshası Hâlis Efendi Kütüphânesinde vardır.
3- *Emsile Şerhi*- " " " " " " " (Bursalı Mehmed Tâhir 1333/ 1915: II/ 52).
"Bir de *Genc-i Şâygân* isminde fıkıh, edebiyat, terâcimden bâhis muhâzarâtdan bir mecmûası vardır ki hatt-ı destiyle muharrer nüshası Hâlis Efendi Kütüphânesindedir." (Bursalı Mehmed Tâhir 1333/ 1915: II/ 102).
"Hatt-ı destiyle muharrer nüshası Hâlis Efendi Kütüphânesindedir." (Bursalı Mehmed Tâhir 1333/ 1915: II/ 235-236).

Bu ve benzeri kayıtlardan Hâlis Efendi'nin 1900 ve 1910'lu yıllarda İstanbul'da şahsi bir kütüphanesinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim *Osmanlı Müellifleri'*nin ilk cildinin neşredildiği H. 1333/ M. 1915 yılında, anılan esere dair kendisinin yazdığı ve *Sabah* gazetesinde yayımladığı tanıtım yazısındaki şu cümleleri de bunu göstermektedir: "Tâhir Bey ara sıra kütübhâne-i âcizâneme de gelirdi. Kendisinin fenn-i tâyîn-i mâhiyyât-ı kütübde mümârese-i mahsûsası sâ'ikasıyladır ki binlerce âsâr arasında ayrıca Osmanlı müelliflerine hasr-ı tedkîkāt ederek birçok âsârın mâhiyyât-ı ilmiyyesine berâberce muttali' olduk ve müelliflerin hutût-ı desti ile olan âsâr-ı nefîseyi Tâhir Bey'in iştirâk-i tetebbu' ve temyîziyle tefrîk eyledik." (Hâlis 1331/ 1915: 3).

Hâlis Efendi isminin 21 Eylül 1917 tarihi ve onu takip eden günlerde Osmanlı gazete, dergi gibi yayım vasıtalarında

tekrar anıldığı görülür. Bu konudaki haber ve yorumların sebebi, onun kütüphanesinin Maârif Nezâreti (Millî Eğitim Bakanlığı) tarafından elli bin liraya satın alınmış olmasıdır. *İkdam* gazetesinin verdiği habere göre, Osmanlılığa ve Türklüğe ait birçok nadir eser ve eski yazarlarımızın el yazılarıyla yazılmış on bin cildi aşkın kitabı ihtiva eden Hâlis Efendi Kütüphânesi'nin Maârif Nezâreti tarafından satın alınması kararı verilmiş; birkaç aydan beri kitapların (liste hâlinde) yazılmasına başlanılmıştır. Kitapların bir kısmı geçici olarak korunmak üzere Sultanahmed'deki Cevri Kalfa Taşmektebine ulaştırılmış; geri kalanının da Bayezid'deki umumi kütüphane yakınında tahsis edilen yere konması kararlaştırılmıştır. Hâlis Efendi'nin şimdiye kadar yalnız hususi bazı kimselere açık bulundurulan kütüphanesini satın almakla herkesin faydalanmasına açmak, her yönden memnuniyete vesile olacak bir teşebbüstür (*İkdam* 1333/ 1917: 2).

Rızâ Tevfik (Bölükbaşı, 1869-1949), *Biraz da Ben Konuşayım* adlı hatıralarında, Hâlis Efendi'nin kitaplarını, kendisinin maarif nâzırı olduğu zaman tahmin ettirdiğini, 150.000 altın lira değerindeki bu eserleri, hükûmet namına 35.000 liraya satın aldırıp Bayezid'deki Hamidiye Kütüphanesi'ne naklettirdiğini anlatır (Rıza Tevfik 1993: 135-137). Ancak bunun, aradan uzunca bir zaman geçmesi dolayısıyla hafıza yanıltmasından ileri gelen hatalı bir beyan olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Hâlis Efendi'nin kitapları, modern ve muntazam bir kütüphane kurmak maksadıyla Şükrü Bey'in (ö. 1926) maarif nazırı olduğu 1917 yılında satın alınmıştır. (*İkdam* 1333/ 1917: 2; Hızlı, 2022: 551-553).

Eski eser toplamaya düşkün şair ve yazarlardan Diyarbekirli Ali Emîrî Efendi (1274-1342/1857-1924), söz konusu haberin gazetelerde çıkışından bir gün sonra Maarif Nezaretine hitaben yazdığı dilekçede, bazı endişelerini arz etmiş; Hâlis Efendi kitapları arasında Sultan IV. Murad ve Nef'î'nin birlikte resimlerinin bulunduğu ve adı geçen hükümdarla şairin zamanında yazılmış bir Nef'î Dîvânı, yine yazma Cihanşah Dîvânı'nın yer aldığını belirtmiştir. Eğer onlar alınan kitaplar arasında yoksa, bu durum Hâlis Efendi'nin birçok değerli eseri gizlemiş olduğunu gösterir. Söz konusu kütüphane sahibinin, birçok resimli ve kıymetli kitabı yabancılara sattığı söylenmektedir. Kendisi Hâlis Efendi'ye bunu sorduğunda, o, ecnebilerin dörtyüz kadar kitap ayırarak on dört bin lira verdiklerini, fakat şahsen bu teklifi kabul etmediğini anlatmıştır. Ali Emîrî'nin bu dilekçede bildirdiğine göre, bakanlıkça satın alınan kitapların isimlerini yazmak üzere tayin edilen Kilisli Rifat Efendi, Hâlis Efendi'nin evine gitmişse de o, işi ertesi güne erteletmiştir. Her ne kadar bir kişi kitaplarını satıp satmamakta serbestse de bu alım satımda millî hamiyet ve vatani hizmet söz konusudur.

Ali Emîrî, dilekçesinin devamında Hâlis Efendi'nin kitap alım satımı konusunda para kazanma hırsına delâlet eden bir hadiseyi Fuad ve eski Bursa mebusu Tâhir Bey'i şahit göstererek anlattıktan sonra vatan bağlılığını düşünmeden Osmanlılığa, Türklüğe, millete ait topladığı birtakım mühim eserleri her vasıtaya başvurarak sattığını ileri sürer. Bundan dolayı bir defter (katalog) yapılmasının yeterli görünmediğini, kitapların mütehassıs bir heyet tarafından incelenmesi fikrinde olduğunu anlatır. (Ali Emîrî 1335/ 1919: 331-334; Anameriç 2021: 298-300).

Ali Emîrî Efendi'nin Hâlis Efendi hakkındaki bu gibi iddiaları konusunda İbnülemin Mahmud Kemal Bey (1871-1957) şu bilgileri vermektedir: "Emirî Efendi 'Halis Efendi, kitablarını şu kadar bin liraya sattı, şöyle etti böyle yaptı' deyerek sütunlar dolusu yazılar yazdı, Halis Efendi ile beraber Maarif nezaretine de musallat oldu. (...) Muma ileyh söylediği sözlerin bir kısmında pek haksız değildi. Fakat Darülfünun kütübhanesine gidib de aradığım mühim

kitabların ekserini Halis Efendi'den iştira olunan kitablar arasında buldukca –velev ki gali fietle ve bir kısmı noksan alınmış olsun- bu kitabları cem edib de satana ve kıymetini bilib de alanlara kemali şevk ile 'Allah taksiratınızı af etsin' diyorum." (İbnülemin Mahmut Kemal İnal 1988: 306-307).

Biz de 1953 yılında kendi değerli kütüphanesini, hat koleksiyonunu, konağındaki müzelik eşyayı İstanbul Üniversitesi'ne bağışlayarak milletinin istifadesine açan İbnülemin Mahmut Kemâl Bey'in bu insaflı değerlendirmesini takdirle karşılıyoruz. Nitekim Mithat Cemal Kuntay'ın (1885-1956) kitap sevenlere dair bir yazısında bu hususta anlattıkları da onun sözlerini teyit etmektedir:

"(...) eğer bu yazma kitabı Emirî efendi alamamış da Hâlis efendi [*] almışsa ertesi gün Emirî efendi'den bu Hâlis efendi'nin mahrem rezaletlerini öğren[ir]dim: 'resmî kütüphanelerden kitap çalar'dı; 'Hazinei hassada müteahhitlere alacaklılarını vermemek için aptessiz namaza durur, öğle namazını ikindiye kadar bitirmez'di. Ben, zavallı Hâlis efendinin bu cinayetlerine o zaman senelerce inandım. O kadar gençtim ki Emirî efendinin sakalı gözümde mukaddesti. Fakat yaşım biraz artıp da Hâlis efendinin bu cinayetlerine Emirî efendinin nuranî sakalından başka bir delil bulamayınca 'yazma kitap' denen şeyden korktum. Fakat Emirî efendi o kadar temiz bir adamdı ki karar verdim: ahlâksız değildi, hastaydı; hani Milâdın ikinci asrındanberi kitapların adedile beraber miktarı çoğalan hastalardan biri..." (Mithat Cemal 1937: 118).

Orhan Çinili, İstanbul'un gezilecek ve görülecek yerlerini tanıttığı bir yazı dizisinde, Hâlis Efendi Kütüphanesi hakkında şu bilgileri verir: "Ortaköyde zikredilmeğe değer mühim eserlerden biri de 'Halis Efendi kütüphanesi'dir ki kıymet ve kesret itibarile, İstanbuldaki hususî ve vakıf kütüphanelerin hepsinin üstünde idi.

Hazinei hassa müsteşar ve muhasebecisi Halis Efendi merhum ömrünün mühim bir kısmını bu zengin kütüphanesini tesis etmeğe vakfetmiş, servetini o devrin vükelâ ve vüzerasında âdet olduğu veçhiyle emlâk ve akar temininden ziyade, kütüphanesinin zenginleşmesine hasretmiş ve bu suretle geranbaha ve nefis yazı ve ilim eserlerimizin memleket dışına çıkmasını önlemiştir." (Çinili 1947: 2).

3. Hâlis Efendi'nin *Gurerü'l-hikem*...'den Seçmeleri: *Envârü'l-edeb*

Mehmed Hâlis, Hz. Ali'nin bazı hikmetli sözlerini tercüme etmek suretiyle hazırladığı eserine, hamd ve salâttan sonra şöyle başlar:

"Müstağnî-i îzâh olduğu üzere akvâl-i hikemiyye erbâb-ı hikmet ve zekânın mahsûl-i hayâtı ve kuvve-i irfânının bârika-i tecelliyâtı olmasıyla birer düstûr-ı hikmet ve edeb i'tibâr ve her millet nazarında âsâr-ı edebiyyenin en celîli addedilmişdir."

Envârü'l-edeb yazarına göre, hikmetli sözler, hikmet ve zekâ sahiplerinin hayatının mahsulü ve irfan gücü tecellilerinin şimşeği olduğundan, birer bilgelik ve ahlâk kaidesi kabul edilmiş ve her milletin gözünde edebî eserlerin en yücesi sayılmıştır. Mütercim, Hz. Ali'nin binlerce sözünü *"Gurerü'l-hikem ve dürerü'l-kelim"* adı altında derleyen Abdülvâhid-i Âmidî'nin (ö. 550/ 1155) mezkûr kitabını okurken, bu eserin en fazla ahlâkı güzelleştirme, zat ve sıfatı süslemeyle alâkalı kısımlarını, mümkün olduğu kadar Osmanlı lisanı elbisesi içinde görünmesi

[*] Hazinei Hassa muhasebecisi idi. Kitapları Üniversite Kütüphanesindedir, 8.000 cilttir.

arzusuyla seçip tercüme edişini şöyle anlatır:

"Eâzım-ı üdebâ-yı İslâmiyye'den pek çoklar bu makūle akvâl-i hikemiyyeyi cem' ve pîşgâh-ı erbâb-ı ibtisâra vaz' etmiş oldukları gibi, âsâr-ı adîdesiyle zîver-i mehâfil-i iştihâr olan Abdülvâhid-i Âmidî de menba'-ı fazl ü îkān ve nûr-ı hadîka-i zühd ü irfân olan İmâm Alî kerrema'llâhu vechehu hazretlerinin binlerce akvâl-i celîle-i hikemiyyesini cem' ve tedvîn ve *'Gurerü'l-hikem ve dürerü'l-kelim'* nâmiyle tevsîm etmiş olduğu kitâb-ı celîlü'l-kadrden esnâ-yı istifâdede en ziyâde tehzîb-i ahlâka ve tezyîn-i zât ü sıfâta müteallik müsâdif-i nazar-ı mütâlâa olan aksâmının mümkün olduğu kadar kisve-i lisân-ı Osmanî'de tecellîsi arzusuyla iktibâsen bi't-tercüme tab' ve neşrine cür'et eyledim." (s. 2-3).

[Günümüz Türkçesiyle: Müslüman ediplerin büyüklerinden pek çok kişi, bu tür hikmetli sözleri toplamış ve basiret sahibi insanların önüne koymuş oldukları gibi, nice eseriyle şöhret meclislerinin süsü olan Abdülvâhid-i Âmidî de fazilet ve sağlam bilgi kaynağı, zühd ve irfan bahçesinin ışığı olan Hz. Ali'nin (Allah onun yüzünü ağartsın!) binlerce hikmetli, yüksek sözünü derleyip *"Gurerü'l-hikem ve dürerü'l-kelim"* adıyla kitaplaştırmış. Bu değeri büyük eserden faydalanmam esnasında, en çok onun ahlâkı düzeltme, zat ve sıfatları süsleme hakkındaki kısımları okuma bakışımın önüne çıktı (dikkat nazarımı çekti). Bu bölümleri, mümkün olduğu kadar Osmanlı dili elbisesi içinde görünmesi arzusuyla alarak tercümesiyle basıp yayımlamaya cür'et ettim.]

Görüldüğü gibi, mütercim, burada tercüme ettiği Arapça vecizeleri toplayıp kitaplaştıran Abdülvâhid-i Âmidî'nin "âsâr-ı adîdesiyle zîver-i mehâfil-i iştihâr", yani bir çok eseriyle şöhret meclislerinin süsü olduğunı, Hz. Ali'nin binlerce sözünü derleyerek meydana getirdiği kitabını *"Gurerü'l-hikem ve dürerü'l-kelim"* ismiyle adlandırdığını bildirmektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan Âmidî, çeşitli kaynaklarda Hz. Ali'ye nisbet edilen hikmetli sözlerin binlerce olduğunu göstermek istemiş; adı geçen eserinde yaklaşık on bir binini elifba harflerine göre sıralamıştır. Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*'da onun bu kitabını birkaç cümleyle tanıtmış (Kâtib Çelebi, 1943: II/1200-1201); Bağdatlı İsmail Paşa ise *Hediyyetü'l-ârifîn*'de hayatı ve eserleri hakkında kısaca bilgi vermiştir. (Bağdatlı İsmail Paşa 1951: 635). Hz. Ali'ye nisbet edilen güzel sözler, bazı oryantalistlerin de alâkasını çekmiş; mesela Cornelius Van Waenen, *Sententiæ Ali Ebn Abi Talebi* adlı eserinde, adı geçen sahabeye ait diğer bazı hikmetli cümlelerle birlikte *Gurerü'l-hikem*'den seçtiği 535 civarında vecizenin Latince çevirisine de yer vermiştir. (Cornelius Van Waenen, 1806: 46-127).

Şimid Mehmed Hâlis'in Arapça vecizeleri nasıl tercüme ve şerh ettiğini göstermek için, eserinin bazı sayfalarından seçtiğimiz örnekleri sunalım:

* "İnsan, derece-i himmetine göre teâlî eder.

İnsan dâ'imâ 'âlî-himmet olmalıdır. Vücûd-ı insânî her türlü mesâîye müsâiddir. Cenâb-ı Hak, nev'-i beşeri kuvve-i nâtıkıyyet ile de hayvânât-ı sâ'ireden mümtâz eyledi. İnsan, bezl-i himem ile maâlî-i umûru halle muvaffak olur, teâlî eder." (s. 5-6).

[İnsan, gayretinin derecesine göre yükselir.

İnsan, daima yüksek gayret (, ideal) sahibi olmalıdır. İnsan vücudu her türlü çalışmaya uygundur. Cenab-ı Hak, insan türünü konuşma gücüyle de diğer canlılardan ayırdı, seçkin kıldı. İnsan, bol bol gayretler göstermekle yüksek

işleri halletmeye muvaffak olur, yükselir.]

* "Sıdk-ı makāl, lisânın emânetidir.

Nâtıkıyyet, insanlara âzam-ı na'mâ-yı İlâhiyyedir. Onunla müdâvele-i efkâr olunur. Nutk ile insân tâyîn-i mâhiyyet eder. Doğru olmayan söz, bâis-i vehâmet ü hızlândır." (s. 6).

[Sözün doğruluğu, dilin eminliğidir.

Konuşma, insanlara İlâhî nimetlerin en büyüğüdür. Onunla fikir alış-verişi yapılır. Konuşmayla insan aslını, içyüzünü belli eder. Doğru olmayan söz, tehlikeli vaziyet ve rezilliğe sebep olur.]

* "Fikir, insanı cânib-i reşâda sevk eder." (s. 7).

[Fikir, insanı manevî doğru yolu bulup o yola girme ve hak yolunda yürüme tarafına sevk eder.]

* "Hikmet, bir şecere-i feyz-âverdir ki kalbde nâbit olur. Semeresi lisân-ı hikmetde görülür." (s. 12)

[Hikmet, feyiz veren bir ağaçtır ki kalpte bitip büyür. Meyvesi hikmet dilinde görülür.]

Naklettiğimiz örneklerden anlaşılacağı gibi, Mehmed Hâlis, Abdülvâhid-i Âmidî'nin *Gurerü'l-hikem*'inden seçtiği bazı vecizeleri, umumiyetle madde başı yaparak Türkçeye çevirmiş; "menba'-ı fazl ü îkān ve nûr-ı hadîka-i zühd ü irfân" (fazilet ve sağlam bilgi kaynağı, zühd ve irfan bahçesinin ışığı olan) Hz. Ali'nin çeşitli konulara dair söylediği hikmetli sözlerden seçtiklerini kitapçık hâlinde derlemiştir. Anlaşıldığına göre, mütercim, eserine aldığı vecizeleri sadece tercüme etmekle yetinmemiş; zaman zaman şerh edici sözler de yazmıştır. Meselâ, yukarıda *Envârü'l-edeb*'ten naklettiğimiz ilk iki ibareye ait birinci cümlelerin, Hz. Ali'ye nisbet edilen vecizelerin tercümesi, devamındakilerin ise, mütercimin şerhi olduğu anlaşılıyor. Ancak eserde vecizelerin asıl metinlerine yer verilmediği için, tercüme ve şerhleri birbirinden ayırt etmek ara sıra mümkün olmuyor. Bununla beraber Türkçeye çevrilen yüzlerce hikmetli sözden ancak az bir kısmının kısaca izah edildiğini belirtmek de yerinde olur. Biz bu çalışmamızda çeviri ve açıklamaları ayırmaya çalışarak yaklaşık beş yüz sözün tercüme, onlardan 20-25 kadarının da şerh edildiğini gördük.

Vecizelerin bir kısmı, *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî, Nesrü'l-leâlî* gibi adlar altında meydana getirilmiş derlemelerde bulunan sözlerdir. *Sad Kelime'*de de yer alan sözler için birkaç örnek:

اعادة الاعتذار تذكير للذّنب

"İ'tizârı iâde etmek, tezkîr-i zünûb demekdir." (s. 17)

اذا تمّ العقل نقص الكلام

"Akıl tam olur ise söz az olur." (s. 22).

اذا حلّ القدر بطل الحذر

"Kader nâzil olduğu zamân hazer bâtıl olur." (s. 23). (Ayrıca s. 28, 216. söz, s. 31, 240. söz).

"Refâhiyyet-i ayş emn ü istirâhatdadır." (s. 33, 260. söz) vecizesi ise *Nesrü'l-leâlî* isimli derlemede رفاهيّة العيش فى الأمن şeklinde yer almaktadır.

SONUÇ

Envârü'l-edeb, ihtiva ettiği vecize sayısı yönünden bu türdeki Türkçe eserlerin en büyüğü sayılabilir. Çünkü

edebiyat tarihimizde Hz. Ali sözleri konusunda 14 veya 15. asırdan 20. asır başlarına kadar meydana getirilmiş eserler umumiyetle *Sad Kelime* ve *Nesrü'l-leâlî* tercümesi olduğundan yüz Arapça hikmetli cümle yahut iki yüz küsur vecize ihtiva etmektedir. Mehmed Hâlis'in söz konusu eserinin eksik tarafları, çevrilen Arapça sözlerin asıllarını ihtiva etmemesi ve herhangi bir esasa uyulmadan sıralanmasıdır. Şayet vecizelerin asılları kaydedilmiş olsaydı, mütercimin tercümedeki isabet derecesi ve çeviri tarzı hakkında bir fikir edinmek mümkün olabilecekti. Yine sözler, konularına veya Âmidî'nin kitabında olduğu gibi, elifba sırasına göre dizilseydi, okuyucuya eserden faydalanma kolaylığı sağlanmış olacaktı.

Bu gibi noksanlar bir tarafa bırakılırsa *Gurerü'l-hikem*'den seçme beş yüz kadar vecizenin Türkçeye çevrilmesi ve bir kısmının kısaca izah edilmesinin emek mahsulü bir çalışma olduğu muhakkaktır. Bu gibi eserler, ahlâk, eğitim, karşılaştırmalı edebiyat, tercüme usulü, dil hususiyetleri gibi yönlerden ele alınıp incelenebilecek metinlerdir. Aynı zamanda temel İslâm kaynaklarına uygun, insanın kötü hâl, davranış ve huylardan kurtulması, güzel huy ve sıfatlar kazanarak olgunlaşması yolunda faydalı bir şahsi gelişim rehberi olarak da okunabilir.

Metin Neşrinde Tutulan Yol

Önce eserin günümüz Türkçesine aktarılan şekli, sonra Latin harflerine çevrilmiş asli metni sunulmuştur. Her vecizeye birer sıra numarası verilmiştir. Asıl metinde ara sıra rastlanan baskı hataları düzeltilmiştir. "Kānûn", "ukūbet" örneklerinde olduğu gibi sadece uzatılması gereken hecelerde ā ve ū işaretleri kullanılmıştır. Vecizelerin tercüme veya şerhlerinde hatırlatılan yahut anılması gerekli bulunan Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber'in hadisleri, mısra veya atasözleri ile bazı kelimelere dair izahlar dipnotlarda gösterilmiştir.

ENVÂRÜ'L-EDEB

İmâm Alî Kerrema'llâhü Vechehu Hazretlerinin Hikemiyyâtından Muktebesdir.

Câmi' ve mütercimi

Hazîne-i Hâssa Müsteşâr-ı Sâbıkı

Mehmed Hâlis

İstanbul

Mahmud Bey Matbaası 1324.

(s. 2) **Edep Nurları**

Hamd ve övgü, o keremle vasıflanmış, çok feyiz veren Allah'a olsun ki, bizi rast getirmesi ve yardımlarıyla hidayet yoluna sevk etti. Yüz bin dua ve selâm, o muhterem Peygamberine, onun ailesi ve değerli arkadaşlarına hediye olunur ki, İslâmî hüküm ve kanunları telkin etmekle bizi rezil olup aşağı düşmekten ve sapıklıktan kurtardı.

Açıklamaya gerek olmadığı üzere, hikmetli sözler, akıl ve zekâ sahiplerinin hayatının mahsulü ve irfan gücünün tecellileri şimşeği olduğundan, birer bilgelik ve ahlâk kaidesi kabul edilmiş ve her milletin gözünde edebî eserlerin en yücesi sayılmıştır.

Müslüman ediplerin büyüklerinden pek çok kişi, bu tür hikmetli sözleri toplamış ve basiret sahibi insanların önüne koymuş oldukları gibi, nice eseriyle şöhret meclislerinin süsü olan Abdülvâhid-i Âmidî de fazilet ve sağlam bilgi

kaynağı, zühd ve irfan bahçesinin ışığı olan Hz. Ali'nin (Allah onun yüzünü ağartsın!) binlerce hikmetli, yüksek sözünü derleyip *"Gurerü'l-hikem ve dürerü'l-kelim"* adıyla kitaplaştırmış. Bu değeri büyük eserden (s. 3) faydalanmam sırasında, en çok onun ahlâkı düzeltme, zat ve sıfatları süsleme hakkındaki kısımları okuma bakışımın önüne çıktı (dikkat nazarımı çekti). Bu bölümleri, mümkün olduğu kadar Osmanlı dili elbisesi içinde görünmesi arzusuyla alarak tercümesiyle basıp yayımlamaya cür'et ettim.

(s. 4) [1] Din, temiz tutucu ve günahlardan koruyucudur.

İnsanın saadeti, doğru dürüst bir kanuna yapışmaya bağlıdır. Kerem sahibi, çok feyiz veren Yüce Allah, kullarının doğru bir büyük yola gitmeleri için, hükümlerini şerefli peygamberleri ile bildirdi. Hükümleri açık İslâm dininin her şekilde feyiz ve mükemmelliği toplayıcı olduğunda şüphe yoktur. Pek değerli Peygamber (Yüce Allah'ın selâm ve esenliği onun üzerine olsun!) Efendimiz hazretlerine indirilen şanı büyük Kur'ân'ın gösterdiği hakikat yolu, Allah'ın birliğine inanan herkesi, olgunluğun son derecesine ulaştırır. Kalbi İlâhî nurlarla parlak ve fikri iyi safaya sahiplikle aydın olur.[3]

[2] İlim, başarı, kurtuluş ve İlâhî yardımı davet eder.
[3] İlim, insanın saadetini temin eder.
[4] Affetmek fazilettir.

İnsanlık gereği bir hatanın görülmesinde terbiye verme ve haddini bildirme gücü bulunduğu hâlde, onu işleyeni affetmek, insani faziletlerden sayılır.

[5] Cömertlik, beğenilen, övülen bir huydur.
[6] Emirler, işler tecrübe ile görülür ve bir sonuca bağlanır.

İnsan (s. 5) gözle görme beşiğinden mezara kadar birçok hâllerin çıktığı yer olur. İnsanlığı olgunluklar ve faziletlerle süslemiş olan kâmil kişi, rastladığı hâllerin her birisinden ibret alarak tecrübeyi tamamlar.

[7] İbadet kurtuluştur.

İnsan, bu âlemde bir hakiki Müessir(tesir edici, eser sahibin)in varlığını inkâr edemez. Yaratılmış olanların hepsi, o en büyük eser sahibine muhtaçtır. En güzel biçimde yaratılmış olan kendi vücudumuz[4] bile o şanlı eser sahibinin büyüklüğünün izlerini anlamaya yeterli delildir. Kurtuluş ve hak yolda oluşun doğru ve açık caddesini bulmak ve en büyük Yaratan'a karşı tam güçsüzlüğümüzü göstermek için, temiz İslâm dininin kurtarıcı hükümlerinden sapmamalıdır.

[8] Takva, insanı aziz kılar.

Takva, Cenab-ı Hakk'ın emrettiği şeyleri yapmak ve yasakladığı hâllerden (kaçınarak) kendisini temiz tutmaktır.

[9] Haram ve günaha dalmış insan, çok alçak olur.

[3] Bu cümle için "olur" yerine "eder" fiili daha uygun görünüyor.
[4] Bu cümlenin aslında yer alan "Ahsen-i takvîm ile mahlûk" (En güzel biçimde yaratılmış) ibaresiyle şu mealdeki ayet hatırlatılmaktadır: "Biz insanı en güzel biçimde yarattık" (Tîn, 95/ 8).

[10] Hırsla istemek ve açgözlülük, zahmeti davet eder.

[11] İlim sana kurtuluş verir. İlim, feyiz ve İlâhî yardımın kılavuzu olur.

İlim ve marifet, sahibini nerede olsa hürmete mazhar eder.

[12] İyilik edene yardım edilmiştir.

[13] İnsan, gayretinin derecesine göre yükselir.

İnsan, daima yüksek (s. 6) gayret (, ideal) sahibi olmalıdır. İnsan vücudu her çeşit çalışmaya uygundur. Cenab-ı Hak, insan türünü konuşma gücüyle de diğer canlılardan ayırdı, seçkin kıldı. İnsan, bol bol gayretler göstermekle yüksek işleri halletmeye muvaffak olur, yükselir.

[14] Akıl, insanın faziletidir.

[15] Sözün doğruluğu, dilin eminliğidir.

Konuşma, insanlara İlâhî nimetlerin en büyüğüdür. Onunla fikir alış-verişi yapılır. Konuşmayla insan aslını, içyüzünü belli eder. Doğru olmayan söz, tehlikeli vaziyet ve rezilliğe sebep olur.

[16] Tevazu, insanın yükseklik kazanmasına vesile olur.

[17] Hediye sevgiyi kendi tarafına çeker.[5]

[18] Dünya geçici bir gölgedir.[6]

[19] Edep, asaletin en üstün olanıdır.

[20] Kitaplar, âlimlerin bahçeleridir.

İlim, irfan ve sanat sahipleri, ilmî kazançlarını ve tecrübelerinin mahsullerini, kendi cinslerinden olan insanların faydalanması için, yazdıkları kitapların içine koyup sonradan yerlerine gelecek kimselere bir iftihar yadigârı olarak bırakmışlardır. Kâmil insanlar, o ilim, irfan bahçelerine dalarak faydalanırlar.

[21] Zaman sana ibretler gösterir.[7]

[22] Tecrübeler faydalanılmış ilimdir.

(s. 7) [23] Sabır, belâyı kolaylaştırır.

[24] Aklı başında olan, hileyle aldatılmaz.

[25] Tutumlu olmak ve idareyle kullanmak, geçim yollarının yarısıdır.[8]

[26] İnsaf, çok şerli insanların beğenilen huylarındandır.[9]

[27] Akıllı olan kişi olgunluk, cahil ise mal ister.[10]

[28] Fikir, insanı manevî doğru yolu bulup o yola girme ve hak yolunda yürüme tarafına sevk eder.

---

[5] "Hediyeleşin ki birbirinizi sevesiniz." (İmam Mâlik, *Muvatta*, "Hüsnü'l-huluk", 16) mealinde bir hadis vardır.

[6] Hz. Ali'ye nisbet edilen divanda da bu manada bir mısra vardır: "Dünya yok olucu bir gölge (…) gibidir." (Yanık 2014: 160).

[7] Muallaka şairlerinden Tarafe'nin (ö. 564 ?) şu manada bir beyti vardır: "Günler, bilmediğin nice şeyi sana gösterecek; azık verip vazifelendirmediğin kişi sana haberler getirecek..." (Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, 6, 31, 138; Tirmizî, "Edeb", 70).

[8] "Nafakada iktisatlı olmak geçimin yarısıdır" mealinde zayıf bir hadis rivayet edilmiştir. (Aclûnî 1418/1997: II/ 179-180).

[9] "Hırsız ol, insâfı elden koma!" şeklinde bir Türk atasözü vardır. (Ceyhan 2011: 139). Bu atasözünde, hırsızlık gibi İslâm'ın yasakladığı bazı fiilleri işleyenlerin bile insafı elden bırakmaması gerektiği belirtilmektedir.

[10] 16. asır Osmanlı şairlerinden Niğbolulu Âhî'nin *Hüsn ü Dil* adlı mesnevisinde şöyle bir beyti vardır: "Câhilün fahri cem'-i mâlladur/ Ârifün izzeti kemâlladur" (Uzun 2018: 371). (Cahilin övüncü mal toplamayla, ârifin itibarı ise olgunlukladır.)

[29] Şükür, nimetlerin süsüdür.

[30] Af, iyiliğin en güzelidir.

[31] Günah, cezayı çekip getiricidir.

[32] Doğruluk, her şeyin iyiliği, iyileşmesidir.

[33] Her ne kadar ölmüş olsa da âlim olan diridir.[11]

İnsanlığı tamamlayıp olgunlaştıran şey, ilim ve irfanla övülen güzel ahlâktır. Âlim olan, İlâhî kudret eserlerini takdir eder; irfan, hüner ve fazilet yadigârlarını, kitaplar yazmak suretiyle kuvvetlendirir, sağlamlaştırır.

[34] Zekâvet, anlayış ve çabuk kavrayış, nefsinin kusurlarını bilmekle amellerini ihlâslı (sadece Allah rızası için, riyasız ve samimî olarak) işlemektir.

[35] Kendini bilmek, İlâhî nimetlerin en büyüğüdür.

Şu fâni dünyaya gelmekten maksat, kerem sahibi, yüce ve çok feyiz veren Allah'ın kullarına olan bu kadar büyük nimetlerinin değerini bilmekle Ona tam kulluk göstermektir.[12] Bu kulluk, nefsin güçsüzlüğünü bilmekle meydana gelir. Kâinatı yaratan Allah'ın (s. 8) şu oluş ve bozuluş âlemine dürdüğü bu kadar hakikatlar, her gün gözümüzün önünde göründükçe, insanın zayıflığı meydana çıkar. Nefsin kusurlarını bilmekle onu iyileştirme ve kemâle erdirmeye gayret etmek, insani vazifelerin önde gelenidir.

[36] Salih ameller, kurtuluşun ve İlâhî yardımların rehberidir.

[37] Samimiyet ve halisliğe yakın olmayan ameller, feyiz ve saadet sonucu veremez.

İrfan ve zekâ, ruhi bir alevdir ki, onun aydınlattığı hidayet yoluna gidenler, büyük zarar ve pişmanlık görmezler. Nefsin kusurlarını bilmekle amel samimiliği gibi övülmüş huy olamaz.

[38] Öfke, akıl sahiplerini fesada uğratmakla birlikte doğru yoldan da saptırır.

Kerem sahibi, çok feyiz verici, Yüce Allah, insanı akıl ve irfanla diğer mahlûklardan ayrı tutmakla beraber ona doğru ve açık yolu göstererek İlâhî lütuflarına erişmek için çalışmayı şart kabul etti.[13] İnsanın varlıkla alâkalı (keder verici) hadiselerin tesiri altında kalmaması ve bunlardan dolayı üzülmemesi mümkün değildir. Fakat o, bazı kere bu tesir altında kalma ve üzülmenin zorlamasıyla öfkelenir. Memnuniyet verici olmayan, kötü işler yapmaya sebep olur; doğru yoldan da uzaklaşır. Bu takdirde insan, öfkenin köpürmesiyle dince uygun olmayan bir işe kendisini atmaya bırakmayarak doğru yola gitmelidir ki olgun insan sayılsın.

[39] Akıllı, sözünü işi doğrulayan kişidir. (s. 9)

Benzemeye lâyık olan görüş sahibi bilge(ler), sözleriyle yukarıdan atıp tutarcasına insanları aldatmaya hizmet edenler değil; hikmetli sözlerini, fiilî güzel eserleriyle herkesin bakış ve düşüncelerine isbat eden çabuk kavrayışlı kişilerdir.

[11]Hz. Ali'ye nisbet olunan divanda şu manada bir mısra vardır: "Zira insanlar ölüdür, ilim adamları diridir." (Yanık 2014: 8).

[12]Bir ayette cin ve insanların Allah'a ibadet etmeleri için yaratıldıkları şöyle belirtilir: "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zâriyât, 51/ 56).

[13]Bu konuda şu ayet meali örnek gösterilebilir: "İnsan için ancak çalıştığı vardır." (Necm, 53/ 39).

[40] Her ne kadar aç ve çıplak olsa da kanaatkâr olan zengindir.

"Kanaat, tükenmez bir hazinedir."[14] Cenab-ı Hak kullarını çalışma ve iş yapmakla mükellef etti. İnsanın biçimi, beşer türünün çalışma ve işle uğraşmasına uygun olduğunu gösterir. Cenab-ı Hak, rızkını ihsan etmekle kullarını canlandırır, şenlendirir. Fakat sebeplerine, vasıtalarına sarılmak da şarttır. Beşeriyet gereği sebeplerine sarılarak erişeceği İlâhî yardıma karşı şükredicilikle kanaat göstermeyip de açgözlülükle vicdanını inciten kimse, takdire lâyık olamayacağı gibi, serveti fazlalaştıkça hırsı da artacağından, rahat ve huzuru bütünüyle kaybolur.

[41] Asıl zengin, beşerî çalışmasının mahsulü olan miktarla kanaat ederek gönül kedersizliğine erişen kimsedir. Onun ruhu, tam gönül açıklığıyla ebedî hayat bulur.

[42] İşten önce tedbir, pişmanlığa yer bıraktırmaz.

Akıl ve irfan, insan türüne feyiz veren bir hususiyettir ki (kişi) onunla doğru yolu bulur; tehlikeli yola gitmez. Pişmanlığa sebep (s. 10) olan hareketler, ilerisini düşünene yakışır tedbirlerle işten önce sonuçları iyice düşünülmeyen muamelelerdir ki, mahrumluk ve pişmanlıktan başka bir şey ifade etmemiştir. İnsan, her hangi işte olursa olsun, onun sonunu düşünmezse, pişman olur, zarara uğrar. Onun için iş yapmadan evvel iyice düşünmek lâzımdır.

[43] Kötülük edene iyilik, faziletin en güzelidir.

[44] Selim akıl sahiplerinin kalbi belâgata vasıta olduğu gibi, bu mükemmellikler kaynağının dışarı çıkmasına işaret eden de güzel konuşma kabiliyetine sahip dilidir.

[45] Allah'ın takdirinin yerine gelmesine rıza göstermek, musibetin acı veren tesirlerini kolaylaştırır ve hafifletir.

[46] Kerîm (değerli) kişide talihsizlik ve düşkünlüğün tesirleri sınırlı kalır. "Kerîm", haram olan şeylerden sakınmakla kusurlardan (kaçınıp) nefis terbiyesine çalışan kimsedir.

[47] Dindarlık, edep ve insanlık, aklın sonucudur.

[48] Olgunluk üç şeydedir: Musibetlere sabretmek, isteklerde vera[15] ve takva göstermek ve isteyenin (meşru) isteğini yerine getirmek.

[49] Naziklik ve yumuşaklıkla davranış, zor olan işleri ve şiddetli sebeplerin (vasıtaların) halledilmesini kolaylaştırır.

[50] Ahmak olan, alçaklık ve horluktan dolayı duygulanmış olmadığından kusur, mahrumiyet ve zarardan ayrılmaz. (s. 11)

[51] Allah korkusundan ileri gelen ağlama, âriflerin ibadetidir.

[52] Akıl bir tabiat(kabiliyet ve yaratılış)tır, ilim ve tecrübelerle artar.[16]

[53] İnsanlık, kişinin kusur ve lekeye sebep olan hâllerden sakınması ve kendisine süs verecek sebepleri kazanmasıdır.

[54] Baht açıklığında görülen iyilikler, düşkünlükteki kötülüklerdir.

---

[14] Taberânî ve Askerî gibi bazı âlimler, "Kanaat tükenmez bir maldır" veya "Kanaat tükenmez bir hazinedir" manasındaki Arapça sözleri hadis diye rivayet etmişlerse de Zehebî onun isnadının zayıf olduğunu ifade eder. (Aclûnî 1418/1997: II/133-134).

[15] vera': haramdan kaçınma, yapılması dinen men' edilmiş şeylerden sakınma, takva.

[16] Cenap Şehâbeddin'in bu vecizeye uygun görünen güzel bir sözü vardır: "Akıl yaşda değil başdadır. Fakat aklı başa yaş getirir." (Cenab Şehâbeddin 1334: 149).

[55] Zühd ve takva, ümitlerin kısa tutulmasında ve amellerin ihlâsında(samimi ve sırf Allah rızası için olmasında)dır.

[56] Kerîm (değerli), güçlü hâlinde af ve bağışlamayla davranan, sahip olduğunda cömertlik gösteren, kendisinden bir şey istenildiği zaman hemen onu yerine getiren kimsedir.

[57] Kalp gafil olduktan sonra gözün açıklığı bir fayda vermez...

[58] Aşırı istek ve açgözlülük, taksim edilmiş olan rızkı[17] artırmaz; değeri düşürür...

[59] Asıl anlayış ve zekâvet sahibi, olgunluklar kazanarak kendine ait faziletleri canlandıran, nefsanî istekten sakınmakla kötü huylarını yok eden kişidir.

[60] Kötülük yapan kimse, hiç kimseye iyi zanda bulunmaz. Çünkü onun gözüyle gördüklerindeki izler, kendi karakterinin akseden haricî (dışa ait) şekilleridir.

[61] Gerçek fazilet, olgunluk güzelliği, iyilikler ve övülen ahlâkla ayakta durur. (s. 12)

[62] [Cömertlik,] mal çokluğu ve işlerin büyüklüğüyle değildir... Asıl cömertlik, kendine ait mallardan verip başkasının malından sakınmandır.

[63] İslâm, teslimdir. Teslim ise şüphesiz, sağlam bilmektir. Sağlam bilmek de doğrulamaktır. Doğrulamak, kabul ve ifadedir; söylemek, vazifesini yerine getirmektir. Yerine getirmek de ameldir.

[64] İyi kullanılmaya erişen az mal, boş yere harcanan çok maldan daha fazla sürekli olur.

[65] Acele, her işte kötülenmiştir. Fakat kötülüğü ortadan kaldırmakta acele etmek lâzımdır.

[66] Akıllı, dili gıybetten korunmuş olan kimsedir.

[67] Kıskanç kimse, bedenen sağlıklı görünürse de hasedin ve devamlı ıztırabın tesiriyle azap içinde, rahatsız ve sağlığı bozuktur.

[68] Hikmet, feyiz veren bir ağaçtır ki kalpte bitip büyür. Meyvesi hikmet dilinde görülür.

[69] Akıllı olan, söylediği sözü bilir ve söylediğini de yerine getirir.

[70] Dört şey insana kusur verir: Cimrilik, yalan, açgözlülük, huy kötülüğü.

[71] İnsan, sahip olduğu zekâ ile geçimini ve iyi geçinmeyi temin eder. Şeklin bir şeyde tesiri olamaz.

[72] Güzel bir şekilde esirgeme, vermeme, çok uzun süren vaadden daha iyidir. (s. 13)

[73] Akıllı, her şeyi hak etmiş olduğu yere koyan kimsedir. Cahil ise bunun zıddıdır.

[74] Asıl basiretle hareket ve tedbirlilik, işlerin sonlarını düşünmek ve akıl sahipleriyle istişare etmekle hakikat yoluna ulaşmayı temin etmektir.

[75] Tam tevekkül, bir şeyin ortaya çıkmasından ve kuvvetten yüz çevirmek ve sonsuz kudret sahibi, çok feyiz verici Allah'ın kendisine ihsan edeceği şeyi beklemektir.

[76] Allah yolunda kardeşin, seni doğru yola ulaştıran, kötülükten sakındıran, düzelten ve ahiret işinde sana yardım eden kişidir.

[77] Sağlam görüş ve basiret sahibi, yani doğru karar ve tedbirlilikle hareket eden, var olan servetini iyi kullanan ve bugünkü işini yarına bırakmayan kimsedir.[18]

[17]Bu vecizenin aslındaki "rızk-ı maksûm" tamlamasıyla "(…) Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz paylaştırdık (…)" mealindeki ayete (Zuhruf, 43/89) işaret edildiği söylenebilir.

[18]Bilindiği gibi "Bugünün işini yarına bırakma!" şeklinde eski bir Türk atasözü vardır.

[78] Bedenî isteklerle alâkalı şehvetlere galip gel! Düşünceye ve amele ait hikmetçe[19] yüksek derecelere erişmeyi temin etmiş olursun...

[79] Kötülük edene iyilik et, ona sahip (efendi) olursun.

Kötülük edeni iyi fiiller ve güzel sözle düzeltmek ve hayra sevk etmek, insanî vazifelerdendir.

[80] Emanet bırakılmış olan kudretinin şükürlerinin gereğini kendisine hürmet olarak göstermek üzere Kerim ve çok feyiz verici Allah'a itaati artırmalıdır. (s. 14)

[81] Üzerinde dinî veya başka borçlar olan kimsenin[20] kalbinde birdenbire beliren kederler, sabır ve sağlam bilme güzelliğiyle çıkar (, gider).

Kusur ve noksanlardan münezzeh Cenab-ı Hak hazretlerinin sana ihsan ettiği çeşitli İlâhî nimetlerini iyiliğe harcamakla zayi etmemekle beraber yüksek, Samedanî lütuflarının eserlerini her şeyde gösterip minnettarlığının gereğini ifa etmek, mühim insanî vazifelerdendir.

[82] Malından, (zekât, sadaka gibi) başkasına ait hakları çıkarıp yerine getir ve sadakatli dostuna iltifatla birlikte sözün, eserlerin takdirine ait, susuşun da işleri düşünmelere sarf edilmiş olsun ki, kınanmışlık ve pişmanlıktan korunmuşluğu temin etsin.

[83] Düşmanlara danış; (böylece) onların görüşüyle düşmanlık derecesini ve maksatlarının hangi noktalara mahsus olduğunu anlarsın.

[84] Akıllı olan düşmanla istişare etmek caiz ise de cahil olan dostun görüşünden kaçınmalıdır.

[85] Maksatları isteme esnasında kısa anlatmalıdır. Çok hırslının hiç bir şey elde edemediği görülüyor. Hâlbuki isteğin dairesini genişletmeye kalkmayarak kısaca hâli anlatan (kimse), maksada ulaşmıştır.

[86] Herkesin önünde yapa[maya]cağın işi gizlice yapmaktan sakınmalıdır.

Herkesin gözünde iğrenç olan bir şeyi şahsî menfaatini elde etmek maksadıyla yapmaktan sakınmalıdır. (s. 15)

[87] Görüşü makbul olup da alçakça davranışları huy edinmiş olan kimseyle konuşmak ve arkadaşlık etmekten kaçınmalıdır. Çünkü arkadaşlığa meyledilecek kimsenin içyüzü, meydana gelen amel ve fiilleriyle belirlenir ve değerlendirilir.

[88] İkram ettiğiniz zaman alçaktan, ağırladığınız zaman rezilden, yükselttiğiniz zaman sefihten[21] sakının.

[89] Cahille birlikte oturmaktan, akıllı kişinin arkadaşlığından emin olduğun kadar sakın!

[90] Edebe, terbiyeye uymayan, kötü sözle yalandan sakının! Çünkü her ikisi de söyleyen hakkında şüpheye sebep olur...

[91] İnsanların kalplerine gizlice giren ve kulaklarında yalancı şöhrete erişen düşmandan sakının.

[92] Çirkin işlerden sakının. Çünkü isminizin kötü şekilde anılmasına sebep olmakla beraber günahınızı da çoğaltır.

[93] Öfke hâlinden sakının! Öfkenin başlangıcı delilik, sonu ise rezillik ve pişmanlıktır.

[94] İşlerde aceleden sakınınız. Çünkü acele, işlerin kaybedilmesine sebep olur; pişmanlıktan başka bir şeyi sonuç

[19]Kitapçıkta "hikmet-i nazariye (nazarî, yani görüş ve düşünceye ait hikmet) ile felsefe, hikmet-i ameliyye (amelî hikmet) ile ahlâkın kast edildiğin sanıyoruz. Bununla birlikte "hikmet-i ameliyye" terkibi, ilm-i servet (iktisat) ve ülkeyi idare ilmi gibi işle ilgili şeyler için gerekli olan bilgilerin tamamı hakkında da kullanılmıştır. ("hikmet-i ameliyye"nin anılan geniş manası hk. bilgi için Ş. Sâmî 1317/1901: 951).

[20]Bu tamlama, eserin Arap harfli aslında "garâyim-i sabr" şeklindedir.

[21]sefih: zevk ve eğlenceye düşkün olan, malını düşünmeden harcayan.

vermez.

[95] Çok yemekten sakının. Çok yemek, beden sağlığını bozar ve uyku dinlenmesini boşa çıkarır (giderir). (s. 16)

[96] Ahmaklık ve düşüncesizlikle vasıflanan kimseden sakının. Çünkü ahmak olanın, sana fayda yönelmesini istediği bir işte zarar meydana gelir.

[97] Alçak olan kimsenin verdiği sözlere güvenmemelidir. Çünkü alçak, vaadlerinin eserlerini göstermeyeceğinden insanı rezil ve perişan eder.

[98] Yalanla vasıflanmış olan kimseyle görüşüp konuşmayın ve arkadaşlık etmeyin. Çünkü yalancı olan sana uzağı yakın, yakını uzak gösterip seni ayak kayacak yere koymakla hakikat yolunu belirlemekten âciz bırakır.

[99] İyiliği başa kakmaktan sakının. Çünkü minnet etmek, insana keder ve hüzün verir.

[100] Kötü zanda bulunmaktan sakının. Çünkü kötü zan, ibadeti bozar; vebali artırır.[22]

[101] Sözlü haddi aşmalardan sakının. Çünkü gereksiz söz, gizli kusurların meydana çıkarılmasına ve durgun olan düşmanların harekete geçirilmesiyle düşmanlığa bırakmaya sebep olur.

[102] Bilinmesi gereken mühim hâllerdendir ki, mal bolluğu (zenginlik), Allah'ın büyük nimetlerindendir. Mal bolluğundan daha iyi olan, beden sağlığıdır. Beden sağlığından daha iyi olan da kalbin takvasıdır. (s. 17)

[103] Haberdar ol ki, akıl ve tam bilgiye mazhar olan kimse, fikirlerin (çeşitli) yönlerini doğru düşünceyle karşılar ve işlerin sonuçlarını göz önünde tutarak hâli belirler.

[104] İnsanların en akıllı olanı, akıllı kişilere itaat edendir.

Cenab-ı Hak, insan türünü akıl ve irfanca farklı dereceler üzerine yaratmıştır. İrfan nuruyla süslenmiş olan parlak fikir, hakikat yoluna ulaşmayı temin eder. Tecrübe, insanın kendisini olgunlaştırmasına vesile olur. İrfan kuvvetiyle seçkin olup da akıl ve zekâsı zor işleri çözmek ve görüp neticelendirmekle sınanmış olan akıllı kişiler, akıl ve doğru düşüncenin isabetli büyük caddesini belirleyebileceklerinden, insanlığın gerektirdiği şey, onlara itaat etmekle selâmet yoluna ulaşmaktır.

[105] Soyun en iyisi, ahlâk güzelliğidir.

[106] Özür dilemeyi geri getirmek, günahları, kabahatları hatırlatmak demektir.

[107] Ahmaklığın en büyüğü, övme ve yermede imkânsız görülen abartmayı ve pek ileri gitmeyi gerekli bulmaktır.

[108] Eminliğin en iyisi, sözünde durmaktır.

[109] İsteğin en zoru, alçak ve cimri olanların elindeki şeyi istemektir.

[110] Kötülüklerden kaçınmak, iyilikler yapmaktan daha faziletlidir.[23]

[111] Halkın en iyisi, kusurlarını araştırma ve incelemeyle şahsını olgunlaştırmaya (s. 18) ait olan gayretleri ve çalışmaları, kendisini halkın ayıplarını soruşturmadan alıkoyan kişidir.[24]

[112] Hata ve kusurdan kurtuluş ve korunmuşluğa asıl vesile temini, bir şeyi yapmadan önce düşünmek ve sözü

[22]Zannın çoğundan sakınmak gerektiği, bir kısmının günah olduğu konusunda şu mealde bir ayet vardır: "Ey iman edenler. Zannın çoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. (...)" (Hucurat, 49/ 12).

[23]*Mecelle'*de bu manada şöyle bir madde vardır: "Def'-i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır." (Ahmed Cevdet Paşa 1329: 26).

[24]"Kendi kusurunu görmesi, başkalarının kusurunu görmesinden nefsini alıkoyan insan ne mutlu!" mealinde bir hadis vardır. (Aclûnî 1418/1997: II/59-60).

söylemeden evvel iyice fikir ve sonunu tefekkür etmektir.

[113] Hikmetin en iyisi, insanın kendisini bilmesi ve kudretli olduğunda nefsini intikam almaktan ve diğer heveslere bırakmaktan alıkoymasıdır.

[114] Pek çok zaman doğru, iyilik, başarı ve kurtuluş, akıl ve anlayış sahipleriyle görüşüp arkadaşlık etmede bulunur.

[115] Hediye ve bağışın en iyisi, onu hak etmiş olan dileme horluğuna katlanmaya mecbur olmaksızın meydana gelenidir.

[116] İbadetin en faziletlisi, çok feyiz veren, Yüce Allah'a ibadetler ve taatlerle geceleri uyanıklık hâlinde geçirmektir.

[117] İmanı en çok kuvvetli olan, çok feyiz verici, Yüce Allah'a tevekkülü fazla olandır.

[118] Akıl gücünün tamlığını gösteren şeylerden birincisi, amel ve fiillerde ortaya konan tedbir güzelliğidir.

[119] Cömertlik ve elaçıklığının en iyisi, hakları sahibine ulaştırmaktır.

[120] Allah katında iyiliklerin en güzeli, çok ihtiyacı olan kimsenin elinde bulunanı esirgemeden vermeye acele etmesi ve güçlü-kuvvetlinin de affetmekle yüksek ahlâklı olduğunu göstermesidir. (s. 19)

[121] Kusurun en büyüğü, kendinde olan kusuru başkasında gördüğün zaman ayıplamaya kalkmandır. Asıl insanlık vazifesi, o kusuru kendinde yok etmeye, gücü yettiği kadar çalışmaktır.

[122] Pek çok akıl sahibinin kırılma kaypak yerine çatmasını gerektiren şey, istekleri elde etmek için göz alıcılık ve süse aldanmış olmasıdır.

[123] İnsanların en âcizi, kendisinde olan eksiklik ve kusuru gidermeye gücü yettiği hâlde bir şey yapmayan kimsedir

[124] İnsanların değer ve yükseklik yönünden en büyüğü, Allah'ın yücelik eserlerini düşünüp anlamakla kendini küçük bulan kimsedir.

[125] İnsanlık ve mertliğin başlangıcı, çok bereket veren, Yüce Allah'a itaat ve sonu ise kusurlardan uzaklaşmaktır.

[126] En zengin olan kimse, aşırı istek ve açgözlülüğe esir olmayan kişidir.

[127] Dünyada insanların en iyisi cömertler, ahirette ise çok takva sahibi olanlardır.

[128] Kederlerin en şiddetlisi, fırsatların kaçırılmasıdır.

[129] Görüşün en iyisi, fırsatı kaçırmamakla keder ve kınanmışlığa sebep olmayı ortadan kaldıran yöndür.

[130] İnsanların en bahtiyarı, ebedî, kalıcı lezzet için fâni lezzeti bırakan kişidir.

[131] Ahlâkın en iyisi, tevazu (alçak gönüllü oluş), huy yumuşaklığı, görüşülmesi kolay ve kibirsiz olmaktır.

(s. 20) [132] Edebin en faziletlisi, insanın haddini bilerek (o sınırı) aşmaktan sakınmasıdır.

[133] Güzel, yerinde ve düzgün söz söylemenin en övülmeye değer tarafı, söz söylemek icap etmediği zaman susmayı seçmektir.

[134] Aklı tezkiyeye[25] öğretmekten fazla yardımcı olamaz.

[135] Zikrin en faziletlisi, şanı büyük Kur'ân'ı okumaktır. Kalpler onunla ferahlar ve sırlar onunla açılır.

[136] İnsanın en şiddetli düşmanı, öfkesi ile şehvetidir. Bu ikisini galibiyeti altına alan, değerinin yüksekliğiyle

[25]tezkiye: doğruluğuna şahitlik etmek, temiz etmek, övmek, birisinin durumunu soruşturmak.

nefsin selâmetine mazhar olur.

[137] İnsanların en iyisi, hazır nimetleri şükürle artıran ve nimetin yokluğunda da sabırla İlâhî takdire itaat gösteren kişidir.

[138] İnsan nefisleri birbirine uygun ve benzer olursa, uyuşur, anlaşır.

İnsan, hangi ahlâka alışıksa, türünün oğulları arasında kendi karakterine uyanları bularak onlarla anlaşır ve arkadaş olur.

[139] Tutumlu olanın esirgemesi, israf edenin vermesinden iyidir.

[140] Doğru, dürüst, muhterem ve büyüktür, yalancı ise alçak ve hor...

[141] Cenab-ı Hak, dürüst aklı ve doğru işi sever.

(s. 21)

[142] Yüce Allah'a itaat ve ibadetlerle tüketmeye (Onun yardımıyla) başarı kazanılan ömür, bir saadet güneşidir; yükseklik ve feyze vesile olur.

[143] İşler, her şeye gücü yeten, çok feyiz verici Allah'ın belirlediği ve takdir ettiği gerekli şeylere göre meydana gelir; istediğin gibi akıcı olamaz...

[144] İtibar bakışımız tarafından görülen insan tabiatları birbirinden farklıdır. Hayırlısı, kötülükten en (daha, çok) uzak olandır.

[145] Akıl sahipleri şahsî terbiye ile nefs edebine muhtaçtır.

Ekilmiş şeyler, yağmurun bereketiyle olgunluk için yetiştirildiği gibi, insanın aklı da terbiye ve marifetle süslendikçe aydınlanmış olur.

[146] Büyük mükâfat, belâların büyüğüne ulaşır. Cenab-ı Hak, sevdiği kavmi büyük mükâfatına eriştirmek için belâ ve meşakkate mübtelâ eder.[26]

[147] Akıllı olan, edeple kendisini ve sıfatlarını temizler. Hayvanları ancak vurmakla istediğin yola sevk edebilirsin.

[148] İnsanların en mutlu ve bahtiyarı olmak istersen, bildiğin şeyler gereğince amel et.

[149] Kusurları örtmekle kendinin esenliğini istersen, az söyle, çok dinle. Bu durumda fikrin artar; kalbin aydınlanır. Herkese karşı da bir hücum ve sataşmada bulunmamış olursun.

[150] Kötülüklerden kaçınırsan, yüksek derecelere erişirsin.

(s. 22)

[151] Siz, sözlerinizle de sorguya çekilir, ayıplanırsınız… İyilikten başka bir şey söylemeyin.

[152] Akıllı olan o kimsedir ki, tecrübeler kendisine bir öğüt hükmünü kazanır.

[153] Büyüklük, ancak kötülüklerden uzaklaşmak, takva ise günahları işlemekten uzaklaşmak(böylece maddi ve manevi yönden arınmak)tır.

[154] Şeref, ancak akıl ve edeple ayakta durur; mal ve soy-sopla değildir.

[155] Nimetlerin değeri ancak zıtları karşılaştırmakla anlaşılır.[27]

[156] Akıl ve irfanın aslı, günahtan sakınmak ve işlerde sonuca bakmak, basiretle hareket ve tedbirliliği

[26]Şu mealde bir hadis vardır: "İnsanların en çetin sıkıntılarla imtihan edilecek olanları, peygamberler, sonra veliler, sonra onları takip eden kişilerdir." (Tirmizî, "Zühd", 57; İbn Mâce, "Fiten", 23).

[27]"Her şey zıddıyla bilinir" manasında Arapça özlü bir söz vardır: إنّما تعرف الأشياء بأضدادها

gözetmektir.

[157] Basiret sahibi olan, duyduklarını iyice düşünür ve gördüğü şeyleri basiret nazarına alır (basiretle düşünür), ibretlerden faydalanır.

[158] Dünya geçilecek yer, âhiret ise durulacak yurttur. Geçilecek yerden durulacak yurt için gerekli şeyleri almakla beraber sırlarınızı bilen Yüce Allah'a karşı (hayâ) örtülerinizi açarak akıl ve dine aykırı hareketleri caiz görmeyiniz.

[159] Hırslı olan kalp, boş olan toprağa benzer. O toprağa her ne koyarsan, kabul eder ve yutar.

[160] Akıl tam olursa, söz az olur.

(s. 23)

[161] Nefsani istek baskın olursa, sizi tehlikeli yerlere sevk eder.

[162] Niyet bozuk olursa, belânın o tarafa doğru yönelmesi muhakkaktır.

[163] Kader indiği zaman kaçınma boşa gider.

[164] Kuvvet az olursa, bahaneler ileri sürerek işten kaçınma çok olur.

[165] Selâmeti seversen, tam cahillikle vasıflanmış olan kimsenin arkadaşlığından kaçın. Belâların birbiri ardınca üzerine gelmesini görürsen, bil ki çok feyiz verici Yüce Allah seni uyandırmak istiyor...

[166] Değer ve baht açıklığı istersen, Allah'a itaat ve ibadete sımsıkı bağlılıkta kusur etme.

[167] Mükâfat vermeye gücün yetmediği takdirde tam teşekkürler açığa vurmakla güzel muamele göstermelidir.

[168] Söylediğin söz, seni idaresi altına almış demektir. Söylemediğin takdirde sen ona sahip olursun.

[169] Yüce Allah, kişinin maksatlarının türünün oğulları (diğer insanlar) için güzel olmasını ister. Nitekim en yüce ve en yüksek zatına karşı olan ibadetlerin kuvvetli ve kötü niyetlerden kurtulmuş olması, yüksek İlâhî katında pek ziyade kabul yerine sahiptir.

[170] Başkasında kötü bir huy görürsen, kendinde onun benzerlerinden sakın. (s. 24)

[171] İşlerinde, onların meydana gelmesinden önce uzun uzadıya düşünmeyle hakikatın açılmasına muvaffak olursan, her fiilde son güzelliğine erişmen muhakkaktır.

[172] Günahları örten ve affeden Yüce Allah, kullarından birini severse, ona selim kalp ve dürüst yaratılış bağışlayarak kendisini övünülecek şeyden nasipli eder.

[173] Bir işe gayret ve dikkat ettiğin zaman, onun tehlikeli bir sonuca sebep olmasından çekin, sakın.

[174] Fırsatı bilip kaçırmamak, muamelelerde çok mühim ve pek gereklidir. Çünkü fırsatı kaybetmek, pişmanlığa sebep olur.

[175] Güzel sözle beraber amel de beğenmeyi çekici olmalıdır ki, dilin meziyeti ve ihsanın faziletinin toplanmasıyla tam makbullük meydana gelsin.

[176] Haram edilen şeylerden ve şüpheli nesnelerden sakınma ve vera' ile uğraştığın takdirde, şahsî faziletlerini tamamlamış olursun.

[177] Aklın bir şeyi tam kavrayamayarak inkâr vadisinde kaldığın takdirde akıl ve olgunluğunu doğruladığın kişinin görüşüne uy. (Böyle davranış) tereddütten kurtularak hakikat yoluna erişmeyi temin eder.

[178] Kendinin iyiliğini istersen, tutumlu ve kanaatkâr olup muamelelerinde tasarrufları gözetmen gerekir.

[179] Söz, söyleyenin niyetine uygun olursa, dinleyenin kabulüne mazhar (s. 25) olur. Olmadığı takdirde, samimi olarak yerini beğenmez.

[180] Bir kimsenin iyilikleri, kötülüklerinden daha çok olursa, bu olgun adam sayılır. İyilikler ve kötülükleri birbirine eş olduğu takdirde nefsini tutmuş ve günahlardan kaçınmış kabul edilir. Kötülükleri iyiliklerden fazla olduğu tarzda ise helâk yolundadır.

[181] Hayat zevki sağlıkla bulunur.

[182] Sabır, zahmeti hafifleştirir.

[183] Salih ameller üzerine akılla delil getirilir.

[184] İyilik ve yardımla bağışlama, hürleri kendisine esir eder.

[185] Yumuşaklık ve naziklik muamelesi göstermekle insan maksatlarına erişir.

[186] Aklın artmasıyla huy yumuşaklığı ve ağırbaşlılık artar.

[187] Tevazu çokluğuyla şeref ve iftihar edilecek şey kemal bulur, olgunlaşır.

[188] İstenilmeyen şeyleri bırakmakla akıl ve anlayış artar.

[189] İşlerin ve meselelerin görülüp neticelendirilmesi için gönderilen kişinin akıl ve irfan derecesi delil getirilir.

[190] Cömert kişinin ne kadar eliaçık olduğu, bağışlarının derecesiyle anlaşılır.

[191] Nimetleri esirgemeden bol bol vermek, mazhar olduğu zenginlik ve varlığın devam ettirilmesini sağlar. (s. 26)

[192] İnsan, yüksek derecelere şiddetli yorgunluk ve zahmetle erişebilir.

[193] Niyetlerin iyiliği, isteklerin elde edilmesine vesile olur.

[194] Terbiye kötülüğü, ne fena soydur!

[195] Yakın akrabaya iyilik etmek, sadakadır.

[196] Kur'ân'ın yüce ayetlerini düşünün. Hakla batılı birbirinden ayıran Yüce Kitâb'ın hakikatlarını göz önünde bulundurun.

Kâinata ait hadiselerden faydalanmak için Kur'ân-ı Kerîm'den daha güzel, ondan daha tesirli ibret manzarası olamaz.

[197] Konuşmalarda insanların miktarlarının dereceleri anlaşılır. Çünkü insan, dili altında gizlidir. Konuşmadıkça, anlayış ve basireti meydana çıkamaz.

[198] İnsanın ahmaklığı üç şeyle anlaşılır: Sözleri manasız ve faydasızdır; cevabı sorulan şeyi içine almaz; işlerine, (onların) sonunu düşünmeden girişir.

[199] İlim ve olgunluk elde edin. İlimle beraber vakarlı sükûnet ve huy yumuşaklığı da kazanın. Çünkü ilim insanın dostu, huy yumuşaklığı da yardımcısı sayılır.

[200] Kışın başlangıcından korunun; sonunda tedbirli oluşu elden bırakmayın. Soğukluk, ağaçların dalına olan tesiri gibi, insan bedenlerine de tesir eder. Önce yakar, sonra da parlaklık elde etmesine sebep olur. (s. 27)

[201] İbadetlere devam edin, iyiliklere acele edin ve kötülüklerden sakının. İyilikler yapmaya hemen başlayın; Cenab-ı Hakk'ın haram kıldığı şeyleri işlemekten kaçının.

[202] Üç şey başarı ve kurtuluşu çekici olur: Hak ve hakikati gerekli bulmak, batıldan sakınmak ve ciddi hâllere girişip öyle mühim işlerde acele etmek...

[203] Üç kimseye sırların emanet edilmesi uygun olamaz: Kadına, koğuculuk edene ve akılsıza...

[204] Ve üç şeyle insanların akıllları sınanır: Mal, velâyet[28] ve musibet...

[205] Üç şey helâk edicidir: Kadınlara itaat, öfke ve şehvete uymak...

[206] Üç şeyde insanın utanmaması gerekir: Misafirine hizmette, oturulup konuşulan bir yerde babası ve hocası için ayağa kalkmakta, her ne kadar az olsa da hakkı (doğruyu, alacağını) istemekte...

[207] Üç şey kendisinde bulunan kimsenin imanı tam olmuş olur: Bir şeye rıza gösterdiği zamanda rızası haddi aşıp batıla geçmez; öfke sırasında da haktan çıkmaz; gücü yettiği zaman hakkı olmayan şeyi almaz.

[208] Üç şey mümine süs verir: Çok feyiz verici, Yüce Allah'a karşı karşı takvada bulunmak, sözünde doğru olmak, bir de emaneti yerine getirmek. (s. 28)

[209] Üç şey sahiplerinin akıl ve anlayışının sağlamca bilinmesine ölçü olur: Elçi, kitap, hediye.

[210] Üç şey sevgiyi gerektirir: Güzel ahlâk, huy yumuşaklığı ve tevazu.

[211] Kardeşlerin (sadık arkadaşların) hayırlısı, seni sözlerinin doğruluğuyla doğru söz söylemeye ve işlerinin güzelliğiyle amellerin en faziletlisine sevk edendir.

[212] İnsanların hayırlısı, kolaylık hâlinde kerem sahibi Yüce Allah'a tam itaat ortaya koymakla birlikte cömert ve çok şükredici olur.

[213] İşlerin hayırlısı, başlangıçları kolay, sonları iyi ve akıbetleri övülmüş olandır.

[214] Babaların çocuklarına bıraktıkları servetin en hayırlısı, edeptir.[29]

[215] Hikmeti nereye ait olursa olsun alınız.[30]

[216] Söylenilen söze bakınız, söyleyene bakmayınız.

[217] Yüce Allah'tan korkarak İlâhî rahmetini yalvararak iste. Korktuğundan emin ve istediğin merhamete de sahip olursun.

[218] Beş şey çirkin görülmeye yaraşır: Kendi işlerine karışmaya izin vermedikleri hâlde iki kişinin arasına girmek, ev sahibine onun hanesinde âmir kesilmek, çağrılmayan yemeğe çökmek, istemeyen kimseyi sözünü dinlemeye zorlamakla rahatsız etmek, kendi hakkı olmayan toplantı yerlerinde oturmak. (s. 29)

[219] Beş şey, beş şeyde pek fazla kınanmaya uygundur: Âlimlerde günah çokluğu, hikmet sahiplerinde hırs, zenginlerde cimrilik, kadınlarda utanma ve hayânın yokluğu, ihtiyarların zina etmesi.

[220] Her ilmin en güzelini alınız. Çünkü arılar, çiçeklerin en şirin ve hoş olanlarından meyve toplar. Ondan iki nefis öz meydana gelir: Birisi insanlara şifadır, diğeriyle gece karanlığında aydınlanılır.[31]

[221] İnsan, vücuduna her şeyden istediğini vererek nefsinin arzusuna uyarsa, helâkine sebep olur. Nefsini (gayr-ı meşru) zevklerden korur, ilim ve hikmet almakla temizler ve riyazette bulunur, ibadet ve taatlere sevk ile de kalbini aydınlatmaya hizmet ederse, başarı ve kurtuluşa erişir.

[222] Her şeyin hayırlısı yenisidir. Fakat dostların hayırlısı en eski olanıdır.[32]

---

[28]Velâyet: Velilik, dervişlik, dostluk, sadakat, bir şeye güç sebebiyle bizzat tasarruf edici olmak, küçük çocukların hâlinden mes'ul olma.

[29]"Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir miras bırakmış olamaz." (*Tirmizî*, "Birr", 33) mealinde bir hadis vardır.

[30]Şu manada bir hadis vardır: "Hikmet müminin yitiğidir. Onu nerede bulursa almaya daha hak sahibidir." (*Tirmizî*, "İlm" 19; *İbn Mâce*, "Zühd", 17).

[31]Elektriğin keşfinden önceki asırlar boyunca balmumunun aydınlatma vasıtalarından biri olduğunu hatırla(t)mak gerekir.

[32]Bilindiği gibi, "Her şeyin yenisi, dostun eskisi (makbuldür)." şeklinde bir atasözümüz vardır.

[223] İnsan ahlâkı içinde bulunan bazı gizli köşeleri, birlikte yaşanılanlar ve aradaki sırları da danışma meydana çıkarmaya ve göstermeye vesile olur.

[224] İnsanlara dostluk ve güler yüz göster; onların sıkıntı ve belâlarından emin ve hilelerinden korunmuş olursun.

[225] Düşmana dostluk göster, dostuna samimi sevgi göster; kardeşliği korumaya muvaffak ve tam insanlıktan nasipli olursun. (s. 30)

[226] Manasız ve boş sözleri, işleri bırak. Uğraşmanı, seni kurtaracak mühim işlere hasret (mahsus kıl).

[227] Öfkeyi terk et; delili fikir gözünün önüne al; hata ve kusurdan emin olursun.

[228] Bilmediğin sözü bırak; mükellef olmadığın hitaba kulak asma; sapıklığa düşmekle son bulacağını hissettiğin yola girme!..

[229] İntikamı bırak. Çünkü intikam hırsı, gücü yeten kimsenin en fena hâllerinden sayılır. Hâlbuki kendini kötü karşılıklardan alıkoyan, fazilet ve olgunluğu (şahsında) bir araya getirici ve irfan sahibi adam sayılır.

[230] İbadetlere devam etmek, hayırlı, güzel eserlere çalışmak, değer verilen şeylere girişmek, imanın olgunluğu ve ihsanın en faziletlisidir.

[231] Saadetlere erişmek, hayırlara ve temiz amellere girişmekledir.

[232] Yüce Allah'ı anmaya girişmekle işlerin neticelerini anlamaya başarı elde edilir ve onun nurlu alevi ile sırlar açılır.

[233] İsrafı bırak. Tasarruflara tam riayet göster.

[234] Bugün, yarın için gerekli olan teşebbüsler, işler, vasıtalar ve lüzumlu şeyleri göz önünde bulundur.[33]

[235] Kalbini sağlam bilme, fâniliği hor görmek, dünyanın belâlarını anlatmak (s. 31) ve basiret elde etmekle aydınlat.

[236] Aceleyi bırakın. Çünkü işlerde acele, isteğin olmasına erişmeyi sonuç vermez; makbûllüğü çekici olamaz.

[237] Nefse karşı mücahedelerle çalışmalar sarf etmeyenler, saadetlerin son derecelerine ulaşamaz.

[238] Kusur sahibi olanlar, insanların kusurlarını yaymayı severler... Çünkü kendi ayıplarına karşı hazırlamakta oldukları bahanelerin çemberi genişleyerek bu şekilde kusurlarımızı örtmeyi başarırız sanırlar.

[239] Aklını edep ve irfan gibi [güzel şeyler] ile temizle. Nitekim ateş oduna tesir etmekle onu temiz bir kül derecesine indirir.

[240] Değerini bilerek tavır ve edebini aşmayan kimseye çok feyiz verici, Yüce Allah merhamet eder.

Günahlarının derecelerini inceleme altına alarak Yüce Allah'tan korkan kimseye Cenab-ı Hak rahmet eder.

[241] Dinin başı, iyilikler kazanmaya tam çalışmalar sarf etmektir.

[242] Aklın başı, insanlara sevgi göstermektir.[34]

[243] Hikmetin başı, hileler ve aldatmadan sakınmaktır.

[244] Siyasetin başı, nezaket ve yumuşaklık kullanmaktır.

[245] Amelin başı, ahlâk yönünden üstün olmaya, övülen huylarla vasıflanmaya, kötü huyları yaratılıştan

[33]Bu vecizedeki "yarın" kelimesi, hemen dünyevi, hem de uhrevi gelecek manasında anlaşılmaya elverişlidir. Konuya dair şu mealdeki ayet anılabilir: "Ey iman edenler, Allah'a itaatsizlikten sakının. Herkes yarın için ne hazırladığına baksın! (...)" (Haşr, 59/ 18).

[34]Şu mealde bir hadis vardır: "Allah'a imandan sonra yapılacak en akıllı iş insanları sevmek ve onların sevgisini kazanmaktır." (Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, 3/ 203, Beyhakî, Şuabü'l-îmân, 6/ 255).

gidermeye sürekli çalışmalar sarf etmektir.

[246] Akıl kuvveti ve zekânın derecesi, işlerin sonlarını önceden anlamak, (s. 32) kaza ve kaderin akışına razı olmakla belirlenir ve ölçülür.

[247] Şehvetlerle hasta olan her akıl üzerine ilim ve hikmetten faydalanmak haramdır.

[248] Mallarınızın zekâtını vererek onları Allah'ın koruması ve eminliğine emanet ediniz.[35]

[249] Âlimin açık hakkıdır ki, görüşünü akıllı kişilerin görüşüne bağlar ve ilmini de çok bilgili kimselerin ilimleriyle bir araya getirerek ve karıştırarak hakikat yolunu ve doğruluk büyük caddesini araştırır.

[250] Cömertliğin hayırlısı, ihtiyaç yerine rastlayan kısmıdır.

[251] Çok söz vardır ki oktan fazla tesir eder.

[252] Çok susma vardır ki, sözden daha belâgatli, daha güzeldir.

[253] Zayıflara merhamet, rahmetin inmesine vesile olur.

[254] Horluk ve zahmete katlanmak, mallar kazanmaya sebep olur.

[255] Akıllı olan, hikmete rağbet edici olur. Cahilin gayreti ise ahmaklık çemberi içinde kalır.

[256] İnsanın görüşü, aklının ölçüsüdür.

[257] Herkesin rızkı, eceli gibi takdir olunmuştur.[36] (Ezelde Allah tarafından belirlenmiştir).

[258] İnsanın değeri, tecrübesi kadardır.

[259] İnsanın maksadını bildirmek üzere gönderdiği kimse aklının tercümanı olduğu gibi mektubu (kitabı, yazısı) da konuşmasından daha güzeldir. (s. 33)

[260] Yaşayış rahatlığı, güven ve istirahattadır.

[261] Aklın ağırbaşlılığı, sevinç ve üzüntüde denenir ve sınanır.

[262] İnsanın kendinden razı olması, aklının zayıflığına delildir.

[263] İşlerin gereklerini iyice düşünmek ve teennî ile hareket etmek, acele olarak iş yapmaktan elbette iyidir.

[264] Söylemekten fazla, fiilî eserler göstermek fazilet olduğu gibi, (güzel) söz üzerine davranış eksiklik ve kusuru, utanılacak fena işlerden sayılır.

[265] Allah'ın haklarını yerine getirmemekle beraber Ona şükrü de ihmâl etmek, nimetlerin gitmesine sebep olur.

[266] Dünya servet ve menfaati, zayıf akıl sahiplerini bozar.

[267] Kalplerin süsü, iman samimiyetidir.

[268] Altı şey erkeklerin hâllerini sınamaya ve ayırt etmeye sebep olur: Kendisiyle olan alış-veriş, vuku bulan arkadaşlık, velâyet, işinden ayırmak, zenginlik ve fakirlik.

[269] Kulağın duyması, kalp gaflette oldukça bir şey ifade etmez (fayda vermez).

[270] Altı şey dinî kaidelerdendir: Sağlam bilme samimiyeti, Müslümanların nasihatı (öğüdünü dinlemek veya

[35]"Mallarınızı zekât ile koruyunuz. Hastalarınızı sadaka ile tedavi ediniz. Belâlar için dua hazırlayın." mealinde bir hadis vardır. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, II/ 104). Hadis alimleri bu rivayet hakkında zayıf hükmünü vermişlerdir. Sadaka vermenin malı eksiltmeyeceğine dair hadisler de vardır. (Müslim, "Birr", 68; Tirmizî, "Zühd", 17).

[36]"(...) dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik. (...)" mealinde bir ayet vardır. (Zuhruf, 43/32). Kadere dair bir hadiste, ana karnında belirli bir günden sonra insana bir melek tarafından ruh üflendiği belirtilir; daha sonra bu meleğin dört şeyle, onun rızkı, eceli, ameli, ahirette bedbaht mı, bahtiyar mı olacağını yazmakla emrolunduğu bildirilir. (*Buhârî*, "Bed'u'l-halk", 6, "Kader", 1; *Müslim*, "Kader", 1).

gerektiğinde onlara hayırhahça tavsiyede bulunmak), namazı gereği gibi kılmak, zekât vermek, hürmete erişmiş Kâbe'yi ziyaret, bir de zühd ve takva.

[271] Huy kötülüğü, nefsine yabanilik bırakır; dostluk ve anlaşmayı giderir. (s. 34)

[272] İki şeyin değer ve fazileti anlaşılmaz, yokluğunda anlaşılır: Gençlik ve sağlık.[37]

[273] Akılsızla konuşup görüşmek, ruha azap verir; akıllı velinin delili, ruha hayat verir.

[274] Üç şeyi (kendisinde) toplayan, imanın olgunluğuna erişmiş olur: Akıl, huy yumuşaklığı ve ilim.

[275] Âlimlerle birlikte otur ki ilim ve irfanın artsın.

[276] Bağışlamanın güzelliği, yaptığı iyiliği başa kakmayı bırakmaktır.

[277] İyi zanda bulunmak, bağışların en bol ve övgüye değer ahlâkın da en faziletli olanıdır.

[278] Müminin şükrü amelinde görülür; münafığın şükrü ise dilini geçmez.

[279] Kardeşlerin (Dostların) kötüsü, sana dalkavukça davranışla düzeltebileceği kusurları örter; hâlin hakikatini (işin doğrusunu) göstermez.

[280] İnsanların kötüsü, halkın kusurlarını araştırır da kendi kusuruna gelince göz yumar.

[281] İşlerinde Cenâb-ı Hak'tan korkanla istişare et ki, feyiz ve doğru yolda yürümeye nail olasın.

[282] İnsanın şerefi ahlâk temizliğiyle ayakta durur, güzelliği ise mertliğiyle sürekli olur.

(s. 35) [283] Kâinatı kurmayı buyuran Yüce Allah, İslâm'ı din yaptı; şeriatlarını kolaylaştırdı ve onun esaslarını aziz kıldı.

Bu şeriatın doğru caddesini tecrübe eden ve İslâm hakikatlarından haberdar olmakla saadet feyzini bulanlar, o kolaylık ve ağırlamayı bilir.

[284] Amelin iyiliği, niyetin iyiliğiyle ayakta durur.

[285] Görüşün doğrusu, fikirleri dolaştırmayla elde edilir.

[286] Ümmetin hayırlı olanlarının sohbetiyle hayır kazanılır. Nitekim rüzgâr, hoş kokularla dolu olan yerlerden geçtiğinde oralardaki güzel kokuları taşır ve ruhun ferahlamasına hizmet edici olur.

[287] İnsanın iyiliği, dili tutmada ve bağışı bol bol vermededir.

[288] Sadakatli dostun seni (kötülüklerden) alıkoyan, düşmanınsa (onlara) teşvik edendir.

[289] İnsanın doğruluğu, insaniyetinin derecesiyle orantılıdır.

[290] Herkesin dostu aklı ve düşmanı ise cehaletidir.

[291] Selâmeti takip ve temin eden susma, kınamayı takib eden ve sonuç veren konuşmadan hayırlıdır.

[292] Hısım, akrabayı ziyaret etmek, değerli kişilerin ahlâkının en faziletlisidir.

[293] Sıkıntı, çaresizlik ve yoksulluk hâlleri, adamların boyunlarını alçaltır.

[294] Delilin (kılavuzun) sapıklığı, delil getirenin (rehber edinenin) helâkidir.

[295] İnsan ömrünün mahvolması, ümit ve istekler arasındadır.

[296] Mesel, atasözleri ve deyimler, akıl ve anlayış sahipleri için söylenir.[38] (s. 36)

---

[37]Şu mealde bir hadis vardır: "İki nimet vardır ki onlarda insanların çoğu aldanmıştır: Sağlık ve boş vakit." (*Buhârî*, Rikak, 1; *Tirmizî*, Zühd, 1; *İbn Mâce*, Zühd, 15).

[38]Kur'an'da misallerin insanların düşünmeleri için verildiği belirtilir: "İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz." (Haşr, 59/21). Mesel hk. daha fazla bilgi için bk. Durmuş vd. 2000: 299-301.

[297] Öfke ortaya çıktığı zaman gereklerine boyun eğmeyerek kendini tutmak, insanı helâk yerine düşmekten korur.

[298] Mutluluk, Allah korkusunu kalbinden çıkarmayan, gizli ve açık olan her şekilde kerem sahibi, Yüce Allah'a kulluğa yakışır biçimde hareket gösteren kimseye yönelmiştir.

[299] Çalışmaksızın yüksek mertebe ve derecelere erişme isteğinde bulunmak, cehaletin ta kendisidir.

[300] Uzun uzadıya düşünmek, sonların makbullüğü ile işlerin düzelmesine vesile olur.

[301] Edilen yardımın başa kakılmasının uzatılması, bağışın halislik ve güzelliğini giderir.

[302] Nefislerinizi (gayrımeşru) şehvetlerin kir ve pisliğinden temizleyiniz ki, yüksek derecelere erişme (imkânı) meydana gelsin.

[303] Dünyanın yalancı süs ve gösterişlerinden yüz çeviren, pek yüksek cennetle sevinçten nasipli olur.

[304] Müminin başarısı, Cenab-ı Hakk'ın haram kıldığı şeylerden sakınması ve nezihliği de ahlaki iyiliklere acele girişmesidir.

[305] Hikmete sımsıkı bağlanın. Çünkü hikmet, değerli bir süstür ki onu giyeni benzerleri arasında seçkin ve itibarlı kılar.

[306] Geçim bolluğunun fazlalığında Allah'ın rızası sınırından dışarı çıkmamalıdır. (Böyle davranılırsa) çok feyiz veren Yüce Allah mutlu ve bahtiyar eder.

[307] Ahlâk güzelliğiyle vasıflanmak için çalışmaları esirgemeyerek sarf et. Çünkü (s. 37) güzel ahlâk, sevgiyi çekmeye vesile olur.

[308] Bütün işlerinde ihlâsa sımsıkı bağlanmalıdır. Çünkü ihlâs (samimiyet, riyasızlık), amellerin kabulüne vesile olan ibadetin en üstünüdür.

[309] Yumuşaklık ve naziklikle davranmayı gayret ve dikkatin gözü önünde bulundurmalıdır. Çünkü yumuşak ve nazikçe iş görmek, sevabın anahtarıdır; akıl sahiplerinin övülen huylarındandır.

[310] Her işinde Yüce Allah'ın feyzine tutun (sarıl). Üzüntüler verici hâllerden Cenab-ı Hak korur.

[311] Her yerde doğruluğu gerekli bulmalıdır. Sözlerinde doğru olanın değeri büyük olur.

[312] Dinin ve şeriatın hükümlerini telkin edenin emirlerini yerine getirmelidir. O seni hidayet yoluna ve esenlik yerine ulaştırır.

[313] Din, takva ve sağlam bilmeye tam bağlılık göstermelidir. Bunlar iyiliklerin en güzelidir; insanı yüksek derecelere eriştirir.

[314] İffet ve emanete çok dikkat ediniz. Çünkü bunlar sizi sevindiren hâllerin en şereflisi, yükselttiğiniz nesnenin en güzeli ve biriktirdiğiniz şeylerin en iyisidir.

[315] İhtiyaçları gidermede şükre devam edin ve sabra sımsıkı bağlanın. Şükür ve sabır, nimeti artırır ve zahmeti giderir.

[316] Güçlüklerin son (dereceyi) bulmasında ferah ve sevinci bekleyiniz.

[317] Zahmetli hâllerin inmesinde tahammül derecesine göre insanın faziletleri (s. 38) belli olacağı gibi, kardeşlik haklarını koruyan kardeşler (dostlar) da anlaşılır...

[318] Tecrübe ve imtihan (sınama, meşakkat) zamanında erkeklerin akıllarının derecesi meydana çıkar.

[319] Gücün gitmesinde dost ve düşman anlaşılır.

[320] Söz söylediği zaman erkeklerin akılları sınanır.

[321] Şehvet ve zevkler mevcut olduğunda takva sahiplerinin günahlardan çekinme derecesi belli olur.

[322] Vücuduna zarar verir korkusuyla (bazı yiyecekleri) yemekten kaçınan kimsenin, ceza acısından korkmayarak günahtan sakınmamasına şaşılır!..

[323] Erkeklerin akılları kalemlerinin etrafındadır.

[324] Marifet(ilim, irfan ve hüner)in sonu, insanın kendini bilmesidir.

[325] Günahları bırakma üzerine nefsinizi galib ediniz ki itaat(ibadet)lere boyun eğme ve alışmayı kolaylaştırır.

[326] Hâllerin tasarruflarıyla erkeklerin mahiyetleri anlaşılır.

[327] Rızıkların hazineleri ahlâk zenginliğindedir. Övülen ahlâk ve fazilet sıfatlarıyla vasıflanmak, geçim bolluğunu, huzur ve saadeti davet eder.

[328] Çok acele eden kimsenin görüşünün isabet ettiği pek azdır.

[329] İnsanın değeri, gayreti ve ameli de niyetiyle orantılıdır.

[330] Herkesin değeri, aklı mikdarıncadır. (s. 39)

[331] Herkesin değeri, sahip olduğu güzelliklerin derecesiyle orantılıdır.

[332] Af azlığı, kusurların en çirkini ve intikamda sürat ve acele etmek de günahların en büyüğüdür.

[333] Kulların kalbi, çok feyiz veren Yüce Allah'ın baktığı yerlerdendir.[39] Temiz kalpler, bu İlâhî tecelliye mazhariyetle feyiz ve sevinç kısmetlisi olur.

[334] Hakkı (doğruyu, Allah'ın dinine uygun olanı) söylerseniz, ganimet bulursunuz; bâtılı söylemezseniz, kurtulursunuz.

[335] Sözü kısa kes, ümitleri kısa tut ki, maksatlara ulaşmak nasip olur.

[336] Dilde kusurlu olmak, boşuna konuşan gibi çürütülmekten iyidir.

[337] Suçlunun özrünü kabul etmek, büyüklüğün gereklerinden ve ahlâkın güzelliklerinden sayılmıştır.[40]

[338] Şeriatın olgunluk derecesi, (dince ve akılca iyi) bilinmiş olanı emretmek, münkeri (İslâm dininin kabahat ve haram diye bildirdiği şeyi) yasak etmek ve (İslâmî) ceza hükümlerini tatbik etmekledir.

[339] Az yemek, kişi için hâllerin en iyisinden sayılmış olmakla beraber sağlığın devamını da temin eder.

[340] Her şey akla muhtaçtır. Akıl ise edebe ihtiyaç gösterir.

[341] Her soy-sop sona erer. Akıl ve edep için nihayet düşünülemez.

(s. 40) [342] Her kap, içinde olan şeyle sıkışır. İlim için ise genişlemenin sonu tasarlanamaz.

[343] Çok alçak görülmüştür ki, akıl ve irfanının sevkıyle izzet derecesine ulaşmış ve çok şerefli, izzetli de görülmüştür ki cehaletinin zorlamasıyla alçaklığın aşağı derecesine inmiştir.

[344] İşler ve davranışlarda akıl sahiplerinin denedikleri hâller yeterli öğütlerdendir.

[345] Ömrünü kurtuluş ve esenlik vermeyen işlere harcamak, insan için gafletin en büyüğüdür.

[346] Başkasında iğrenme gözüyle gördüğün hâllerden sakınmak kadar nefis terbiyesine ve ahlâkı temizleyip düzeltmeye vesile bir şey olamaz.

---

[39] Şu mealde bir hadis vardır: "Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz; kalplerinize ve amellerinize bakar." (*Müslim*, "Birr", 33, *İbn Mâce*, "Zühd", 9).

[40] Arapçada "Değerli insanlar katında özür kabul edilir" manasında meşhur bir söz vardır: العذر عند كرام النّاس مقبول

[347] İşlerde hedef ve gerçeğe çoklukla isabet etmek, akıl ve basiret çokluğunu gösterir.

[348] Mesul olduğun şeyle meşgul ol.

[349] İhanette bulunduğun zaman değerli kişiden ve ikram ettiğin vakit alçaktan sakınma üzere bulunmalıdır.

[350] Görüşüp konuşmada ahmaktan, birlikte yaşamada günaha dalmış olandan ve alış-verişte zalimden sakınmalıdır.

[351] İnsan sözün en iyisini gerekli bulmakla güzel işli olmalıdır. Çünkü insanın sözü faziletinin delili, işleri ise aklının unvanı(adı, vasfı)dır.

[352] Akıllı düşmana cahil dostundan fazla inanma ve güven göstermelidir.

[353] Alçağın derecesi alınıp ortadan kaldırıldığı zaman halkın sevgi ve alâkası da (s. 41) üzerinden düşer. Şerefli ve şahsî faziletlerle vasıflanmış olan kimsenin öyle hâl ve ârıza(lar) derece ve değerini indiremez.

[354] İnsan, ilmi arttığı zaman kendisine daha fazla yönelir. Nefsini düzeltmeye ve riyazetle temizlemeye gücü yettiği kadar çalışır.

[355] İnsanların kalpleri, kötü hatıralara gezme yeri olur. İnsanın akılları bu kötü atmaları durdurmakla tabii esenliği gösterir ve belirler.

[356] Nefisleri huy kötülüğü çekerse de hikmet (olgun akıl ve yüksek ilim), bu çekilmeye engel olarak doğru yolu gösterir.

[357] İnsan için iki meziyet vardır: O da akıl ve söz söyleme gücüdür. Aklıyla faydalanır; diliyle de anlatır (fayda verir).

[358] İnsan, babalar ve analarla değil, övülen faziletlerle ayakta durur.

[359] İyilik yönünden büyüklük sahipleri, bağışı ertelemez ve intikamı hızlandırmaz.

[360] Görmek gözlerle değildir. Bazı kere gözler gördüklerinde yalancı olur.

[361] İyilik, daima malını ve çocuklarını çoğaltmakla değildir. Ancak iyilik ilmini çoğaltmak ve huy yumuşaklığını büyütmekle olur.

[362] Cahille karışıp görüşen, akıl ve irfan sahibi sayılamaz.

[363] Gurbet, insan için utanılacak şey sayılmaz. Utanç, ancak yoksulluk ve ihtiyaçla kederli olmaktadır.

[364] Günlere (olup bitenleri kavramaksızın) zan güzelliğiyle bakan kimse, zamanın öğütleri (s. 42) ile akıllanmaz.

Geçen hadiselerin her birisinden yeterli bir ibret kazanmakla şimdiki ve gelecek zamanın selâmet ve güvenliğini meydana getirmeye gayret sarf etmelidir.

[365] Şeref ve izzet sahibi olanın horluk ve hakirlik üzere bulunması, ihsana erişmiş olan alçağın arkadaşlığından iyidir.

[366] Derin düşünceye sahip olanın bakışı da güzel olur.

[367] Kötü zannı çağıran (sanılara yol açan) yerlere girmek, suçlanmaya sebep olur.

[368] Ahlâkı kötü olan, kendisine eziyet eder, azap verir.

[369] Gayreti yüksek olanın özenme ve çalışması çok olur.

[370] Hırsı çok olanın değeri alçak (düşük) olur.

[371] Akılsızların oturup konuştuğu yere giren aşağılanır; akıllı kişilerle görüşüp konuşan hürmet görür.

[372] Sabredenin zahmeti hafiflik kazanır. Sabırsızlıkla sızlanma alâmetleri gösterildiği takdirde ise musibet büyük olur.

[373] Senin sırlarını meydana çıkaran kimse işini mahvetmiş olur.

[374] Zamanın talihsizlik ve belâlarına sabreden, musibete tutulmamış gibi acılardan kurtulmuş olur.

[375] Allah'ın nimet(ler)ine şükretmeyen, nimetlerin gitmesiyle cezalandırılmış olur.

[376] Dostluğun iyileştirmediği kimseyi, kötü karşılık terbiye eder.

[377] Yardım istemeyle hâllerini beğendirmeyen, küçümsemeyle karşılık görür. (s. 43)

[378] Nefsini (gayrı meşru) zevk u safadan çevirmekle terbiyeye devam eden fayda görür.

[379] Gayreti, ideali şerefli olanın değeri büyük olur.

[380] Her işinde çok feyiz veren Yüce Allah'(ın Kitâbına, dini İslâm)a yapışanın isteği aziz olur.[41]

[381] İyiliği gizleyen, mahrumiyetle cezalandırılır.

[382] Kötü işlerden sakınan kimse üzerine hayır kapıları açılır.

[383] Dünyada az nesneyle kanaat etmeyen kimseyi, ne kadar şey toplasa, (o eşya) yine zenginleştiremez.

[384] İnsanların kusurlarından bahseden, kendinden başlamalıdır.

[385] Selâmet isteyen, kendisinin doğruluğunu seçer. (Doğruluğu kendisi için gerekli vazife bilip dürüst olmaya çalışmalıdır).

[386] Sözlü olarak haddi aşmalardan kendini tutan kimsenin, akıl ve olgunluk derecesini akıl sahipleri doğrular.

[387] Cahillerle birlikte yiyip içen ve dostluk eden, kendisini dedikoduya hazırlamalıdır.

[388] Ahiretin bolluk ve bahtiyarlık içinde yaşayışına rağbet eden, dünyada az şeye kanaat gösterir.

[389] Gayretin yüksek derecelerine çıkan kimseye ümmetler hürmet eder.

[390] Kulluğun şartlarını yerine getiren, iffete sahip olur.

[391] Allah'ın nimetleri kendisine bol bol verilmiş olan kimsenin üzerine insanların ihtiyaçları da o kadar çoklukla yönelir.

[392] Kendisi şerefli olan, alçak isteklerden uzak olur.

[393] Akıl sahipleriyle istişare eden, akılların ışıklarıyla aydınlanmış olur; onun gözü önünde hakikat yolu ortaya çıkıp görünür. (s. 44)

[394] Varlıkla ilgili oluşlardan ibret almayan, kınama ve azarlama ile de üzülmez.

[395] İşlerin sonuçlarını göz önünde ve gözetimi altında bulunduran kimse, musibetlerden kurtulur.

[396] Çok feyiz veren Yüce Allah'ın kendisine (ezelde) takdir ettiği şeye erişeceğine tam güvenle itimad eden, elbette takdir edilene erişir ve onun kalbi de istirahat eder.

[397] İsteğin meydana gelmesine gücü yettiği kadar bol bol çalışan, maksadının son derecesine ulaşır.

[398] Kur'an okumaya alışan kimsenin kalbine geçen ruhanî feyiz, onu kardeşler veya samimi dostlardan ayrılmakla korku ve ıssızlık hâlinde bırakmaz.

[399] Küçük musibetlere sabretmeyip de şikâyeti açığa vurmak, yaymak, musibetlerin büyüğüne tutulmaya sebeb olur.

[41]Şu mealdeki ayette müminlerin Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sarılması emredilmektedir: "Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'ân'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. (...)" (Âl-i İmrân, 3/103).

[400] Fırsatı vaktinde erteleyen, onu kaçıracağından emin olmalıdır.

[401] Çok feyiz verici Yüce Allah, gizli kusurları araştıranı kalplerin teveccühlerinden mahrum eder.[42]

[402] Yeme ve içmesinde orta yolu tutan, beden sağlığına ve fikir esenliğine erişir.

[403] Görüşlerin her yönünü dikkatle araştıran ve inceleyen, hata yerlerini bilir.

[404] İnsanlara ufak kusurlarına bakmayarak hoşgörüyle davranan (s. 45) faydalanır ve barışla razılık gösteren (kişi) belâ, dert ve kederlerden emin olur.

[405] İlim dersi vermesini artıran, bildiğini unutmaz ve bilmediğinden faydalanır.

[406] Çok feyiz veren Yüce Allah'a karşı tevekkül gösteren, güç işleri kolaylıkla halleder.

[407] Kendini bilen, her marifetin (ilim ve irfanın) son derecesine ulaşır.

[408] Nefsini ıslah etmeyen ve temizlemeyen, aklıyla faydalanamaz.

[409] Oluşundan önce hilelerden sakınmayan kimse için o aldatmaların hücumundan sonra üzülmek, bir fayda veremez.

[410] İbadetlerde niyet halisliğini öne almayan, iyiliğe karşı Allah tarafından verilen mükâfatlarla başarıya erişemez.

[411] Kıt akıllı ile çekişen ve tartışanın aklı yoktur.

[412] Ahlâkı güzel olanın dostu çok olur. Canlar kendisiyle alışkanlık ve dostluk elde eder.

[413] Rezillere yakınlık, talihsizlik alâmeti olduğu gibi, iyiliğe karşı mükâfatı hızlandırmak da büyüklük alâmetlerindendir.

[414] (Ezelde Allah tarafından) takdir edilen rızıklarını toplamak ve ele geçirmekten yüz çevirmek, tam ahmaklıktandır.

[415] Nasihatlardan faydalanmak, İlâhî yardımın en büyüğüdür.

[416] Emanetlere hainlik, hainliğin en kötüsüdür. (s. 46)

[417] İlâcın acısına dayanamayan kimsenin acısı devamlı olur.

[418] Sana ihtiyaç gösteren kimsenin isteğini yerine getirmek, gerekli bir vazife olur.

[419] Kalbinde vefa oturan (bulunan) kimsenin hainliğinden insan emin olur.

[420] Kendisinde yemek çeşitleri sevgisini diken kimse, şüphesiz türlü türlü hastalık meyvelerini toplar.

[421] Fikir ve zekâ sahipleri için her şeyin içinde ibret bulunur.

[422] Fırsatı bilip kaçırmayan, tasadan emin olur.

[423] Açık delillerden sapan, hakikatı meydana çıkarmayı başaramayarak boğulur, kalır.

[424] Hikmet sahiplerinin sözlerini gücü yettiği kadar çalışmayla anlayan, onların hakikatlerinden faydalanır; akıl ve irfanı ile aydınlanır.

[425] Her durumda öfke göstermekte acele etmek, huyun cahilliğindendir.

[426] Memleketin garibi olanların gönlünü yardımla almak, büyük günahların keffaretidir.

[427] Fakir olan, hakikî mecburiyet hissetmeksizin dilenme alçaklığını işlememelidir.

[428] Âlim olan kimse üzerine düşen mühim vazife, kendisini zühd ve takva ile korunmuş ve süslenmiş

[42]İman eden kişilerin birbirinin kusurunu araştırmamasını emreden şu mealde bir ayet vardır: "(...) Birbirinizin (gizli) kusurunu araştırmayın. (...)" (Hucurat, 49/12).

bulundurmak ve ilmî mükemmelliklerini marifet(ilim, irfan, hüner)e istekli olanlara bol bol vermektir. (s. 47)

[429] Alçakça işlerden uzak ve (ahlaki yönden) temiz olmaya çok dikkat göstermek, insanlığın tamamı sayılır.

[430] Kötü şeyi beğenmek, yardımsız ve tek başına kalıp hor duruma düşmenin alâmetlerindendir.

[431] Sözünde durmak, imanın delillerindendir.

[432] Sözünü yerine getirmek, insanlık ve mertliğin tam şeklidir.

[433] Sözü doğru olmak, aklın delillerindendir.

[434] Sözlerinde doğru olmak, işlerinde naziklik ve yumuşaklık göstermek, baht açıklığının alâmetlerindendir.

[435] İnsanın nefsinde kusurlarını araştırma ile kendisini düzeltmeye çalışması, gayret göstermesi, olgunluktan sayılır.

[436] Çok renkten renge girmek, ahmaklık alâmetidir.

[437] Belâlara sabretmek, güzel ahlâktan sayılır.

[438] Kötülük edenlere dostluk göstermeye mecbur olmak, iyilerin musibetlerinin en büyüğü sayılır.

[439] Kendisinden büyük olanla tartışmamak, alt derecede olanı hor görmemek, gücünün içine alamayacağı nesneyi vermemek, her şeyi göstermemek, dili kalbine ve sözü işine aykırı olmamak, bilmediği şeyi söylememek, faydalanmaya vesile olan işi yöneldiği zaman terk ve ihmâl etmemek, ikbâl ve düşkünlük hâlinde saadetini temine vesile olacak şeyi istemek, hikmetten (akıllılık ve bilgelikten) sayılır. (s. 48)

[440] Doğru görüşün ve hakikat yolunun ortaya çıkmasına danışma kadar hiçbir şey hizmet edemez.

[441] İlim dersi vermek ve hakkında görüşüp konuşmak, âlimlerin zevki, nefisle cihad etmekse akıllı olanların rağbet edilen huyudur.

[442] Büyük ve cömert olanın esirgeyip alıkoyması, alçak ve cimrinin bol bol vermesinden daha iyidir.

[443] Fazilet sahipleriyle birlikte yaşamak kalbi diriltir; alçak ve terbiyesiz kimselerle beraber oturmak kalbi mahveder...

[444] Değerli insanlara düşmanlık etmek, cahillerin huylarından, onlara dostça davranış, amellerin en faziletli olanındandır.

[445] Kötülükten sakınan, iyilik etmiş gibidir.

[446] İyiliğin anahtarı, kötülükten uzak durmaktır.

[447] İnsanın mertliği, kardeş ve dostlarının bazı güçlüklerine katlanmaktadır.

[448] İnsanın kendisine bakışı (öz varlığı üzerinde düşünmesi), iyileşmesine gayret ve dikkat çevirmesidir.

[449] Aklın yarısı, bazı hâllere dayanmak ve diğer yarısı bilmez görünmektir.

[450] İnsanlığın nizamı, kardeşlik güzelliği, dinin nizamı ise sağlam bilme güzelliğidir.

[451] Dinin nizamı, iki huya uymakla ayakta durur: Birisi insafı elden bırakmamak, diğeri de kardeş ve dostlarına iltifat ve iyilikte kusur etmemektir. (s. 49)

[452] Nefsini alçakça hâllerden temizle, uzaklaştır ve bol bol iyilikler et; (böylece) günahlardan kurtularak güzel ahlâkla vasıflanırsın.

[453] Büyük ve cömert olanın vaadi, nakit ve hızlandırma, alçak ve cimrinin söz verişi ise sebepsiz olarak atlatma ve bahane göstermedir.

[454] Kötü evlât, şerefi ortadan kaldırmakla geçmişlerin güzelliklerine de leke getirir.

[455] Kendinizi öldürecek şakalardan ve saçma sapan sözlerin yerlerinden koruyunuz.

[456] Kendinizi Allah'a ibadete acele girişmekle İlahi azaptan koruyunuz.

[457] Yüzün, donuk su gibidir. Onu dilenme horluğu akıtır. Kimin yanında akıttığını göz önünde bulundur.

[458] Ettiği iyiliği başa kakanın sadakasının günahı, sevabına baskın olur.

[459] Çok feyiz veren Yüce Allah'a yemin ederim ki, kusur ve noksanlardan münezzeh Cenab-ı Hak, imandan sonra mümine azap vermez; ancak (mümin) kötü zannı ve kötü huyu sebebiyle azaba tutulur.

[460] İnsanın kendi isteklerine erişmesi, güzel yaşamasından ve herkesin güvenine mazhar oluşundan, rızık genişliği de niyet iyiliği ile güzel ahlâkla vasıflanmasından ileri gelir. (s. 50)

[461] İddia eden helâktedir; iftirada bulunan mahrum olur.

[462] Her bildiğin şeyi söyleme. Bu tarzda hareket, pek cahilce bir davranış olur.

[463] Açması sana acz verecek olan kapıyı kapama...

[464] Minnettarlık davranışı gösterse bile düşmandan emin olma.

[465] Cahil olan kimseyle işlerinde asla istişare etme.

[466] Senin sırrını duyuran kimseden emin olma.

[467] Zayıf olsa bile düşmanı asla küçük görme.

[468] Yeri olmadıkça söz söylemek gerekmediği gibi, konumu olmadıkça sevgiyi bol bol verme.

[469] İş ve uğraşmalardan hiç birisi seni ahirete ait amelleri işlemez kılmamalıdır. Çünkü ikamet müddeti kısa olduğundan eli boş kalmamak gerekir.

[470] Başkasının mevkiinden düşmesinden dolayı sevinme. Çünkü zamanın sana da ne yapacağını bilmezsin... Başkasının hatasını görmekle memnun olma; her zaman işlerinde isabet edeceğine dair sana buyruk verilmemiştir.[43]

[471] Düşmanına baht açıklığı hâlinde hücum etme. Çünkü onun ikbâli sana üstün gelmekte yardımcı olur. Düşkünlük hâlinde de saldırma. Çünkü talihsizlik hâli ona ceza yönünden yeter...

[472] Kendini günahsızlık ve kurtuluşu ifade edecek (fayda verecek) ibretten ve hikmet (s. 51) ve uyanmanı artıracak tefekkürlerden boş bırakma.

[473] Kendini bilmemezlik etme. Çünkü kendini bilmeyen, hiç bir şeyi bilmiyor demektir...

[474] Ceza vermede acele etmeyerek onu affa mazhar edecek bir yere bırakmalı ve mühlet vermelidir ki, (böyle davranış) İlâhî mükâfatlar kazanmaya vesile olur.

[475] Cimri olan kimseyi asla danışma meclisine koymamalıdır. Seni maksadından saptırır, yoksulluğa çağırır.

[476] Korkak olan kimseyi görüşüne asla ortak etme. Emrin hüküm ve kuvvetini zayıf kılar ve büyük olmayan şeyi büyük tanıttırır.

[477] Takva sahibi akıllı kişiden başkasıyla arkadaşlık etme ve zeki âlimden başkasıyla birlikte vakit geçirme.

[478] Çok gülmeyiniz; (çok gülmek) heybeti giderir. Mizaç ve keyiflere göre davranışı da caiz görmeyiniz. İnsanın kendisinin küçümsenmesine sebep olur. Azarlamayı da artırmayınız; darılmayı çeker; nefret ve düşmanlığı çağırır.

[43] 13. asır mutasavvıf Fars şairlerinden Evhadüddîn-i Kirmânî'nin (ö. 635/1238) "Herkes derecesine göre zahmete tutulur. Hiç kimseye (belâ, dert veya hatadan) kurtuluş buyruğu verilmemiştir" manasındaki Farsça beytinde şöyle bir mısra vardır:
کس را نداده اند برات مسلّمی

[479] Kaybolan ve elden çıkan şeyin üzüntüsü ve kederi ile kalbine acı çektirme ki gelecekte mazhar olacağın feyiz ve nimeti kazanma kabiliyetinden seni meşgul ve mahrum eder.

[480] Doktorundan derdini gizleyen kimse için şifa yoktur.

[481] Çok yemekle anlayış ve zekâ bir araya gelmez.

[482] Kötü konuşmayı âdet edinmiş olanın edebi yoktur.

[483] Sıkıntı ve dertler, ancak sabırla savılır ve giderilir. (s. 52)

[484] Doğruluktan daha selâmetli yol olamaz.

[485] İstemeksizin veren kimse, ancak "cömert, büyük" ismini almaya hak kazanır.

[486] İnsanın kendisinden daha adaletli dostu olamaz.

[487] Salih amel, ancak salih niyetle tam, kusursuz olur.

[488] Selim kalpten, doğru manadan başka bir şey çıkmaz.

[489] Akıl ve irfan sahibi için her hâlinde kerem sahibi, Yüce Allah'a itaat etmekle nefsine karşı cihad etmekten boş olmamak gerekir.

[490] Kendini bilen kimsenin hüzün ve sakınmadan ayrılmaması gerekir.

[491] Akıllı olan kimsenin cahile hitabı, doktorun hastaya hitabı gibi olmalıdır.

[492] İnsanın aklı, söylediği sözün mahiyetinden anlaşılır.

[493] İnsanın aklı, vakar çokluğu ve tahammül (dayanma, katlanma) güzelliğiyle ve asaleti de işlerinin iyilikleriyle anlaşılır.

[494] Aklın olgunluğu, insanın iffet ve kanaatle süslenme derecesi deliliyle anlaşılır.

[495] İlim, Cenab-ı Hakk'ın kullarına pek şerefli ihsanıdır.

[496] İnsan, olgunluklarla kendisini ve (şahsi) sıfatlarını süsler.

İnsani güzellikleri tamamlamakla feyizlere ve İlâhi tecellilere mazhar olur.

ENVÂRÜ'L-EDEB (Asli metin)

(s. 2)

Hamd ü senâ ol Feyyâz-ı Kerîm'e olsun ki, bizi tevfîk u inâyâtı ile tarîk-ı hidâyete sevk eyledi. Sad hezâr salât ü selâm ol Nebiyy-i muhteremine ve âl ü ashâb-ı kirâmına ihdâ olunur ki, bize ahkâm ü şerâyi'-i İslâmiyyeyi telkîn ile hızlân ü dalâlden kurtardı.

Müstağnî-i îzâh olduğu üzere akvâl-i hikemiyye erbâb-ı hikmet ü zekânın mahsûl-i hayâtı ve kuvve-i irfânının bârika-i tecelliyâtı olmasıyla birer düstûr-ı hikmet ve edeb i'tibâr ve her millet nazarında âsâr-ı edebiyyenin en celîli add edilmişdir.

Eâzım-ı üdebâ-yı İslâmiyyeden pek çokları bu makūle akvâl-i hikemiyyeyi cem' ve pîşgâh-ı erbâb-ı ibtisâra vaz' etmiş oldukları gibi, âsâr-ı adîdesiyle zîver-i mehâfil-i iştihâr olan Abdülvâhid-i Âmidî de menba'-ı fazl ü îkān ve nûr-ı hadîka-i zühd ve irfân olan İmâm Alî Kerrema'llâhu Vechehu hazretlerinin binlerce akvâl-i celîle-i hikemiyyesini cem' ve tedvîn ve *Gurerü'l-hikem ve Dürerü'l-kelim* nâmiyle tevsîm etmiş olduğu kitâb-ı celîlü'l-kadrden esnâ-yı (s. 3) istifâdede en ziyâde tehzîb-i ahlâka ve tezyîn-i zât ü sıfâta müteallik müsâdif-i nazar-ı

mütâlâa olan aksâmının mümkün olduğu kadar kisve-i lisân-ı Osmânîde tecellîsi arzusuyla iktibâsen bi't-tercüme tab' ve neşrine cür'et eyledim. Mehmed Hâlis.

(s. 4)

[1] Dîn âsımdır.

Saâdet-i beşeriyye bir kānûn-ı kavîme i'tisâma vâbestedir. Cenâb-ı Feyyâz-ı Kerîm, kullarının bir şehrâh-ı müstakîme sâlik olmaları için, şerâyi'ini rusül-i kirâmı ile teblîğ etdi. Dîn-i mübîn-i İslâm'ın her sûretle câmi'-i feyz u kemâl olduğunda şübhe yokdur. Resûl-i Ekrem salla'llâhu teâlâ aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine inzâl buyurulan Kur'ân-ı Azîmü'ş-şânın gösterdiği minhâc-ı hakîkat, her muvahhidi îsâl-i hadd-i kemâl eder. Kalbi envâr-ı İlâhiyye ile tâbnâk ve fikri safâ-yı ceyyide mâlikiyyet ile ziyâdâr olur.

[2] İlim, fevz ü nusreti dâvet eder.

[3] İlim, insanın saâdetini te'mîn eder.

[4] Afvetmek fazîletdir.

Hasbe'l-beşeriyye bir hatânın zuhûrunda iktidâr-ı te'dîb mevcûd olduğu hâlde, fâilini afv eylemek, fezâ'il-i insâniyyeden addolunur.

[5] Sehâ, bir haslet-i memdûhadır.

[6] Emirler, işler tecrübe ile rü'yet ve tesviye olunur.

İnsan (s. 5) mehd-i şühûddan lahde kadar birçok ahvâle masdar olur. İnsâniyeti kemâlât ve fezâ'il ile tezyîn etmiş olan zât-ı kâmil, müsâdif olduğu ahvâlin her birisinden ibret alarak istikmâl-i tecrübe eder.

[7] İbâdet fevzdir.

İnsan, bu âlemde bir mü'essir-i hakîkînin vücûdunu inkâr edemez. Mahlûkātın kâffesi o müessir-i âzama müftekırdır. Ahsen-i takvîm ile mahlûk olan kendi vücûdumuz bile o müessir-i zî-şânın âsâr-ı azametini takdîre burhân-ı kâfîdir. Minhâc-ı kavîm-i fevz ü reşâdı bulmak ve Hâlik-ı âzama karşı kemâl-i aczimizi göstermek için, şerîat-ı mutahhara-i İslâmiyyenin ahkâm-ı nâciyesinden inhirâf etmemelidir.

[8] Takvâ insânı i'zâz ider.

Takvâ, Cenâb-ı Hakk'ın emretdiği şeyleri icrâ ve nehy eylediği ahvâlden nefsini berî kılmakdır.

[9] Fâcir olan zelûl olur.

[10] Tama' mihneti dâvet eder.

[11] İlim sana necât verir. İlim bedreka-i feyz ü tevfîk olur.

İlm ü mârifet sâhibini nerede olsa tekrîm eder.

[12] Muhsin olan, muâvenet olunmuşdur.

[13] İnsan, derece-i himmetine göre teâlî eder.

İnsan dâ'imâ 'âlî- (s. 6) himmet olmalıdır. Vücûd-ı insânî her türlü mesâîye müsâiddir. Cenâb-ı Hak, nev'-i beşeri kuvve-i nâtıkıyyet ile de hayvânât-ı sâ'ireden mümtâz eyledi. İnsan, bezl-i himem ile maâlî-i umûru halle muvaffak olur, teâlî eder.

[14] Akıl, insanın fazîletidir.

[15] Sıdk-ı makāl, lisânın emânetidir.

Nâtıkıyyet, insanlara âzam-ı na‘mâ-yı İlâhiyyedir. Onunla müdâvele-i efkâr olunur. Nutk ile insân tâyîn-i mâhiyyet eder. Doğru olmayan söz, bâis-i vehâmet ü hızlândır.

[16] Tevâzu‘, insanın kesb-i rif‘at etmesine bâis olur.

[17] Hediye muhabbeti celb eder.

[18] Dünyâ zıll-i zâ’ildir.

[19] Edeb, hasebin efdalidir.

[20] Kitaplar, ulemânın ravzalarıdır.

Ashâb-ı fenn ü mârifet, müktesebât-ı[44] ilmiyye ve mahsûlât-ı tecâribini istifâde-i ebnâ-yı[45] nev‘i zımnında te’lîf etdikleri kitablara derc ile ahlâfa yâdigâr-ı mefharet olarak terk etmişlerdir. Erbâb-ı kemâl, o riyâz-ı mârifete dalarak müstefîd olur.

[21] Zaman sana ibretler gösterir.

[22] Tecrübeler istifâde olunmış ilimdir.

(s. 7)

[23] Sabır, belâyı tehvîn eder.

[24] Âkıl, hud‘a ile aldatılmaz.

[25] İktisâd ve tasarruf, vesâ’il-i maîşetin nısfıdır.

[26] İnsaf, eşirrânın hasâ’il-i memdûhasındandır.

[27] Âkıl olan kemâl, câhil ise mâl ister.

[28] Fikir, insanı cânib-i reşâda sevk eder.

[29] Şükür, ni‘metlerin zînetidir.

[30] Afv, ihsânın en güzelidir.

[31] Ma‘sıyyet, câlib-i ‘ukūbetdir.

[32] Sıdk, her şeyin salâhıdır.

[33] Her ne kadar meyyit olsa da âlim olan hayydır.

İnsâniyyeti tekmîl eden, ilm ü mârifetle ahlâk-ı memdûhadır. Âlim olan, âsâr-ı kudret-i İlâhiyyeyi takdîr eder. Meâsir-i irfân ve kemâlâtını te’lîf-i âsâr ile de te’yîd eyler.

[34] Kiyâset ü fehm ü fetânet, uyûb-ı nefsine vukūf ile âmâlini ihlâsa mukārin eylemekdir.

[35] Ma‘rifet-i nefs, ecell-i na‘mâ-i İlâhiyyedir.

Bu dünyâ-yı fânîye gelmekden maksad, Feyyâz-ı Kerîmin ibâdına olan bu kadar eltâf-ı celîlesini takdîr ile ubûdiyyet-i kâmile izhâr etmekdir. Bu ubûdiyyet, acz-i nefse vukūf ile hâsıl olur. Sâni‘-i âlemin (s. 8) bu âlem-i kevn ü fesâda

[44]Bu kelime asıl metinde sehven “müktesâb-ı” şeklinde çıkmıştır.
[45]Bu kelime sehven “enbâ-yı” şeklinde çıkmıştır.

demc eylediği bu kadar hakāyık, her gün pîş-i nazarımıza tecellî etdikce, acz-i insânî tezâhür eder. Uyûb-ı nefse ıttılâ' ile ıslâh ve ikmâline ihtimâm etmek, vecâ'ib-i insâniyyenin akdemidir.

[36] A'mâl-i sâliha, rehber-i fevz ü tevfîkātdır.

[37] Hulûs u safvete mukārin olmayan a'mâl, semere-i feyz ü saâdet bahş edemez.

İrfân ve zekâ, bir şûle-i rûhâniyyedir ki tenvîr etdiği râh-ı hidâyete sâlik olanlar, husrân ve nedâmet görmezler. Uyûb-ı nefse ıttılâ' ile ihlâs-ı amel gibi haslet-i memdûha olamaz.

[38] Gazab, erbâb-ı ukūlü ifsâd etmekle berâber râh-ı hakîkatden dahi udûl etdirir.

Feyyâz-ı Kerîm insânı akl ü irfân ile mahlûkāt-ı sâ'ireden temyîz[46] etmekle berâber menhec-i savâb irâ'e ederek eltâf-ı İlâhiyyesine mazhariyyet için mesâîyi şart ittihâz eyledi. İnsan, havâdis-i kevniyye ile teessür-yâb olmamak mümkün değildir. Fakat bâzı kerre bu teessürün ilcâsıyla gazablanır. Ef'âl-i gayr-ı marziyye îkāına sebeb olur. Râh-ı savâbdan dahi tebâ'üd eder. Bu takdîrde insân, feverân-ı gazabla bir fi'l-i mekrûha nefsini ilkādan men' ederek sırât-ı müstakîme sâlik olmalıdır ki insân-ı kâmil add olunsun.

[39] Âkıl, kavlini fi'li tasdîk eden zâtdır. (s. 9)

Şâyân-ı tatbîk olan hakîm-i zî-nazar, akvâl ile tafra-fürûşâne iğfâl-i nâsa hâdim olanlar olmayıp akvâl-i hakîmesini me'âsir-i fi'liyye ile enzâr-ı âmmede isbât eden zevât-ı fetânet-şiârdır.

[40] Her ne kadar aç ve ârî olsa da kāni' olan ganîdir.

"Kanâat, fenâ bulmaz bir hazînedir." Cenâb-ı Hak, ibâdını sa'y ü amel ile mükellef eyledi. Şekl-i insânî, nev'-i beşerin sa'y ü amel ile tevaggule müsâid olduğunu gösterir. Cenâb-ı Hak rızkını ihsân ile ibâdını ihyâ eder. Fakat esbâbına tevvessül etmek de şartdır. Muktezâ-yı beşeriyyet esbâbına temessük olunarak mazhar olacağı inâyet-i İlâhiyyeye karşı şükür-güzârlık ile kanâat göstermeyip de tama'kârlık ile vicdânını müteezzî eden kimse, şâyân-ı takdîr olamayacağı gibi, serveti tezâyüd etdikçe tama'ı da efzâyiş bulacağından, râhat ve huzûru bi'l-külliye münselib olur.

[41] Asıl ganî ol kimsedir ki mesâî-i beşeriyyesinin mahsûlü olan mikdâr ile kanâat ederek safâ-yı hâtıra mazhar olur. Rûhu inbisât-ı tâmm ile hayât-ı câvidânî bulur.

[42] Amelden evvel tedbîr, nedâmete mahal bırakdırmaz.

Akıl ve irfân, nev'-i beşere bir hâssa-i feyz-bahşâdır ki onunla râh-ı savâbı bulur; vâdî-i hatarnâke[47] sâlik olmaz. Mûcib-i nedâmet (s. 10) olan harekât, tedâbîr-i dûr-endîşâne ile kable'l-amel avâkıbı teemmül olunmayan muâmelâtdır ki hırmân ve nedâmetden başka bir şey müfîd olmamışdır. İnsan, her hangi işde olur ise olsun, nihâyetini düşünmez ise, nâdim ve hâsir olur. Onun için kable'l-amel iyice düşünmek lâzımdır.

[43] İsâ'et edene ihsân, fazîletin en güzelidir.

[44] Ukūl-i selîme ashâbının kalbi belâgata âlet olduğu gibi, bu menba'-ı kemâlâtın hâricen zuhûruna delâlet eden

[46]Bu kelime aslı metinde "temeyyüz" şeklindedir.

[47]Bu kelime asıl metinde sehven "hâtırnâke" şeklinde çıkmıştır. Onu "hatarnâke" biçiminde düzelttik.

de lisân-ı nâtıkasıdır.

[45] Kazâ-yı İlâhîye rızâ göstermek, musîbetin te'sîrât-ı elîmesini tehvîn ve tahfîf ider.

[46] Nefs-i kerîmede nekebâtın te'sîrâtı mahdûd kalır.

"Kerîm", mehârimden ictinâb ile uyûbdan terbiye-i nefse sa'y eden kimsedir.

[47] Dîn ü edeb ve mürüvvet, netîce-i akıldır.

[48] Kemâl üç şeydedir: Nevâ'ibe sabretmek, metâlibde vera' ve takvâ göstermek ve tâlibin maksadını da is'âf eylemekdir.

[49] Rıfk u mülâyemetle muâmele, güç olan işleri ve esbâb-ı şedîdenin hallini teysîr ve teshîl eder.

[50] Ahmak olan, züll ü hevândan mütehassis olmadığından naks u husrândan münfekk olmaz. (s. 11)

[51] Havf-ı İlâhîden münbais olan bükâ, ârifînin ibâdetidir.

[52] Akıl bir tabîatdır; ilim ve tecârible artar.

[53] Mürüvvet, insanın şeyn îrâs eden ahvâlden mücânebeti ve şahsına zînet-bahş olacak esbâbı iktisâbıdır.

[54] İkbâlde görülen mehâsin, idbârdaki mesâvîdir.

[55] Zühd ü takvâ âmâlin kasrında ve a'mâlin ihlâsındadır.

[56] Kerîm ol kimsedir ki, hâl-i iktidârda afv ü safh ile muâmele eder; mâlik olduğu zamân semâhat gösterir; kendisinden bir şey istenildiği vakit derhâl infâz eder.

[57] Kalb gāfil oldukdan sonra aynın intibâhı bir fâ'ideyi müfîd olmaz.

[58] Hırs ve tama', rızk-ı maksûmu tezyîd etmez; kadri izlâl eder.

[59] Asıl sâhib-i fehm ü kiyâset, kesb-i kemâlât ile fezâ'il-i zâtiyyesini ihyâ ve hevâ-yı nefsânîden mücânebet ile rezâ'il-i ahlâkını imhâ eden zâtdır.

[60] Şerîr olan, hiç kimesneye zann-ı hayırda bulunmaz. Çünki müşâhedâtındaki âsâr, kendi tabîatının in'ikâs eden suver-i hâriciyyesidir.

[61] Fazîlet-i sahîha, hüsn-i kemâl ve mekârim-i ef'âl ile kā'im olur. (s. 12)

[62] [Sehâ,] kesret-i mâl ve celâlet-i a'mâl ile değildir. Asıl sehâ, emvâl-i zatiyyenden verip gayrın malından tevakkî eylemendir.

[63] İslâm, teslîmdir. Teslîm ise yakîndir. Yakîn de tasdîkdir. Tasdîk ikrârdır, ikrâr edâdır. Edâ da ameldir.

[64] Hüsn-i isti'mâle mukārin olan mâl-i kalîl, tebzîr edilen mâl-i kesîrden ziyâde pâydâr olur.

[65] Acele, her emirde mezmûmdur. Fakat def'-i şerde isti'câl göstermek lâzımdır.

[66] Âkıl ol kimsedir ki, lisânı gıybetden masûn olur.

[67] Hasûd, sahîhü'l-cism görünür ise de te'sîr-i hased ve ıztırâb-ı dâ'imî ile muazzeb ve muhtellü's-sıhhadır.

[68] Hikmet, bir şecere-i feyz-âverdir ki kalbde nâbit olur. Semeresi lisân-ı hikmetde görülür.

[69] Âkıl olan söylediği sözü bilir ve söylediğini de icrâ eder.

[70] Dört şey insâna şeyn îrâs ider: Buhl, kizb, şereh, sû'-i hulk.

[71] İnsan, hâ'iz olduğu zekâ ile te'mîn-i maîşet ve muâşeret eder. Sûretin bir şeyde te'sîri olamaz.

[72] Men'-i cemîl, va'd-i tavîlden ahsendir.

(s. 13)

ISSUE: 22/MARCH 2024 ● ISSN: 2587-117X
Külliyat OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı
SAYI: 22 / MART 2024
Külliyat

[73] Âkıl ol kimsedir ki, eşyâyı müstehak olduğu mevkie koyar. Câhil ise bunun aksidir.

[74] Asıl hazm ü ihtiyât, avâkıb-ı umûru tefekkür etmek ve ashâb-ı ukūl ile müşâvere ile râh-ı hakîkate vusûlü te'mîn eylemekdir.

[75] Tevekkül-i tâmm, husûl ve kuvvetden teberrî ve Feyyâz-ı Kadîrin kendisine ihsân edeceği şeye intizâr eylemekdir.

[76] Tarîk-ı İlâhîde kardaşın, seni reşâda îsâl ve fesâddan men' ve ıslâh ve me'âd emrinde muâvenet eyleyen zâtdır.

[77] Hâzim olan, yâni hazm ü ihtiyât ile hareket eden ol kimsedir ki, mevcûd olan servetini hüsn-i isti'mâl eder ve bugünkü işini yarına bırakmaz.

[78] Şehevât-ı nefsâniyyeye galebe et! Hikmet-i nazariyye ve ameliyece derecât-ı 'âliyyeye mazhariyyeti te'mîn itmiş olursun!.

[79] İsâ'et edene ihsân eyle; ona mâlik olursun.

Fenâlık edeni hüsn-i ef'âl ve cemîl makāl ile ıslâh ve hayra sevk etmek vezâ'if-i insâniyedendir.

[80] Mevdû' olan kudretinin lâzime-i teşekkürâtını nefsine ikrâmen izhâr etmek üzere Feyyâz-ı Kerîme tâati tevfîr etmelidir.

(s. 14)

[81] Garâ'im sabır ve hüsn-i yakîn ile kalbine târî olan hümûm çıkar.

Hak sübhânehü ve teâlâ hazretlerinin sana ihsân etdiği niam-ı mütenevvia-i İlâhiyyesini salâha sarf ile izâa etmemekle berâber eltâf-ı celîle-i Samedâniyyenin âsârını her şeyde gösterip lâzime-i şükrânını îfâ etmek, vezâ'if-i mühimme-i[48] insâniyyedendir.

[82] Malından âhara taalluk eden hukūku çıkarıp edâ ve sadîkını taltîf ile berâber kelâmın takdîr-i âsâra mâtûf, sükûtun da tefekkürât-ı umûra masrûf olsun ki melâmet ve nedâmetden mahfûziyyetini te'mîn etsin.

[83] A'dâ ile istişâre eyle ki onların re'yiyle mikdâr-ı adâvetini ve maksadlarının hangi noktalara münhasır olduğunu bilirsin.

[84] Âkıl olan düşmen ile istişâre etmek câ'iz ise de câhil olan sadîkın re'yinden hazer etmelidir.

[85] Taleb-i makāsıdda icmâl etmelidir. Çok harîsin hâ'ib ü hâsir kaldığı görülüyor. Hâlbuki talebin dâ'iresini tevsî'a kıyâm etmeyerek mücmelen beyân-ı hâl eden maksada vâsıl olmuşdur.

[86] Muvâcehe-i âmmede icrâ ede[meye]ceğin[49] işi hafiyyen icrâ etmekden ihtirâz etmelidir.

Herkesin nazarında mekrûh olan bir şeyi menfaat-i zâtiyyesini istihsâl maksadıyla icrâ etmekden sakınmalıdır.

(s. 15)

[87] Re'yi makbûl olup da harekât-ı denâetkârâne ile me'lûf olan kimsenin musâhabetinden ihtirâz etmelidir. Zîrâ musâhabete meyl olunacak kimsenin mâhiyyeti vâki' olan a'mâl ve ef'âli ile tâyîn ve takdîr olunur.

---

[48]Bu kelime, asıl kitapçıkta "mütehammime-i" şeklinde yazılmıştır. Biz bunun dizgici hatası olduğunu düşünerek "mühimme-i" biçiminde düzeltilmesi yönüne gittik.

[49]Bu kelimenin sehven "edeceğin" şeklinde çıktığını tahmin ediyor, "edemeyeceğin" olmasını muhtemel görüyoruz. Söz konusu vecizede insanlar önünde yapılmaktan utanılan ve kaçınılan uygunsuz fiilin, gizli olarak da işlenmemesi gerektiği ifade ediliyor. Hemen devamındaki şerhten de anlaşıldığı üzere, bu cümle, "İyilik, güzel ahlâktan ibarettir. Günah, kalbini tırmalayan ve insanların bilmesini istemediğin şeydir." (*Müslim*, "Birr", 14, 15) mealindeki hadisle alâkalı görünüyor.

[88] İkrâm etdiğin vakit leîmden, tebcîl eylediğin zamân rezilden, terfî‘ kıldığın vakit sefîhden ihtirâz ediniz.

[89] Câhilin mücâlesesinden, âkılin musâhabetinden emîn olduğun kadar hazer et.

[90] Fuhş-ı kavl ile kizbden tevakkî ediniz! Çünki her ikisi kā’iline şübhe îrâs eder.

[91] Kulûb-ı insâniyyeye hafiyyen nüfûz eden ve mesâmi‘-i âlemiyânda şöhret-i kâzibeye mazhar olan düşmandan ihtirâz ediniz.

[92] Ef‘âl-i kabîhadan ihtirâz ediniz! Çünki isminizin fenâ sûretde yâd olmasına bâis olmakla berâber günâhınızı da çoğaltır.

[93] Hâl-i gazabdan tevakkî ediniz! Gazabın evveli cünûn, âhiri ise hızlân ve nedâmetdir.

[94] Umûrda aceleden ictinâb ediniz. Zîrâ acele fevt-i umûru mûcib olur. Nedâmetden başka bir şeyi müntic olmaz.

[95] Kesretle eklden ihtirâz ediniz! Kesret-i taâm, sıhhat-ı bedeni ihlâl ve istirâhat-i nevmi ibtâl eder. (s. 16)

[96] Humk u belâhetle ittisâf eden kimseden tevakkî ediniz! Zîrâ ahmak olan, sana menfaat teveccühünu arzu etdiği bir işde mazarrat hâsıl olur.

[97] Le’îm olan kimsenin mevâidine i‘timâd olunmamalıdır. Zîrâ leîm, âsâr-ı mevâidini izhâr etmeyeceğinden insanı mahzûl ve perîşân eder.

[98] Kizb ile muttasıf olan kimse ile ülfet ve musâdakat hâsıl etmeyiniz! Çünki yalancı olan sana uzağı yakın, yakını uzak gösterip mezlakaya ilkā ile râh-ı hakîkatı tâyînden âciz bırakır.

[99] Menn-i mârûfdan tevakkî ediniz! Çünki imtinân insânı mükedder kılar.

[100] Sû’-i zanda bulunmakdan tevakkî ediniz! Zîrâ sû’-i zann ibâdeti ifsâd eder, vebâli artırır.

[101] Tecâvüzât-ı kelâmiyyeden tevakkî ediniz! Zîrâ füzûl-ı kelâm uyûb-ı mestûrenin izhârına ve sükûnet bulmuş olan a‘dânın tahrîki ile ilkā-yı adâvete bâis olur.

[102] Bilinmesi lâzım gelen ahvâl-i mühimmedendir ki sia-i mâl, niam-ı celîle-i İlâhiyyedendir. Sia-i mâldan efdal olan, sıhhat-i bedendir.[50] Sıhhat-i bedenden efdal de takvâ-yı kalbdir. (s. 17)

[103] Âgâh ol ki akl ü dâniş-i tâmma mazhar olan kimse, vücûh-ı ârâyı fikr-i sâ’ib ile istikbâl ve avâkıb-ı umûru nazar-ı i‘tibâr[a] alarak tâyîn-i hâl eder.

[104] Nâsın a‘kali, ukalâya itâat edendir. Cenâb-ı Hak, nev‘-i beşeri akıl ve irfânca derecât-ı mütefâvite üzerine halk buyurmuşdur. Nûr-ı irfân ile mütehallî olan fikr-i tâbnâk râh-ı hakîkate vüsûlü te’mîn eder. Tecrübe ikmâl-i zâta bâis olur. Kuvve-i irfân ile mümtâz olup da akıl ve kiyâseti mu‘dalât-ı[51] umûru hall ve tesviye ile mücerreb olan ukalâ, minhâc-ı kavîm-i rüşd ü sedâdı tâyîn edebileceklerinden muktezâ-yı insâniyyet onlara itâat ile râh-ı selâmete vâsıl olmak lâzım gelir.

[105] Ekrem-i haseb hüsn-i ahlâkdır.

[106] İ‘tizârı iâde etmek, tezkîr-i zünûb demekdir.

[107] Ekber-i hamâkat, medh ve zemmde iğrâk ve ifrâtı iltizâm etmekdir.

[108] Emânetin efdali, ahde vefâdır.

[109] Merâmın en suûbetlisi, leîm olanların elindeki şeyi taleb etmekdir.

[50]Bu kelime asıl metinde sehven “bedendendir” şeklinde çıkmıştır.

[51]Bu kelime asıl metinde “muğdalât-ı” şeklindedir.

[110] Seyyi'âtdan ictinâb etmek, iktisâb-ı hasenâtdan efdaldir.

[111] Nâsın efdali, maâyibini taharrî ve teftîş ile tekmîl-i zâta (s. 18) mâtûf olan himem ve mesâîsi kendisini tahkîk-i[52] uyûb-ı nâsdan işgāl eden zâtdır.

[112] Hatâ ve zelelden selâmet ve mahfûziyyete te'mîn-i vesîle-i asliyye bir şeyi icrâdan evvel tefekkür ve sözü söylemeden evvel reviyyet ve tedebbürdür.

[113] Efdal-i hikmet[53], insan nefsini bilmek ve iktidârı hâlinde nefsini ahz-ı intikamdan ve hevesât-ı sâ'ireye ilkādan men' eylemekdir.

[114] Ekseriyâ savâb ve salâh ve fevz ü felâh, ashâb-ı ukūl ve fetânetin musâhabetinde bulunur.

[115] Atiyyenin efdali, atiyyeye müstehak olan züll-i suâli ihtiyâra mecbûr olmaksızın vukū bulanıdır.

[116] İbâdetin efdali, Cenâb-ı Feyyâz-ı Kerîme ibâdât ü tâât ile geceleri hâl-i bîdârîde geçirmekdir.

[117] Îmânı en ziyâde kavî olan, Feyyâz-ı Kerîme tevekkülü ziyâde olandır.

[118] Kuvve-i akliyyenin tamâmına delâlet eden eşyâdan birincisi, a'mâl ve ef'âlde ibrâz olunan hüsn-i tedbîrdir.

[119] Cûd u sehânın efdali, hukūku ehline îsâl eylemekdir.

[120] Nezd-i İlâhîde ahsen-i mekârim, hâl-i iftikārda bulunan kimsenin bezl-i mevcûda şitâbân olması ve muktedirin de afv ile izhâr-ı ulüvv-i cenâb eylemesidir. (s. 19)

[121] Aybın en büyüğü, kendinde vâki' olan aybı dîğerinde gördüğün vakit tâyîbe kıyâm etmendir.[54] Asıl vazîfe-i insâniyyet, o aybın nefsinde imhâsına bezl-i mechûd eylemekdir.

[122] Ekser [a]shâb-ı ukūlün dûçâr-ı mezlaka[-i] inkisâr olmasını istilzâm eden şey, istihsâl-i metâlib için revnak u zînete firîfte olmasıdır.

[123] Nâsın en âcizi, kendisinde olan nakîsayı izâleye muktedir olduğu hâlde bir şey yapmayan kimsedir

[124] Nâsın kadr ü rif'at cihetiyle a'zamı, takdîr-i âsâr-ı azamet-i Sübhâniyye ile nefsini tezlîl eden kimsedir.

[125] Mürüvvetin evveli, Feyyâz-ı Kerîme tâat ve âhiri ise denâyâdan tenezzühdür.

[126] En ganî olan kimse, hırs ve tamaa esîr olmayan zâtdır.

[127] Dünyâda nâsın efdali eshıyâ, âhiretde ise etkıyâdır.

[128] Gussaların eşeddi, fırsatların fevtidir.

[129] Re'yin efdali, intihâz-ı fırsatla keder ve melâmet îrâsını dâfi' olan cihetdir.

[130] Nâsın es'adi, lezzet-i bâkıyye için lezzet-i fâniyyeyi terk eden zâtdır.

[131] Ahlâkın eşrefi, tevâzu' ve hilm ve leyyinü'l-cânib olmakdır.

(s. 20) [132] Edebin efdali, insan haddini bilerek tecâvüzden tevakkî eylemekdir.

[133] Belâgatin en mahmûd olan ciheti, söz söylemek îcâb etmediği zaman sükûtu ihtiyâr etmekdir.

[134] Tezkiye-i akla tâlîmden ziyâde muâvin olamaz.

[135] Efdal-i zikir, tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şândır.

Kalbler onunla münşerih ve serâ'ir onunla münkeşif olur.

[52]Bu kelime asıl metinde -tahminimize göre- sehven "tahakkuk" şeklinde çıkmıştır.
[53]Bu tamlama, cümlenin üçüncü kelimesi de katılarak "efdal-i hikmet-i insan" şeklinde de okunup yazılabilir.
[54]Bu kelime "etmekdir" şeklinde de okunabilir.

[136] İnsanın en şedîd düşmanı, gazabı ile şehvetidir. Bu ikisini zîr-i kahrına alan, irtifâ'-ı kadr ile selâmet-i nefse mazhar olur.

[137] Nâsın ahseni, niam-ı hâzırayı şükr ile idâme ve tezyîd eden ve fıkdân-ı nîmetde dahi sabr ile takdîr-i İlâhîye itâat gösteren zâtdır.

[138] Nüfûs-ı[55] insâniye mütenâsib olur ise îtilâf eder.

İnsan hangi ahlâk ile me'lûf olur ise, ebnâ-yı nev'i arasında kendi ahlâkına uyanları bularak îtilâf ü üns hâsıl olur.

[139] Muktesidin men'i, mübezzirin i'tâsından iyidir.

[140] Sâdık, mükerrem [ü] celîl ve kâzib, mühân ü zelîldir.

[141] Cenâb-ı Hakk, akl-ı kavîm ve amel-i müstakîmi sever.

(s. 21)

[142] Cenâb-ı Rabb-i Müteâlin tââtinde ifnâya muvaffakıyet hâsıl olan ömür, bir mihr-i saâdet ve bâis-i feyz ü rif'atdir.

[143] Umûr, Feyyâz-ı Kadîr'in tâyîn ve takdîr etdiği mukteziyyâta göre cereyân eder, istediğin gibi cârî olamaz.

[144] Müşâhed-i nazar-ı i'tibârımız olan tabâyi'-i insâniyye mütebâyindir. Hayırlısı, şerden eb'ad olandır.

[145] Erbâb-ı ukūl terbiye-i zâtiyye ile edeb-i nefse muhtâcdır. Mezrûât, feyz-i matar ile perveriş-yâb-ı kemâl olduğu gibi, akl-ı insânî dahi edeb ve mârifet ile tahallî etdikce münevver olur.

[146] Ecr-i azîm, belâyânın azîmine mukārin olur. Cenâb-ı Hak, sevdiği kavmi ecr-i azîmine nâ'il etmek için mübtelâ-yı belâ ve mihnet eder.

[147] Âkıl olan, edeb ile tezkiye-i zât ü sıfât eder. Behâyimi ancak darb ile istediğin yola sevk edebilirsin.

[148] Nâsın es'ad ve bahtiyârı olmak ister isen, bildiğin şeyler mûcibince amel et.

[149] Setr-i maâyib ile selâmet-i nefsini ister isen, az söyle, çok işit. Bu hâlde fikrin efzâyiş bulur; kalbin nurlanır. Herkese karşı da bir taarruzda bulunmamış olursun.

[150] Seyyi'âtdan ictinâb eder isen, derecât-ı refîaya mazhar olursun.

(s. 22)

[151] Siz akvâliniz ile muâheze olunursunuz. Hayırdan başka bir şey söylemeyiniz.

[152] Âkıl olan ol kimsedir ki, tecrübeler kendisine bir mev'iza hükmünü iktisâb eder.

[153] Kerem ancak mesâvîden tenezzüh, vera' ise maâsîden tetahhurdur.

[154] Şeref ancak akıl ve edeb ile kā'imdir, mâl ve haseb ile değildir.

[155] Ni'metlerin kadri ancak mukāyese-i ezdâd ile takdîr olunur.

[156] Asl-ı akl ü irfân günahdan ictinâb ve umûrda âkıbete nazar etmek ve hazm u ihtiyâta riâyetkâr olmakdır.

[157] Basîr olan, mesmûâtını nazar-ı teemmüle ve gördüğü şeyleri nazar-ı ibtisâra alır, ibretlerden müstefîd olur.

[158] Dünyâ dâr-ı memerr, âhiret ise dâr-ı müstakardır. Güzergâhdan dâr-ı istikrâr için levâzımı almakla berâber esrârınıza vâkıf olan Cenâb-ı Rabb-i Müteâl'e karşı perdelerinizi açarak hilâf-ı akl ü şer' harekâtı tecvîz etmeyiniz.

[159] Harîs olan kalb, hâlî olan arza müşâbihdir. O arza her ne ilkā eder isen, kabûl ve bel' eder.

[160] Akıl tam olur ise söz az olur.

[55]Bu kelime kitapta sehven "nükūs-ı" şeklinde çıkmıştır.

(s. 23)

[161] Hevâ-yı nefsânî galebe eder ise, sizi tehlikeli mahallere sevk eder.

[162] Niyet fâsid olur ise belânın teveccühü mukarrerdir.

[163] Kader nâzil olduğu zamân hazer bâtıl olur.

[164] İktidâr az olur ise maâzîr dermiyânıyla taallül kesîr olur.

[165] Selâmeti sever isen, cehâlet-i kâmile ile muttasıf olan ki[m]senin musâhabetinden ictinâb et. Belâyânın üzerine teâkubunu görür isen, bil ki Feyyâz-ı Kerîm seni îkāz etmek istiyor.

[166] İzz ü ikbâl talebinde isen, tâat-ı İlâhiyeye mülâzemetde kusûr etme.

[167] İcrâ-yı mükâfâta muktedir olamadığın hâlde teşekkürât-ı tâmme izhâr ile muâmele-i cemîle göstermelidir.

[168] Söylediğin söz seni taht-ı idâresine almış demektir. Söylemediğin takdîrde sen ana mâlik olursun.

[169] Cenâb-ı Rabb-i Müteâl, insanın makāsıdının ebnâ-yı nev'i için güzel olmasını ister. Nitekim zât-ı ecell-i a'lâsına karşı vâki' olan ibâdâtın kavî ve ağrâzdan sâlim olması, ind-i Celîl-i Samedânîsinde pek ziyâde hâ'iz-i mevki'-i kabûldür.

[170] Başkasında fenâ bir huy görür isen nefsinde onun emsâlinden tevakkî et. (s. 24)

[171] İşlerinde kable'l-vukū' dûr u dırâz tefekkür ile inkişâf-ı hakîkate muvaffak olur isen, her işde hüsn-i âkıbete mazhariyet mukarrerdir.

[172] Cenâb-ı Rabb-i Gafûr, ibâdından birine muhabbet eder ise, ona kalb-i selîm ve hulk-ı kavîm ihsânıyla vâyemend-i mefharet eder.

[173] Bir emre ihtimâm etdiğin vakit, bir netîce-i vahîmeyi müstelzim olmasından ictinâb eyle.

[174] İntihâz-ı fırsat, muâmelâtda ehemm ü elzemdir. Zîrâ fırsatı izâa, nedâmeti dâvet eder.

[175] Güzel söz ile berâber amel dahi câlib-i istihsân olmalıdır ki meziyet-i lisân ve fazîlet-i ihsânın ictimâiyle makbûliyet-i kâmile vücûda gelsin.

[176] Muharremâtdan ve şübehâtdan ittikā ve teverru' ile iştigāl eylediğin hâlde fezâ'il-i zâtiyyeni ikmâl etmiş olursun.

[177] Aklın bir şeyi ihâta edemeyerek vâdî-i inkârda kaldığın hâlde akıl ve kemâlini tasdîk etdiğin zâtın re'yine iktidâ et. Tereddüdden kurtularak râh-ı hakîkate vüsûlü te'mîn eder.

[178] Salâh-ı nefsini ister isen, iktisâd ve kanâ'at ile muâmelâtında tasarrufâta riâyet lâzım gelir.

[179] Söz, mütekellimin niyetine mutâbık olur ise sâmi'in mazhar-ı (s. 25) kabûlü olur. Olmadığı takdîrde, kalben mevkı'ini istihsân etmez.

[180] Bir kimsenin mehâsini, mesâvîsinden ekser olur ise, bu recül-i kâmil farz olunur. Mehâsin ve mesâvîsi mütesâvî olduğu takdîrde mütemâsik i'tibâr edilir. Mesâvîsi mehâsin üzerine ziyâde olduğu sûretde ise vâdî-i helâkdedir.

[181] Âfiyet ile lezzet-i hayât bulunur.

[182] Sabır, mihneti tahfîf eder.

[183] A'mâl-i sâliha üzerine akl ile istidlâl olunur.

[184] Lutf u inâyet ile ihsân ahrârı kendisine esîr eder.

[185] Muâmele-i rıfkıyye ibrâz ile insan nâ'il-i makāsıd olur.

[186] İz[di]yâd-ı akl ile hilm ve vakār efzâyiş bulur.

[187] Kesret-i tevâzu‘ ile şeref ve mefharet tekâmül eder.

[188] Maksûd olmayan şeyleri terk ile akl ü fetânet müzdâd olur.

[189] Tesviye-i umûr u mesâlih için gönderilen zâtın derece-i akl ü irfânı istidlâl olunur.

[190] İhsânâtının derecesiyle kerîm olan zâtın, mikdâr-ı sehâsı anlaşılır.

[191] İbzâl-i niam mazhar olduğu servet ü yesârın idâmesini te’mîn eder. (s. 26)

[192] İnsan derecât-ı ‘âlîyeye ta‘ab-ı şedîd ile vâsıl olabilir.

[193] Hüsn-i niyyât husûl-i metâlibe sebeb olur.

[194] Sû’-i edeb ne fenâ nesebdir.

[195] Zî-erhâma ihsân sadakadır.

[196] Âyât-ı celîle-i Kur’âniyyeyi tedebbür ediniz. Hakāyık-ı celîle-i Furkāniyyeyi pîş-i nazar-ı i‘tibârınıza alınız. Havâdis-i kevniyyeden müstefîd olmak içün Kur’ân-ı Kerîm’den belîğ, ondan müessir manzara-i ibret olamaz.

[197] Mükâlemâtda insânların derecât-ı makādîri anlaşılır. Zîrâ insân, lisânı altında gizlidir. Tekellüm etmedikce derece-i fehm [ü] iz‘ânı tezâhür edemez.

[198] İnsanın hamâkati üç şey ile anlaşılır: Sözleri mâlâya‘nîdir. Cevâbı, suâl olunan şeye şâmil olmaz. İşlerinde tehevvür gösterir.

[199] Tahsîl-i ilm ü kemâl ediniz. İlm ile berâber sekînet ve hilm dahi iktisâb eyleyiniz. Çünkü ilim insanın dostu, hilm de vezîri add olunur.

[200] Şitânın evvelinden tevakkî ediniz, nihâyetind[e] ihtiyâtı elden bırakmayınız. Bürûdet, ağaçların dalına olan te’sîri gibi, ebdân-ı insana da te’sîr eder. Evvelâ yakar, sonra da kesb-i nezâratına sebeb olur. (s. 27)

[201] Tââte müsâberet, hayrâta müsâraat ve seyyi’âtdan tevakkî ediniz. Hasenâta mübâderet gösteriniz, irtikâb-ı mahârimden ictinâb eyleyiniz.

[202] Üç şey câlib-i fevz ü necât olur: İltizâm-ı hakk u hakîkat ve bâtıldan mücânebet ve ciddî hâlâta müsâraatdır.

[203] Üç kimseye tevdî‘-i esrâr câ’iz olamaz: Kadına, nemmâma ve ahmaka.

[204] Ve üç şey ile ukūl-i ricâl imtihân olunur: Mâl ve velâyet ve musîbetdir.

[205] Üç şey mühlikdir: Nisâya itâat ve gazab ile şehvete ittibâ‘dır.

[206] Üç şeyde insânın hayâ etmemesi lâzım gelir: Misâfirine hizmetde, meclisde pederine ve muallimine kıyâmda, her ne kadar az olsa da taleb-i hakda.

[207] Üç şey kendisinde bulunan kimsenin îmânı tamâm olmuş olur: Bir maddeye rızâ gösterdiği vakitde rızâsı bâtıla tecâvüz etmez. Hîn-i gazabda dahi hakdan çıkmaz. Muktedir olduğu zaman hakkı olmayan şeyi almaz.

[208] Üç şey mü’mine zînet-bahş olur: Feyyâz-ı Kerîm’e karşı takvâda bulunmak, sözünde doğru olmak, bir de emâneti edâ eylemekdir. (s. 28)

[209] Üç şey erbâbının yakîn-i akl ü fetânetine mîzân olur: Resûl, kitâb, hediye.

[210] Üç şey mûcib-i muhabbet olur. Hüsn-i hulk, rıfk ile tevâzu‘.

[211] İhvânın hayırlısı, seni sıdk-ı makāli ile sıdk-ı makāle ve hüsn-i a‘mâliyle efdal-i a‘mâle sevk edendir.

[212] Nâsın hayırlısı, hâl-i yüsrde Cenâb-ı Rabb-i Kerîm’e tâat-i kâmile izhârıyla berâber sahî ve şekûr olur.

[213] Umûrun hayırlısı, mebâdîsi sehl ve havâtimi hasen ve avâkıbı mahmûd olandır.

[214] Babaların evlâdlarına bırakdıkları servetin en hayırlısı, edebdir.

[215] Hikmeti nereden teveccüh ederse alınız.

[216] Söylenilen söze bakınız, söyleyene atf-ı nazar etmeyiniz.

[217] Cenâb-ı Rabb-i Müteâlden korkarak rahmet-i İlâhiyesini istirhâm et. Korkduğundan emîn ve istirhâmına da mazhar olursun.

[218] Beş şey şâyân-ı takbîhdir: Kendi işlerine müdâhaleye salâhiyet vermedikleri hâlde iki kişinin arasına girmek ve sâhib-i beyte onun hânesinde âmir kesilmek ve dâvet olunmayan taâma çökmek ve arzû etmiyen kimseyi ismâ'-ı kavline icbâr[56] ile tâcîz eylemek, kendi istihkākı olmayan mecâlisde oturmak. (s. 29)

[219] Beş şey beş şeyde pek ziyâde takbîhe şâyândır: Ulemâda kesret-i fücûr, hükemâda hırs, ağniyâda buhl, nisâda şerm ü hayânın fıkdânı, ihtiyarların zinâ etmesi.

[220] Her ilmin ahsenini alınız. Zîrâ arılar ezhârın en latîflerinden ıktitâf-ı semere eder. Ondan iki cevher-i nefîs hâsıl olur. Birisi nâsa şifâdır, dîğeriyle zulmet-i leylde istinâre olunur.

[221] İnsan, vücûduna her şeyden istediğini vererek hevâ-yı nefsânîsine tâbi' olur ise mûcib-i helâki olur. Nefsini lezâ'i[z]den sıyânet ve ilm ü hikmet iktibâs ile tezkiye ve riyâzetde bulunur ve ibâdât ü tââte sevk ile de tenvîr-i kalbine hıdmet eyler ise, fevz ü necâta mazhar olur.

[222] Her şeyin hayırlısı yenisidir. Fakat ihvânın hayırlısı akdemidir.

[223] Ahlâk-ı insâniyede mündemic olan bâzı hafî köşeleri muâşeret ve aradaki hafâyâyı da müşâvere keşf ü izhâra vesîle olur.

[224] Nâsa mudâr[â] et; gā'ilelerinden emîn ve mekâyidinden sâlim olursun.

[225] Düşmana mudâr[â] et, muhibbine ihlâs göster; muhâfaza-i uhuvvete muvaffak ve mürüvvet-i kâmile ile berûmend olursun. (s. 30)

[226] Mâlâyânîyi terk et. Sana necât-bahş olacak umûr-ı mühimme ile hasr-ı iştigāl eyle.

[227] Hiddeti terk et, burhânı pîş-i nazar-ı tefekküre al; hatâ ve zelelden emîn olursun.

[228] Bilmediğin sözü terk et; mükellef olmadığın hitâba kulak asma; vâdî-i dalâlete müncerr olacağını hissetdiğin tarîka gitme.

[229] İntikāmı terk et. Zîrâ intikām dâiyesi, muktedir olan kimsenin en fenâ ahvâlinden add olunur. Hâlbuki nefsini sû'-i mücâzâtdan men' eden, fazl ü kemâli câmi' ve merd-i zî-irfân add olunur.

[230] Tââta devâm, me'âsir-i hayriyyeye ikdâm, mükerremâta mübâderet, kemâl-i îmân ve efdal-i ihsândır.

[231] İdrâk-i saâdât, hayrâta ve a'mâl-i zâkiyâta mübâderetledir.

[232] Zikr-i Cenâb-ı Perverdigâra mübâderetle netâyic-i umûru idrâke muvaffakıyet hâsıl ve onun şu'le-i nûrânîsi ile serâ'ir münkeşif olur.

[233] İsrâfı terk et. Tasarrufâta riâyet-i tâmm göster.

[234] Bugün, yarın için muktazî olan teşebbüsât ve icrââtı ve esbâb ü levâzımı der-pîş eyle.

[235] Kalbini yakîn ile, tezlîl-i fenâ ile, takrîr-i fecâyi'-i dünyâ (s. 31) ve istahsâl-i basîretle tenvîr et.

[236] Aceleyi terk ediniz. Zîrâ umûrda acele, husûl-i matlebe neyli intâc etmez, câlib-i memdûhiyyet olamaz.

[56] Bu kelime kitapta "ihrâr" biçimindedir. Dizgici yanlışı olduğunu düşünerek onu "icbâr" şeklinde düzelttik.

[237] Zirve-i gāyât-ı saâdâta mücâhedât-ı nefsiyye ile sarf-ı mesâî etmeyenler, vâsıl olamaz.

[238] Sâhib-i ayb olanlar, maâyib-i nâsı işâayı severler. Çünkü kendi ayıplarına karşı tehyi'e etmekde oldukları maâzîrin dâ'iresi tevessü' ederek bu sûretle setr-i maâyibe muvaffak oluruz zann ederler.

[239] Aklını edeb ve irfân gibi [güzel şeyler] ile tasfiye et. Nitekim nâr hataba te'sîr ile onu sâfî bir kül menzilesine tenzîl eder.

[240] Kadrini bilerek tavır ve edebini tecâvüz etmeyen kimseye Feyyâz-ı Kerîm merhamet eder.

Derecât-ı zünûbunu taht-ı murâkabeye alarak Cenâb-ı Rabb-i Müteâlden havf eden kimseye Cenâb-ı Hak rahmet eder.

[241] Dînin re'si, iktisâb-ı hasenâta mesâ'î-i kâmile sarfıdır.

[242] Re's-i akıl, nâsa muhabbet izhârıdır.

[243] Re's-i hikmet, hiyel ü hud'adan tevakkî etmekdir.

[244] Re's-i siyâset, isti'mâl-i rıfkdır.

[245] Re's-i amel, ahlâk cihetiyle temâyüze ve hasâ'il-i memdûha ile ittisâfa ve rezâ'il-i ahlâkı tabîatdan kam' u izâleye sarf-ı ikdâmât eylemekdir.

[246] Kuvve-i akl ü zekânın derecesi, avâkıb-ı umûru keşf (s. 32) ve cereyân-ı kazâ ve kadere rızâ ile tâyîn ve muvâzene olunur.

[247] Şehevât ile mâlûl olan her akıl üzerine ilim ve hikmetden müstefîd olmak harâmdır.

[248] Emvâlinizin zekâtını vererek hıfz u emân-ı İlâhîye tevdî' ediniz.

[249] Âlimin hakk-ı sarîhidir ki re'yini re'y-i ukalâya izâfe ve ilmini de ulûm-ı hükemâ ile cem' ve mezc ederek taharrî-i râh-ı hakîkat ve minhâc-ı sıdk u isikāmet eder.

[250] Sehânın hayırlısı, mevzi'-i hâcete tesâdüf eden kısmıdır.

[251] Çok söz vardır ki okdan ziyâde te'sîr-i nüfûz eder.

[252] Çok sükût vardır ki, kelâmdan daha belîğdir.

[253] Zuafâya merhamet, nüzûl-i rahmete bâis olur.

[254] Züll ü meşakkate tahammül etmek, kesb-i emvâle bâis olur.

[255] Âkıl olan, hikmete râgıb olur. Câhilin himmeti ise dâ'ire-i hamâkatde kalır.

[256] İnsanın re'yi, mîzân-ı aklıdır.

[257] Herkesin rızkı, eceli gibi takdîr olunmuşdur.

[258] İnsanın kadri, tecrübesi mikdârıyladır.

[259] İnsanın teblîğ-i merâma gönderdiği kimse, tercümân-ı aklı olduğu gibi mektûbu da nutkundan eblağdır. (s. 33)

[260] Refâhiyyet-i ayş, emn ü istirâhatdadır.

[261] Aklın rezâneti, ferah ve hüzünde tecrübe ve imtihân olunur.

[262] İnsanın nefsine rızâsı, sehâfet-i aklına burhândır.

[263] Umûrun muktazayâtını teemmül ve teennî ile hareket etmek, âcilen icrââtda bulunmakdan elbette iyidir.

[264] Söylemekden ziyâde, âsâr-ı fi'liyye göstermek fazîlet olduğu gibi, kavl üzerine noksân-ı fi'l, rezâ'ilden add olunur.

[265] Hukūk-ı Bârî'yi edâ etmemekle berâber şükründe de ihmâl etmek, zevâl-i niamı mûcib olur.

[266] Servet ve metâ'-ı dünyâ ukūl-i zaîfe ashâbını ifsâd eder.

[267] Kulûbun zîneti, ihlâs-ı îmândır.

[268] Altı şey ahvâl-i ricâli imtihân ve temyîze bâ'is olur: Kendisiyle cereyân eden muâmele, vâki' olan musâhabet, velâyet ve azl ve gınâ ve fakr.

[269] Kulağın istimâ'ı, kalb gafletde oldukça bir şey müfîd olamaz.

[270] Altı şey kavâ'id-i dîniyyedendir: İhlâs-ı yakîn ve nasîhat-ı Müslimîn ve ikāme-i salât ve îtâ-i zekât, Kâbe-i mükerremeyi ziyâ[r]et, bir de zühd ü takvâdır.

[271] Sû'-i hulk, nefsine vahşet ilkā ve üns ü îtilâfı izâle eder. (s. 34)

[272] İki şeyin kadr ü fazîleti takdîr olunmaz, fıkdânında anlaşılır: Şebâb ve âfiyet.

[273] Ahmak ile musâhabet, rûhu tâzîb eder; velî-i lebîbin hücceti, rûha hayat verir.

[274] Üç şeyi câmi' olan, kemâl-i îmâna mazhar olmuş olur: Akıl, hilm ve ilim.

[275] Ulemâ ile celîs ol ki ilm ü irfânın müzdâd olsun.

[276] İhsânın cemâli, imtinânı terk etmekdir.

[277] Hüsn-i zann, atâyânın en cezîli ve ahlâk-ı hamîdenin de efdalidir.

[278] Mü'minin şükrü amelinde zâhir olur; münâfığın şükrü ise lisânını tecâvüz etmez.

[279] İhvânın şerri, sana müdâhenekârâne hareketle tashîh edebilecek maâyibi setreder, hakîkat-i hâli izhâr etmez.

[280] Nâsın şerri, uyûb-ı nâs[ı] tetebbu' eder de kendi aybına gelince göz yumar.

[281] Umûrunda Cenâb-ı Hak'dan korkan ile müşâvere et ki feyz ü reşâda mazhar olasın.

[282] İnsanın şerefi nezâheti ile kā'im, cemâli ise mürüvveti ile dâ'im olur.

(s. 35) [283] Cenâb-ı te'sîs-fermâ-yı kâ'inât, İslâm'ı şer' eyledi. Şerâyi'ini teshîl ve erkânını i'zâz etdi.

İşbu minhâc-ı kavîm-i şerîatı tecrübe ve hakāyık-ı İslâmiyete ıttılâ' ile feyz-yâb-ı saâdet olanlar, bu sühûlet ve i'zâza vâkıf olur.

[284] Salâh-ı amel, salâh-ı niyyet ile kā'imdir.

[285] Re'yin savâbı, icâle-i efkâr ile hâsıl olur.

[286] Ahyâr-ı ümmetin sohbeti ile hayır iktisâb olunur. Nitekim rûzgâr, revâyih-i tayyibe ile mâlî olan mahallerden güzâr etdikde oralardaki revâyih-i tayyibeyi hâmil ve inbisât-ı rûha hâdim olur.

[287] Salâh-ı insân habs-i lisânda ve bezl-i ihsândadır.

[288] Sadîkın seni nehy eden, düşmanın ise iğrâ eyleyendir.

[289] İnsânın sıdkı, derece-i mürüvveti ile mütenâsibdir.

[290] Herkesin sadîkı aklı ve adûsı ise cehlidir.

[291] Selâmeti tâkîb ve te'mîn eden sükût, melâmeti tâkîb ve intâc eden nutukdan hayırlıdır.

[292] Sıla-i erham, şiyem-i kirâmın efdalidir.

[293] Zarûrât-ı ahvâl, ricâlin rakabesini zelîl kılar.

[294] Delîlin dalâli, müstedillin helâkidir.

[295] Ömr-i beşerin zıyâ'ı, âmâl ve makāsıd arasındadır.

[296] Durûb-ı emsâl, erbâb-ı fehm ü iz'ân için îrâd edilir. (s. 36)

[297] Gazab hâdis olduğu zamân mûcibâtına inkıyâd edilmeyerek nefsini zabt etmek, insânı mevkı-i helâke düşmekden hıfz eder.

[298] Saâdet, ol kimseye müteveccihdir ki, Allah korkusunu kalbinden çıkarmaz; gizli ve âşikâr olsun her sûretle Cenâb-ı Rabb-i Kerîm'e ubûdiyetmendâne hareket gösterir.

[299] Çalışmaksızın merâtib ve derecât-ı refî'aya nâ'iliyyet arzûsunda bulunmak, ayn-ı cehâletdir.

[300] Dûr u dırâz tefekkür, mahmûdiyyet-i avâkıb ile ıslâh-ı umûru mûcib olur.

[301] Edilen inâyetin tatvîl-i imti[n]ânı, ihsânın safvet ve revnakını giderir.

[302] Nefislerinizi denes-i şehevâtdan tathîr ediniz ki, derecât-ı refî'aya nâ'iliyyet hâsıl olsun.

[303] Zehârif-i dünyâdan i'râz eden, cennet-i a'lâ ile vâyedâr-ı meserret olur.

[304] Mü'minin zaferi mahârimden tevakkîsi ve nezâheti dahi mekârime mübâderetidir.

[305] Hikmete mülâzemet ediniz. Zîrâ hikmet bir hilye-i fâhiredir ki lâbisini beyne'l-emsâl mümtâz ve mükerrem kılar.

[306] Şiddet-i rehâda rızâ-yı İlâhî dâ'iresinden hûrûc etmemelidir ki Cenâb-ı Feyyâz-ı Kerîm mes'ûd ve bahtiyâr eder.

[307] Hüsn-i ahlâk ile ittisâfa bezl-i mesâî et. Zîrâ (s. 37) ahlâk-ı hasene celb-i muhabbete bâis olur.

[308] Kâffe-i ef'âlinde ihlâsı iltizâm etmelidir. Çünkü ihlâs, a'mâlin kabûlüne sebeb olur efdal-i tâatdir.

[309] Rıfk ile muâmeleyi pîş-i nazar-ı ihtimâmda bulundurmalıdır. Çünkü muâmele-i rıfkıyye miftâh-ı sevâbdır; ashâb-ı ukūlün hasâ'il-i memdûhasındandır.

[310] Her emrinde feyz-i Kerîme i'tisâm et. Ahvâl-i küdûr-iştimâlden Cenâb-ı Hak hıfz eder.

[311] Her yerde sıdkı iltizâm eylemelidir. Akvâlinde sâdık olanın kad[r]i celîl olur.

[312] Ahkâm ve şerâyi'-i dîniyyeyi telkîn edenin evâmirini icrâ etmelidir. O seni tarîk-ı hidâyete ve câ-yı selâmete îsâl eder.

[313] Dîn ve takvâ ve yakîne mülâzemet-i kâmile göstermelidir. Bunlar ahsen-i hasenâtdır; insânı derecât-ı refî'aya nâ'il eder.

[314] İffet ve emânete i'itinâ ediniz. Zîrâ bunlar sizi mesrûr eder ahvâlin [e]şrefi ve i'lâ etdiğiniz şeyin ahseni ve iddihâr etdiğiniz şeylerin efdalidir.

[315] Kazâ-yı[57] havâyicde şükre devâm ve sabra mülâzamet ediniz. Şükür ve sabır, ni'meti tezyîd ve mihneti izâle eder.

[316] Şedâ'idin tenâhîsinde ferah ve inbisâta intizâr ediniz.

[317] Nüzûl-i şedâ'idde derece-i tahammülüne göre insanın fezâ'ili (s. 38) zâhir olacağı gibi, hukūk-ı uhuvveti muhâfaza eden ihvân da anlaşılır.

[318] Tecrübe ve imtihân zamânında ricâlin derece-i ukūlü münkeşif olur.

[319] Zevâl-i kudretde dost ve düşman anlaşılır.

[320] Söz söylediği zamân ukūl-i ricâl imtihân olunur.

[57]Bu kelime, kitapta sehven "Kasâ-yı" şeklinde çıkmıştır. Onu, sözün gelişi ve devamını göz önünde tutarak "Kazâ-yı" biçiminde düzelttik.

[321] Huzûr-ı şehevât ve lezzâtda etkıyânın derece-i vera'ı tebeyyün eder.

[322] Vücûduna îrâs-ı mazarrat eder havfiyle taâmdan himye eden kimsenin elem-i ukūbetinden havf etmeyerek günahdan tevakkî etmemesine taaccüb olu[nu]r.

[323] Ricâlin ukūlü aklâmının etrâfındadır.

[324] Gāyet-i mârifet, insanın nefsini bilmesidir.

[325] Terk-i maâsî üzerine nefsinizi gālib ediniz ki tââta inkıyâd ve i'tiyâdı teshîl eder.

[326] Tasarrufât-ı ahvâl ile mâhiyyât-ı ricâl anlaşılır.

[327] Erzâk hazîneleri sia-i ahlâkdadır. Ahlâk-ı hamîde ve sıfât-ı fâzıla ile ittisâf, vüs'at-i maîşeti ve huzûr u saâdeti dâvet eder.

[328] Acûlun re'yinin isâbet etdiği pek azdır.

[329] İnsânın kadri himmeti ve ameli de niyeti ile mütenâsibdir.

[330] Herkesin kıymeti, aklı mikdârıncadır. (s. 39)

[331] Herkesin kadri, hâ'iz olduğu derece-i mehâsini ile mütenâsibdir.

[332] Kıllet-i afv, ayıpların en kabîhi ve intikāmda sür'at ü isti'câl de zünûbun âzamıdır.

[333] İbâdın kalbi, Feyyâz-ı Kerîmin nazargâh-ı İlâhîsi olan mevâzı'dandır. Kulûb-ı tâhire bu tecellî-i Sübhânîye mazhariyetle vâyedâr-ı feyz u ibtihâc olur.

[334] Hakkı söyler iseniz, ganîmet bulursunuz; bâtıldan sükût eder iseniz, sâlim olursunuz.

[335] Sözü kısa kes, âmâli kasr eyle ki makāsıda vüsûl müyesser olur.

[336] Lisânda kāsır olmak, bîhûde-gûyâne cerh olunmakdan hayırlıdır.

[337] Mücrimin özrünü kabûl etmek, mevâcib-i kerem ü mehâsin-i şiyemden mâdûddur.

[338] Şerîatın kıvâmı, mârûf ile emr ve münkerden nehy ve ikāme-i hudûd iledir.

[339] Kıllet-i gıdâ, nefs için ekrem-i ahvâlden mâdûd olmakla berâber devâm-ı sıhhati te'mîn eder.

[340] Her şey akla muhtâcdır. Akıl ise edebe ihtiyaç gösterir.

[341] Her haseb mütenâhîdir. Akıl ve edeb için nihâyet tasavvur olunamaz. (s. 40)

[342] Her kap, içinde olan şey ile sıkışır. İlim için ise ittisâın nihâyeti tasavvur olunamaz.

[343] Çok zelîl görülmüşdür ki, akıl ve irfânı sevkıyle derece-i izzete tevassul ve çok azîz de müşâhede olunmuşdur ki cehâleti ilcâsıyla dereke-i zillete tenezzül etmişdir.

[344] Umûr ve muâmelâtda erbâb-ı ukūlün tecrübe etdikleri hâlât, mevâ'iz-i kâfiyedendir.

[345] Ömrünü necât ve selâmet bahş etmeyen umûra sarf etmek, insan için gafletin âzamıdır.

[346] Gayride nazar-ı kerâhetle gördüğün ahvâlden tevakkî etmek kadar terbiye-i nefse ve tehzîb- ahlâka bâis bir şey olamaz.

[347] Umûrda hedef ve hakîkate kesretle isâbet, vüfûr-ı akl ü iz'ânı gösterir.

[348] Mes'ûl olduğun şey ile meşgūl ol!

[349] İhânetde bulunduğun zamân kerîmden ve ikrâm etdiğin vakit leîmden hazer üzere bulunmalıdır.

[350] Ahmakdan musâhabetde ve fâcirden muâşeretde ve zâlimden muâmelede hazer etmelidir.

[351] İnsân, ahsen-i makāli iltizâm ile cemîlü'l-ef'âl olmalıdır. Zîrâ insânın sözü burhân-ı fazlı ve ef'âli ise unvân-ı aklıdır.

[352] Akıllı düşmana câhil sadîkından ziyâde vüsûk ve i‘timâd göstermelidir.

[353] Leîmin rütbesi ref‘ olunduğu vakit teveccüh-i âmme de (s. 41) üzerinden sâkıt olur. Kerîm ve fezâ’il-i zâtiyye ile muttasıf olan kimsenin öyle ahvâl ve ârıza kadr u kıymetini tenzîl edemez.

[354] İnsanın ilmi tezâyüd etdiği vakit nefsine daha ziyâde teveccüh eder. Islâhına ve riyâzet ile tehzîbine bezl-i mechûd kılar.

[355] Kulûb-ı insâniye sû’-i hâtıralara mahall-i cevelân olur. Ukūl-i insâniyye bu sû’-i ilkāâtı men‘ ile selâmet-i tabiiyyeyi irâ’e ve tâyîn eder.

[356] Nüfûsu sû’-i tabîat cezb eder ise de hikmet bu incizâba mâni‘ olarak râh-ı savâbı gösterir.

[357] İnsan için iki fazîlet vardır. O da akıl ve nutukdur. Aklı ile istifâde ve nutku ile ifâde eder.

[358] İnsan âbâ ve ümmehât ile [kā’im] değildir, fezâ’il-i mahmûde ile kā’imdir.

[359] Ashâb-ı kerem, in‘âmı te’hîr, intikāmı tâcîl etmez.

[360] Rü’yet, ebsâr ile değildir. Bâzı kerre ebsâr müşâhedâtında kâzib olur.

[361] Hayır hemân malını ve evlâdını teksîr etmekle değildir. Ancak hayır ilmini teksîr ve hilmini tâzîm eylemekle olur.

[362] Câhil ile ihtilât eden, sâhib-i akl ü irfân addolunamaz.

[363] Gurbet insân için âr sayılmaz. Âr, ancak fakr u ihtiyâc ile elemnâk olmakdadır.

[364] Eyyâma hüsn-i zann ile nâzır olan kimse, mevâ‘iz-i zamân (s. 42) ile âkıl olmaz.

Vekāyi‘-i câriyenin her birisinden bir ibret-i kâfiye iktisâbiyle hâl ve âtînin selâmet ve emniyyetini husûle getirmeğe sarf-ı ihtimâm etmelidir.

[365] Kerîmin züll ü hevân üzere bulunması, ihsâna mukārin olan leîmin sohbetinden iyidir.

[366] Fikr-i amîka mâlik olanın nazarı da güzel olur.

[367] Sû’-i zannı dâvet olunan[58] mahallere girmek, mûcib-i ittihâm olur.

[368] Ahlâkı fenâ olan, nefsini tâzîb eder.

[369] Himmeti ‘âlî olanın ihtimâmı çok olur.

[370] Hırsı çok olanın kadri zelîl olur.

[371] Meclis-i süfehâya dâhil olan tahkîr ve ukalâ ile musâhabet eden tevkîr olunur.

[372] Sabredenin mihneti kesb-i hıffet eder. Âsâr-ı feza‘ gösterildiği sûretde ise musîbet büyük olur.

[373] Senin esrârını ifşâ eden kimse, emrini izâa etmiş olur.

[374] Nekebât-ı zamâna sabreden, nekbete dûçâr olmamış gibi âzâde-i âlâm olur.

[375] Na‘mâ-yı İlâhiyyeye şükretmeyen, ni‘metlerin zevâli ile muâkab olur.

[376] Müdârâ ıslâh etmeyen kimseyi, sû’-i mükâfât terbiye eder.

[377] İsti‘tâf ile istihsân-ı ahvâl etmeyen, istihfâf ile mukābele görür. (s. 43)

[378] Riyâzet-i nefse devâm eden müntefi‘ olur.

[379] Himmeti şerîf olanın kıymeti azîm olur.

[380] Her işinde Feyyâz-ı Kerîme i‘tisâm edenin matlebi azîz olur.

[58]Bu kelimenin “eden” olması gerektiğini, sehven “olunan” şeklinde çıktığını tahmin ediyoruz.

[381] İhsânı ketm eden, hırmân ile ikāb olunur.

[382] Ef'âl-i şerden tevakkî eden kimse üzerine hayır kapıları açılır.

[383] Dünyâda az şey ile kanâat etmeyen kimseyi ne kadar şey toplasa yine iğnâ edemez.

[384] Uyûb-ı nâsdan bahseden nefsinden başlamalıdır.

[385] Selâmet isteyen, istikāmet-i nefsi iltizâm eder.

[386] Tecâvüzât-ı kelâmiyeden imsâk-ı nefs eden kimsenin derece-i akl ü kemâlini ashâb-ı ukūl tasdîk eder.

[387] Cühhâl ile hembezm-i ülfet olan, nefsini kıyl ü kāle i'dâd eylemelidir.

[388] Naîm-i âhirete rağbet eden, dünyâda az şeye kanâat gösterir.

[389] Derecât-ı 'âliye-i himmete irtikā eden kimseyi ümmetler tâzîm eder.

[390] Şerâ'it-i ubûdiyyeti îfâ eden, iffete ehil olur.

[391] Niam-ı İlâhiyye hakkında mebzûl olan kimsenin üzerine havâic-i nâs da ol kadar kesretle teveccüh eder.

[392] Nefsi şerîf olan, metâlib-i deniyyeden ârî olur.

[393] Erbâb-ı ukūl ile istişâre eden, envâr-ı ukūl ile ziyâdâr olarak pîş-i nazarında râh-ı hakîkat müncelî olur.

(s. 44)

[394] Vekāyi'-i kevniyyeden ibret almayan, levm ü tevbîh ile de müteessir olmaz.

[395] Avâkıb-ı umûru taht-ı nazar ve murâkabesinde bulunduran kimse mesâ'ibden sâlim olur.

[396] Feyyâz-ı Kerîmin kendisine takdîr etdiği şeye mazhar olacağına i'timâd-ı tâmm ile mûtemid olan, elbette mukaddere nâ'il ve kalbi de müsterîh olur.

[397] Husûl-i matlebe bezl-i mechûd eden, gāye-i merâmına vâsıl olur.

[398] Tilâvet-i Kur'ân ile me'nûs olan kimsenin kalbine sereyân eden feyz-i rûhânî, onu müfârakat-i ihvân ile hâl-i vahşetde koymaz.

[399] Küçük musîbetlere sabretmeyip de bess-i şikâyet etmek, mesâ'ibin büyüğüne mübtelâ olmasına sebeb olur.

[400] Fırsatı vaktinde te'hîr eden, onu fevt edeceğinden emîn olmalıdır.

[401] Hafâyâ-yı uyûbu tetebbu' edeni Feyyâz-ı Mutlak teveccühât-ı kulûbdan mahrûm eder.

[402] Ekl ü şürbünde tarîk-ı i'tidâle sâlik olan, sıhhat-i vücûda ve selâmet-i fikre mazhar olur.

[403] Re'ylerin her cihetini tefahhus ve tedkîk[59] eden mevâkı'-i hatâya vâkıf olur.

[404] Nâsa ufak kusûrlarına bakmayarak müsâmaha ile muâmele eden, (s. 45) müstefîd ve müsâlemet ile rızâ izhâr eden gavâ'ilden emîn olur.

[405] Müdârese-i ilmi tezyîd eden, bildiğini unutmaz ve bilmediğinden müstefîd olur.

[406] Feyyâz-ı Kerîme karşı tevekkül gösteren, güç işleri suhûletle hall eder.

[407] Nefsini bilen her mârifetin gāyetine vâsıl olur.

[408] Nefsini tehzîb etmeyen, aklı ile müstefîd olamaz.

[409] Vukūundan evvel mekâyidden ihtirâz etmeyen kimse için mekâyidin hücûmundan sonra esef, bir fâideyi müfîd olamaz.

[410] Tââtde ihlâs-ı niyyeti takdîm etmeyen, mesûbât ile muzaffer olamaz.

[59]Bu kelime kitapta "tedekkuk" şeklindedir.

[411] Sefîh ile mücâdele edenin aklı yokdur.

[412] Ahlâkı güzel olanın muhibbi çok olur. Nüfûs kendisiyle üns ü ülfet hâsıl eder.

[413] Mukārenet-i erâzil[60] alâmet-i idbâr olduğu gibi, tâcîl-i mesûbât dahi alâmât-ı keremdendir.

[414] Erzâk-ı mukadderesini cem‘ ve tedârikden rû-gerdân olmak, kemâl-i hamâkatdendir.

[415] Nesâyih ile müstefîd olmak, ekber-i tevfîk-ı İlâhîdir.

[416] Vedâyia hıyânet, efhaş-ı hıyânetdir. (s. 46)

[417] Devânın acısına tahammül edemeyen kimsenin elemi dâim olur.

[418] Sana ihtiyâc gösteren kimsenin is‘âf-ı matlebi vâcib olur.

[419] Kalbinde vefâ sâkin olan kimsenin gadrinden insan emîn olur.

[420] Nefsinde envâ‘-ı et‘ime muhabbetini gars eden kimse, şüphesiz gûnâgûn eskām semerâtı toplar.

[421] Ashâb-ı fikr ü zekâ için her şeyde ibret mündericdir.

[422] İntihâz-ı fırsat eden, gussadan emîn olur.

[423] Delâ’il-i vâzıhadan udûl eden, inkişâf-ı hakîkate muvaffak olamayarak boğulur, kalır.

[424] Makālât-ı hükemâyı bezl-i mechûd ile keşf eden, onların hakāyıkı ile müstefîd ve akl ü irfânı ile müstenîr olur.

[425] Her hâlde gazab göstermekde isti‘câl, cehâlet-i tab‘dandır.

[426] Garîbü’d-diyâr olanları iâne ile taltîf etmek, büyük günahların keffâretidir.

[427] Fakîr olan, ıztırâr-ı hakîkî hissetmeksizin züll-i suâli irtikâb etmemelidir.

[428] Âlim olan kimse üzerine teveccüh eden vazîfe-i mühimme, kendisini zühd ü takvâ ile mahfûz ve müzeyyen bulundurmak ve kemâlât-ı ilmiyyesini tâlib-i mârifet olanlara bezl eylemekdir. (s. 47)

[429] Ahvâl-i denâ’etkârâneden nezâhete i‘tinâ göstermek, tamâm-ı mürüvvet add olunur.

[430] Fenâ şey[i] tahsîn etmek, alâ’im-i hızlândandır.

[431] Ahde vefâ, delâ’il-i îmândandır.

[432] İncâz-ı va‘d tamâm-ı mürüvvetdir.

[433] Sözü doğru olmak, delâ’il-i akıldandır.

[434] Akvâlinde doğru olmak, ef‘âlinde rıfk u mülâyemet göstermek, ikbâl alâmetlerindendir.

[435] İnsan, nefsinde nekāyısını taharrî ile tehzîb-i zâtîsine ikdâm ve ihtimâm göstermek, kemâlden add olunur.

[436] Kesret-i televvün alâmet-i humkdur.

[437] Belâyâya sabretmek, ahlâk-ı haseneden add olunur.

[438] Eşrâra müdârâ etmeğe mecbûr olmak, ahyârın âzam-ı mesâ’ibi add olunur.

[439] Kendisinden büyük olan ile münâzaa ve mâ-dûnunu tahkîr etmemek ve iktidârı şâmil olamayacağı şeyi vermemek, her şey[i] göstermemek ve lisânı kalbine ve kavli fi‘line muhâlif olmamak, bilmediği şeyi söylememek ve mûcib-i istifâde olan işi teveccüh etdiği zamân terk ve ihmâl etmemek hâl [-i ikbâl] ve idbârda saâdetini te’mîne bâis olacak şeyi taleb etmek, hikmetden add olunur. (s. 48)

[440] Re’y-i savâbın ve râh-ı hakîkatın zuhûruna müşâvere kadar hiçbir şey hizmet edemez.

[441] Müdârese ve müzâkere-i ilim, ulemânın lezzeti ve mücâhede-i nefs ise ukalânın şîme-i mergūbesidir.

[60]Bu kelime kitapta sehven “ezâdil” şeklinde çıkmıştır.

[442] Kerîmin men'i, leîmin bezlinden ahsendir.

[443] Ashâb-ı fazîlet ile muâşeret, kalbi ihyâ, sifle ile mücâlese kalbi ifnâ eder.

[444] Ricâle muâdât şiyem-i cühhâlden, ricâle müdârâ efdal-i a'mâldendir.

[445] Şerden ittikā eden, hayır eylemiş gibidir.

[446] Hayrın miftâhı şerden teberrîdir.

[447] İnsanın mürüvveti, ihvânının bazı müşkilâtına tahammül etmekdedir.

[448] İnsanın nefsine nazarı, salâhına atf-ı ihtimâm eylemesidir.

[449] Aklın nısfı, bâzı ahvâle tahammül ve nısf-ı dîgeri tegāfül göstermekdir.

[450] Nizâm-ı mürüvvet hüsn-i uhuvvet ve nizâm-ı dîn ise hüsn-i yakîndir.

[451] Nizâm-ı dîn, iki haslete ittibâ' ile kā'im olur: Birisi insâfı elden bırakmamak, dîgeri de ihvânını taltîf ve müvâsatda kusûr etmemekdir. (s. 49)

[452] Nefsini ahvâl-i denâ'etkârâneden tenzîh ve mekârimi ibzâl et, meâsimden kurtularak mekârim-i ahlâk ile ittisâf edersin.

[453] Kerîmin va'di nakd ü tâcîl, le'îmin va'di ise tesvîf ü ta'lîldir.

[454] Fenâ evlâd, izâle-i şeref ile mehâsin-i eslâfa da şeyn îrâs eder.

[455] Nefsinizi imâte edecek fükâhâtdan ve türrehât mahallerinden muhâfaza ediniz.

[456] Nefsinizi tâat-i İlâhîye mübâderetle azâb-ı İlâhîden muhâfaza ediniz.

[457] Vechin mâ'-i câmid gibidir. Onu züll-i suâl akıdır. Kimin yanında akıtdığını nazar-ı i'tibâra al.

[458] Mennân olanın sadakasının vizri, ecrine gālib olur.

[459] Feyyâz-ı Kerîme kasem ederim ki Hak Sübhânehü ve Teâlâ hazretleri îmândan sonra mü'mini tâzîb etmez; ancak sû'-i zannı ve sû'-i hulku sebebi ile giriftâr-ı azâb olur.

[460] İnsânın metâlib-i zâtiyyesine nâ'il olması, güzel yaşamasından ve emniyet-i âmmeye mazhariyetinden ve vüs'at-i rızkı dahi hüsn-i niyyeti ile mekârim-i ahlâk ile ittisâfından münbaisdir. (s. 50)

[461] İddiâ eden helâkdedir; iftirâda bulunan hâ'ib olur.

[462] Her bildiğin şeyi söyleme. Bu yolda hareket pek câhilâne bir muâmele olur.

[463] Güşâdı sana acz verecek olan kapıyı kapama.

[464] Muâmele-i şükrân gösterse bile düşmandan emîn olma.

[465] Câhil olan kimse ile umûrunda aslâ müşâvere etme.

[466] Sırrını ifşâ eden kimse[den][61] emîn olma.

[467] Zaîf olsa bile düşmanı aslâ istihfâf etme.

[468] Mevkıı olmadıkca söz söylemek îcâb etmediği gibi, mevzi'i olmadıkca bezl-i muhabbet etme.

[469] Meşâgıldan hiç birisi seni a'mâl-i uhreviyyeden âtıl kılmamalıdır. Zîrâ müddet-i ikāmet kısa olduğu cihetle tehî-dest kalmamak îcâb eder.

[470] Başkasının mevkı'inden düşmesi ile münbasıt olma. Zîrâ bilmezsin ki zamân sana da ne yapacakdır...

Gayrın hatâsını müşâhede ile mübtehic olarak her zamân umûrunda isâbet edeceğine dâir sana berât

[61] Bu kelime Arap harfli asıl metinde "kimseye" şeklindedir. Biz, dizgici yanlışı olduğunu düşünerek böyle düzelttik.

verilmemişdir.

[471] Düşmanına hâl-i ikbâlinde taarruz etme. Zîrâ onun ikbâli sana galebede muîn olur. Hâl-i idbârında dahi taarruz etme. Çünkü hâl-i idbâr ona cezâ cihetiyle kifâyet eder.

[472] Nefsini ismet ve selâmeti müfîd olacak ibretden ve hikmet (s. 51) ve intibâhını tezyîd edecek tefekkürâtdan hâlî etme.

[473] Nefsini bilmemezlik etme! Zîrâ nefsinden câhil olan, her şeyden câhil demekdir.

[474] İcrâ-yı ukūbetde isti'câl etmeyerek onu mazhar-ı avf edecek bir mevkie terk ve imhâl etmelidir ki ihrâz-ı mesûbâta bâis olur.

[475] Bahîl olan kimseyi aslâ meclis-i meşveretine koymamalıdır. Seni kasdından udûl etdirir, fakra dâvet eder.

[476] Cebîn olan kimseyi re'yine aslâ teşrîk etme. Emrin hüküm ve kuvvetini zaîf kılar ve azîm olmayan şeyi isti'zâm etdirir.

[477] Âkıl-i müttakîden başkasıyla musâhabet ve âlim-i zekîden gayrısıyla muâşeret etme.

[478] Çok gülmeyiniz, mehâbeti izâle eder. Mizâckârâne muâmeleyi de tecvîz etmeyiniz. İstihfâf-ı zâtiyeye bâis olur. İtâbı da artırmayınız; infiâli celb ve buğz[62] ve adâveti dâvet eder.

[479] Fevt ve zâyi' olan şeyin hüzn ü gamı ile kalbini elemnâk etme ki âtîde mazhar olacağın feyz ü nîmete seni isti'dâddan meşgūl ve mahrûm eder.

[480] Tabîbinden derdini saklayan kimse için şifâ yokdur.

[481] Kesret-i ekl ile fehm ü zekâ ictimâ etmez.

[482] İsâ'et-i nutku i'tiyâd etmiş olanın edebi yokdur.

[483] Mekârih, ancak sabr ile def' ü izâle olunur. (s. 52)

[484] İstikāmetden eslem meslek olamaz.

[485] İstemeksizin veren kimse, ancak ism-i kerîme kesb-i istihkāk eder.

[486] İnsana nefsinden a'del dostu olamaz.

[487] Amel-i sâlih ancak niyyet-i sâlih ile kâmil olur.

[488] Kalb-ı selîmden, mânâ-yı müstakîmden başka bir şey sâdır olmaz.

[489] Akl ve irfân sâhibi için her hâlinde Cenâb-ı Rabb-i Kerîme itâat ile mücâhede-i nefsinden hâlî olmamak lâzım gelir.

[490] Nefsini bilen kimse için hüzün ve hazerden müfârakat etmemek lâzım gelir.

[491] Âkıl olan kimsenin câhile hitâbı, tabîbin marîze hitâbı gibi olmalıdır.

[492] İnsânın aklı, söylediği sözün mâhiyeti ile istidlâl olunur.

[493] İnsânın aklı, kesret-i vakār ve hüsn-i ihtimâliyle ve asâleti de mehâsin-i ef'âliyle istidlâl olunur.

[494] Kemâl-i akıl, insanın iffet ve kanâatle derece-i tahallîsi ile istidlâl olunur.

[495] İlim, Cenâb-ı Hakkın ibâdına eşref-i ihsânıdır.

[496] İnsan, kemâlât ile tezyîn-i zât ü sıfât eder.

Mehâsin-i beşeriyyeyi ikmâl ile mazhar-ı füyûz ve tecelliyât-ı İlâhiyye olur.

[62] Kitapta bu kelime sehven "ba'z" şeklinde çıkmıştır.

ISSUE: 22/MARCH 2024 ● ISSN: 2587-117X
Külliyat OSMANLI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
Prof. Dr. Hasan KAVRUK Armağan Sayısı
SAYI: 22 / MART 2024
Külliyat

KAYNAKÇA

Abdullah Turâbî (1325). *Hâlis Efendi- Bir Heykel-i İstibdâd*.

Ahmed Cevdet Paşa (1329). *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye.* İstanbul: Matbaa-i Ahmed Kâmil,

Anameriç, Hakan (2021). "Osmanlı Devleti'nde Satın Alınan Özel Kütüphaneler/ Koleksiyonlar: Belgesel-Metodolojik Bir İnceleme", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 30 Eylül, 40 (70): 276-341.

"Âsâr-ı İslâmiyye ve Milliyye Tedkik Encümeni" (1331). *Millî Tetebbu'lar Mecmuası.* Temmuz- Ağustos, 1 (3): 576.

Bilge, Kilisli Rifat, İ. M. K. İnal (hzl). (1951). *Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn.* İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Bursalı Mehmed Tâhir (1333-1342). *Osmanlı Müellifleri.* I-III, İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Cenab Şehâbeddin (1334). *Nesr-i Harb Nesr-i Sulh ve Tiryâkî Sözleri.* Dersaâdet: Kanâat Matbaası.

Ceyhan, Âdem (2006). *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri.* Ankara: Öncü Kitap.

Ceyhan, Âdem (2011). "17. Asra Ait İki Kitapçık: Nasreddin Hoca 'Hikâye'leri ve Türk Atasözleri". *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Ekim, 9 (2): 121-160.

Çinili, Orhan (1947). "İstanbul'un Gezilecek ve görülecek yerleri Ortaköy". *Vakit*, 28 Şubat, 10555: 2.

Durmuş, İsmail (2004). "Mesel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* C. 29. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı

Yay. 299-301.

Gölpınarlı, Abdülbâki (hzl). (ts.) *Hazret-i Ali, Nehc'ül-Belâga.* İstanbul: Der Yay.

Gürlek, Dursun (1995). *Hz. Ali Efendimizden Öğütler- Edeb Nurları.* İstanbul: Sezgin Neşriyat ve Ciltevi.

"Hâlis Efendi Kütüphânesi Maârif Nezâreti Tarafından 50.000 Liraya İştirâ Edildi" (1333). *İkdam.* 21 Eylül. 7404: 2.

Hâlis (1331). "Osmanlı Müellifleri". *Sabah.* 19 Ağustos, 9328: 3.

Hızlı, Kasım (2022). "Hazine-i Hassa Müsteşarı Mehmed Hâlis Bey: Bir Kitapsever Portresi". *Osmanlı Kitap Koleksiyonerleri ve Koleksiyonları- İtibar ve İhtiras*, haz. Tülay Artan, H. Aynur. İstanbul: Dergâh Yay.

İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1988). *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, İstanbul: Dergâh Yay.

"İrtihâl" (1338). *Peyam-Sabah*, 25 Şubat, 1160: 3.

"İrtihâl" (1338). *İkdam*, 25 Şubat, 8960: 3.

Mehmed Ârif (hzl.) (1330). *Vâkıât-ı Sultân Cem.* Dersaâdet: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık Osmanlı Şirketi.

Mithat Cemal (1937). "Kitap Sevenler". *Her Ay Dergisi.* 1 (3): 117-122.

Uçman, Abdullah (hzl.) (1993). *Rıza Tevfik, Biraz da Ben Konuşayım.* İstanbul: İletişim Yay.

Ş. Sâmî (1317). *Kāmûs-ı Türkî.* Dersaâdet: İkdam Matbaası.

Uzun, Oğuzhan (2018). *Benli Hasan Çelebi (Âhî)- Hüsn ü Dil (İnceleme- Karşılaştırmalı Metin-Sözlük-Dizin)*, Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Waenen, Cornelius Van (1806). *Sententiæ Ali Ebn Abi Talebi, arabice et latine.* Oxonii.

Yaltkaya, Şerefettin, K. R. Bilge (hzl.). (1941-43). *Kâtib Çelebi, Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn.* İstanbul: Maarif Matbaası.

Yanık, Nevzat H. (2014). *Alî b. Ebî Tâlib Kerremallahu vecheh ve radiya'llahu anh'a nispet olunan Divanı.* İstanbul: Hikmetevi Yay.